

tribuna

LJUBLJANA, letnik XXX Številka 7-10

29. december 1980

Studentski časopis

Cena 10 din

SPOPRIJEM Z OSNUTKOM DRUŽBENEGA PLANA SR SLOVENIJE 1981—1985

ZA KOMUNISTIČNO PERSPEKTIVO RAZVOJA

uvodnik

Prispevek h kritiki politične ekonomije Osnutka družbenega plana SR Slovenije 1981–1985

RAZREDNI BOJ V DRUŽBI

O Osnutku družbenega plana SR Slovenije 1981 – 1985 (v nadaljevanju Osnutek) lahko razpravljamo na dva načina. Najprej je to lahko razpravljanje, ki ostaja na nivoju Osnutka, na nivoju vprašanj, ki jih Osnutek zastavlja in poskuša nanje odgovoriti („dati usmeritev...“). Drugič pa je to lahko razpravljanje, ki postavlja nova, drugačna vprašanja zastavljena z neke druge, v osnovi proletarske razredne pozicije. Srž te pozicije je zahteva po umestitvi Osnutka v analizo in perspektivo razrednega boja in zgodovinsko gibanje, ki ta boj poraja in ga reproducira. To novo vprašanje, novo zgolj v odnosu do vprašanj, ki se ob Osnutku pojavljajo danes, se glasi nekako takole: kako se s perspektive boja za komunizem „vmešati v zgodovino“, kako taktično razporediti svoje sile tudi v obdobju 1981 – 1985? To vprašanje zastavljamo tu skozi kritičen spoprijem z nekaterimi stališči Osnutka.

Osnova našega prispevka h kritiki politične ekonomije Osnutka je v analizi „nadaljnega razvoja socialističnih samoupravnih družbeno-ekonomskih odnosov“ kakor ga pojmuje in načrtuje Osnutek. To konkretno pomeni kritičen spoprijem z nekaterimi ključnimi „elementi“ srednjeročnega razvoja: spoprijem s pojmovanjem vloge razvoja produktivnih sil v razvoju družbe sploh, spoprijem z vlogo znanosti v razvoju družbe in spoprijem z vlogo in položajem ekonomije v procesu družbenega planiranja; vse to v smislu, ki zadeva temeljno vprašanje našega srednjeročnega razvoja in razvoja družbe sploh, vprašanje razrednega boja za komunizem in položaja proletariata v tem boju.

V prehodnem obdobju od kapitalizma h komunizmu, v socializmu, se družba producira in reproducira v pogojih blagovne produkcije.¹ Najsplošnejši in zato najboljše izraz teh pogojev blagovne produkcije je – pojem vrednosti. V vrednostni formi blaga, osnovni celici naše družbene produkcije tičijo zato vsa protislovja te produkcije, ki so zaobsežena v blagu vsebovani enotnosti uporabne vrednosti in menjalne vrednosti. Družbeni proces produkcije in reprodukcije, ki je produktivski proces blaga, je hkrati in obenem delovni proces (proces produciranja uporabne vrednosti) in ovrednotevalni proces (proces produciranja menjalne vrednosti). „Toda delovni proces je le sredstvo ovrednotevalnega procesa in ovrednotevalni proces kot tak je bistvenostno produkcija presežne vrednosti, t.j. opredmetovalnega procesa neplačanega dela. S tem je specifično določen celoten značaj produktivskega procesa.“² Produkcija presežne vrednosti je to kar specifično določa celoten značaj produktivskega procesa v blagovni produkciji, kar se v pogojih prehodne družbe kaže toliko bolj kolikor se za temeljni interes in zadnji cilj vsake delovne organizacije proglašajo dohodek. Celoten proces produkcije prav zaradi te svoje specifične določenosti poteka kot proces reprodukcije specifičnih kapitalističnih produktivskih razmerij. Kako? Tako, da produkt teh razmerij ni le presežna vrednost ampak kapital sam, kajti delovna sila to specifično blago, prodaja svojo delovno silo za vrednost nujnih življenjskih potrebščin, ki so potrebne za družbeno določen način njene reprodukcije, medtem ko na drugi strani „oddaja vrednost ohranjajočo, vrednost ustvarjajočo in povečujočo dejavnost, svoje delo. Iz procesa pride (delavec, op. pis.), če abstrahiramo obrabo njegove delovne sile, takšen, kakršen je stopil vanj, kot gola subjektivna delovna sila, ki mora ves proces znova preteči, da bi se ohranila.“³ To pa ne velja za kapital, ki se ovrednoten s presežno vrednostjo, ki mu jo v produktivskem procesu vsakokrat dodaja delavec, presežno vrednostjo, ki jo spreminja „nazaj v dodatni kapital“, zopet akumulira v produkcijo. Ves proces se tako reproducira, s tem reproducira obstoječe razmerje na vse bolj razširjeni stopnji: na eni strani reproducira družbene produktivne sile, na drugi strani in obenem pa to nakopičeno bogastvo raste nasproti delavcu kot kapital, ki si delavca vsakič znova podreja (in ga zaradi povečanih reproduktivnih potreb razmnožuje). Na eni strani kapital – na drugi delo. Znotraj samega produktivskega procesa, procesa proizvodnje poteka razredni boj med kapitalom in delom. Produktivski proces sam je – razredni boj, je odnos med kapitalom in delom kot produktivskim odnosom, ki je odnos izkoriščanja dela po kapitalu. Vsak premik, vsak napredek, vsak razvoj v takem produktivskem procesu je tako v temelju določen s produktivskim odnosom, z razrednim bojem med kapitalom in delom.

Enako velja za družbo prehodnega obdobja, ki sloni na kapitalistični produkciji, na produkciji blaga, na produkciji vrednosti. Kar je specifično za to družbo je specifična določenost produktivskega procesa, ki sicer ostaja produkcija presežne vrednosti. Kar se je spremenilo in kar specifično določa produktivski proces v družbi prehodnega obdobja kot je naša, so spremenjeni pogoji razrednega boja, je spremenjena konstelacija odnosov med kapitalom in delom, ki so kljub dominaciji kapitala, ki se kaže v dominaciji njegove personifikacije v naši družbi – birokraciji, ali pa prav zaradi nje (?), pripeljali tudi do nastanka splošno družbene krize. Prav spremenjena konstelacija razrednih bojev je kriza sama, pri čemer je potrebno vedeti spet tudi to, da poteka razredni boj tudi znotraj kapitala in znotraj dela, da je torej proces uveljavljanja delavskega samoupravljanja protisloven proces v katerem moramo v vsakem trenutku oceniti konstelacijo teh razrednih protislovij in iz te ocene potegniti zaključek o dominantnem polu teh protislovij, ki je po našem mnenju „v tem trenutku“ pol kapitala in njegove personifikacije – birokracije.

Zato se zastavlja vprašanje kako v tej razredni konstelaciji zastaviti boj za uveljavljanje delavskega samoupravljanja s perspektivo komunizma? To vprašanje si bomo tu zastavili skozi spoprijem z nekaterimi koncepti v srednjeročnem razvoju naše družbe.

II. VLOGA RAZVOJA PRODUKCIJSKIH SIL V RAZVOJU DRUŽBE

Kje bomo zastavili ta naš spoprijem? Osnutek lahko imenujemo srednjeročno koncepcijo družbenega razvoja, koncepcijo, ki sloni na izredno natančno izdelanem, strokovno dovršenem in z vsami možnimi elementi razvoja opremljenem in preverjenem aparatu. Upamo si celo trditi, da luči dneva že dolgo ni ugledal koncept kakršen je ta in za to gre vsa pohvala Izvršnemu svetu SR Slovenije in njegovim strokovnim službam, ki so poleg Osnutka pripravile tudi zelo obsežen in hvalevreden sveženj dodatne dokumentacije. Toda... celoten koncept srednjeročnega razvoja družbe, kakor je zastavljen v Osnutku sloni na bistveni predpostavki, ki bo tudi prva predmet naše analize. To predpostavko je mogoče v kratkem povzeti kot stališče, da je mogoče razvoj družbe razumeti kot gibanje njegove „ekonomske osnove“, pri čemer temelj te „osnove“ predstavlja razvoj produktivskih sil družbe, ki predstavljajo gibalno silo srednjeročnega razvoja. Osnutek je koncept srednjeročnega razvoja produktivskih sil družbe, koncept razvoja zaposlovanja, znanosti in tehnike, izobraževanja, tehnologije... Ob tem nas uvodno sklicevanje na prvi skupni temeljni interes in cilj, „nadaljnji razvoj socialističnih samoupravnih družbeno-ekonomskih odnosov“, ne prepričuje v nasprotno ampak nas opozarja na dvoje stališč sestavljalcev Osnutka. Opozarja nas na dvoje stališč, ki kažeta na pojmovanje vloge razvoja produktivskih sil v razvoju družbe sploh in s tem, kar je pomembnejše, hkrati razkrivata pojmovanje same „smeri razvoja“ naše družbe v srednjeročnem obdobju, kakor jo vidi Osnutek. Kakšno je to pojmovanje:

1. na eni strani so produktivske sile družbe pojmovane tako, da že s samim tem, ker „se razvijajo“ zagotavljajo nek „splošen družben napredek“, nadaljnji razvoj družbe...
2. Na drugi strani pa je intenziven razvoj produktivskih sil v

Osnutku pojmovan kot ta, ki v družbenem razvoju, v produktivskem procesu tega razvoja, dominantno vpliva na spreminjanje produktivskih odnosov, ki torej brezrezervno in edino zagotavlja nadaljnji razvoj produktivskih odnosov, in sicer ne v kakršnikoli smeri ampak prav v smeri uveljavljanja delavskega samoupravljanja s perspektivo komunizma ali „nadaljnega razvoja socialističnih samoupravnih družbeno-ekonomskih odnosov“, kakor to imenuje Osnutek. Produktivski odnosi podlegajo razvoju produktivskih sil, ki so tako z njimi vedno znova v protislovju, ki pa ga prav razvoj produktivskih sil ukinja s tem, ko si odnose povratno zopet podreja. Če si hočemo in ker si hočemo ti dve stališči ogledati pobliže je zopet potrebno storiti dvoje: na eni strani je potrebno analizirati vlogo produktivskih sil družbe v pogojih razvite blagovne produkcije, na drugi strani pa si moramo ogledati tudi „protislovje“ med produktivskimi silami družbe in produktivskimi odnosi.

Že uvodoma smo ugotovili, da je produktivski proces v pogojih razvite blagovne produkcije razredni boj med kapitalom in delom, in da ta produktivski odnos določa produktivski proces sam, da je produktivski proces sam. Kako je znotraj tega odnosa določen razvoj produktivskih sil družbe?

Ko kapital zavladava nad procesom proizvodnje, ko si torej podredi delo s tem, da naredi delavca za specifično blago, za delovno silo, najprej združi veliko število delavcev na enem kraju in pod enotnim nadzorstvom pri čemer je posebno važno to, da to prvo

PREHODNEGA OBDOBJA

spremembo v značaju produktivskih sil ne spremlja nikakršna večja sprememba narave produktivskih sredstev.⁴ Vendar je to že moment razvoja produktivskih sil, ker je to način, ki ga kapital uporablja, da podreja delavca osnovnemu smotru produkcije, produkciji blaga, s tem presežne vrednosti in s tem (z zalaganjem presežne vrednosti nazaj v dodatni kapital) v produkcijo kapitala samega. Sčasoma, z naraščajočo dominacijo kapitala nad delom, dominacijo, ki se kaže v vse bolj razvejani delitvi dela znotraj posameznih produktivskih enot in na nivoju družbe kot celote, se pojavi manufakturna delitev dela, ki že diferencira delovna opravila in ločuje na eni strani koncentracijo intelektualnih in kontrolnih opravil v rokah agentov kapitala, na drugi strani pa zvaja delo delavca na golo ponavljanje istih funkcij. V razraščajoči dominaciji kapitala nad delom, dominaciji produktivskega procesa, ki je reproducirajoči se razredni boj med kapitalom in delom v katerem zmaguje kapital, ta proces dokončno pripelje do zamenjave orodja s strojem, zatem avtomatskim sistemom strojev, kar dokončno ločuje delavca od vseh materialnih in duhovnih pogojev procesa dela! Razvoj produktivskih sil družbe v pogojih kapitaliske blagovne produkcije torej že od samega začetka določajo vladajoči produktivski odnosi in razredni boj med kapitalom in delom. To pomeni, da določajo tudi (ne)razvoj dela, delovne sile, ki tudi vstopa v produktivske sile.

Določujoča vloga produktivskih odnosov se pogosto zamenjuje z njihovimi pravnimi izrazi (lastnino nad produktivskimi sredstvi), kar v družbi prehodnega obdobja vzbuja iluzijo neprotislovnosti produktivskih odnosov samih in o odmrtni razrednega boja, ki naj bi ostal brez svojega „poglavitnega akterja“ – kapitalista, lastnika nad produktivskimi sredstvi. Kar ostane po tem naj bi bil le še „čimvečji in čimhitrejši“ napredek „družbe“, pri čemer se kot posledica eksproprijacije in nacionalizacije pojavlja razvoj, ki naj ne bi vključeval nobeno drugo protislovje kot protislovje med produktivskimi silami, ki se stalno in linearno razvijajo in produktivskimi odnosi, ki vedno zaostajajo.

Vendar pa tako postavljanje problema onemogoča historično razumevanje razvoja produktivskih sil, ki ne poteka ločeno od produktivskih odnosov, ki mu „šele sledijo“, ampak šele v produktivskih odnosih produktivske sile pričnejo funkcionirati kot produktivske sile, točneje produktivske sile so v produktivskem procesu določene z vladajočimi produktivskimi odnosi, ki so odnosi med kapitalom in delom, ki so – razredni boj. To pomeni nadalje:

- a) da je razredni boj v produkciji gibalno razvoja produktivskih sil v kapitalistnem načinu produkcije
- b) da stalno revolucioniranje produktivskih sil družbe pomeni tudi odločilen moment reprodukcije tega produktivskega načina

Naj zaključimo ta del: S čimer se je v Osnutku potrebno spoprijeti ni le avtomatizem, ki vidi v intenzivnem razvoju produktivskih sil (pri čemer jih definiira kvantitativno, tako, da jih našteva) že zagotovljen nadaljnji razvoj samoupravljanja, pač pa tudi tako pojmovanje razvoja družbe, ki z vzpostavljanjem odnosa „produktivske sile – produktivski odnosi“ prikriva, mistificira notranje protislovje, ki istočasno in v družbeni totaliteti obvladuje tako produktivske sile kot produktivske odnose v njuni dejanski nerazdvojenosti, v njuni funkcioniranju kot funkcioniranju totalitete. Prikriva torej temeljno protislovje v družbi prehodnega obdobja, ki je razredno protislovje med delom in kapitalom v katerem, posebej v „sedanjem trenutku“ dominira kapital. Osnutek s tem, ko produktivskim silam (in posebej še znanosti in tehniki, kakor bomo videli v nadaljevanju) daje vlogo gibalne sile v „splošnem razvoju družbe“ abstrahira od posebnega razvoja družbe, abstrahira od konkretnih zgodovinskih okoliščin v katerih se nahaja delavski razred v Jugoslaviji in Sloveniji danes, in ki so osnova za vsak „nadaljnji razvoj“. Te okoliščine so okoliščine posebnega dominantnega položaja birokracije kot posebne frakcije buržoazije in družbi prehodnega obdobja, ki se na drugi strani manifestira v permanentnem slabšanju družbeno-ekonomskega in političnega položaja delavskega razreda. Vsakršno abstrahiranje od teh okoliščin pri koncipiranju razvoja družbe pomeni njihovo posploševanje in reproduciranje v prihodnosti.

Osnutek prav s forsiranjem razvoja produktivskih sil kot najpomembnejšega elementa srednjeročnega razvoja, potiska stran pomen razrednega boja proletariata in koncipiranje tega boja v perspektivo komunizma, s katerim je, razrednim bojem namreč vsak razvoj produktivskih sil šele določen. Osnutek ostaja znotraj obstoječe konstelacije razrednega boja, ni mu za temeljno revolucioniranje obstoječega, ki bo v srednjeročnem obdobju 1981–1985 še naprej temeljno določalo tudi razvoj produktivskih sil. Vprašanje razvoja produktivskih sil ne postavlja kot vprašanje organiziranja delavskega razreda s ciljem zavladati nad celotno družbeno reprodukcijo, kajti: „Od vseh produktivskih instrumentov je največja produktivna moč revolucionaren razred sam.“⁵

Vprašanje izbojevanja organiziranosti delavskega razreda, ki bo omogočala njegovo lastno dominacijo nad njegovim bodočim družbenim, ekonomskim in političnim položajem, položajem v kulturi, vprašanje izgrajevanja razredne zavesti delavskega razreda, to so temeljna vprašanja tudi srednjeročnega razvoja družbe. Dialektika dela in kapitala je imanentna vse do uničenja kapitala kot družbenega odnosa, kajti negacija negacije implicira revolucionarno prakso in ni izraz logike zgodovine; tj. nekega „nadaljnega razvoja družbe“ samega po sebi! Toda kakšen je „planiran položaj delavskega razreda“ v Osnutku družbenega plana SR Slovenije

KOMUNISTI SO TOREJ PRAKTIČNO NAJODLOŽNEJŠI DEL DELAVSKIH STRANK V VSEH DEŽELAH, DEL, KI ŽE NE VEDNO DALJE...

1981 — 1985? Na to nam tokrat odgovarja političen dokument družbeno-politične organizacije: „Predsedstvo meni, da je v Osnutku plana delavski razred „prisoten“ predvsem kot nekakšen subjekt porabe, ki ogroža akumulativnost gospodarstva in kot subjekt napredovanja na trgu, ki pritiska na cene, ne pa kot nosilec in gospodar celotne družbene produkcije.“ (Mnenja in stališča predsedstva RK ZSMS do Osnutka družbenega plana SR Slovenije 1981—1985).

Za Osnutek vprašanja revolucionarne prakse delavskega razreda ni, oziroma je, toda kot vprašanje „nadaljnega razvoja socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov“ ki naj kar avtomatično sledi v Osnutku koncipiranemu planu razvoja, s katerega konkretni izpeljavi, „številkami“, itd. pa naj bi se najbolj napreden del proletariata, ki ima vpogled v pogoje, tok in splošne rezultate proletarskega gibanja, ne vtikal. To naj ostane domena ekonomistov, katerih vlogo si bomo ogledali na koncu tega spisa.

III. VLOGA ZNANOSTI V RAZVOJU DRUŽBE

Ob analizi pojmovanja razvoja produkcijskih sil v razvoju družbe, kakor smo mu priča v Osnutku smo se srečali z dvema stališčima, ki ju lahko povzamemo takole:

- na eni strani je razvoj produkcijskih sil ta, ki že sam po sebi zagotavlja „družbeni razvoj“
- na drugi strani pa prav razvoj produkcijskih sil dominantno vpliva na spreminjanje produkcijskih odnosov, omogoča njihovo „višjo stopnjo razvoja“.

Ti dve stališči vsebujeta, kakor smo pokazali, pojmovanje samostojnosti razvoja produkcijskih sil družbe, ki najprej omogoča, da se v zvezi s srednjeročnim razvojem družbe in razvojem družbe sploh razglašajo splošni zakoni „družbenega napredka“, ki niso odvisni od konkretnih historičnih okoliščin, od konkretne konstelacije razrednega boja med kapitalom in delom, ki v družbi prehodnega obdobja kot je naša poteka in določa temeljni antagonizem znotraj obeh „strani“ družbene totalnosti, produkcijskih sil in produkcijskih odnosov, obojega znotraj materializacije produkcijskega procesa kot totalitete.

To v Osnutku izraženo pojmovanje, ki vidi v linearni in stalni rasti produkcijskih sil vnaprej določeno in neprotislovno spremenljivo, brez zgodovinskih priveskov, je hkrati osnova neke druge teze, teze o nevtiralnosti znanosti in tehnike in celo njunega razvoja kot nekega avtonomnega znanstvenega napredka.

Osnutek je tu zelo konkreten še bolj pa so konkretna stališča razpravljalcev, udeležencev v razpravah o naši srednjeročni usmeritvi, ki poleg izvozne usmeritve vidijo prav v znanosti tisto panaceo, ki bo ozdravila vse „nezdrave tokove v našem gospodarstvu.“ Utopičnost teh pričakovanj moramo razkriti z dveh strani. Gre za historično in logično določitev položaja znanosti v produkcijskem procesu v katerem se, kakor v tej družbi, producira blago. Poseben položaj znanosti in tehnike ne izvira iz njih samih, iz njune avtonomne in z ničemer drugim kot lastnim razvojem določene pomembnosti, pač pa ju že od samega začetka določajo družbene razmere v katerih sta uporabljani.

Te družbene razmere stremijo so že najmanj dve stoletji razmere razvijajoče se blagovne produkcije, ki v stremjenju k produkciji (relativne) presežne vrednosti ženejo kapital v produkcijskem procesu k „angažiranju znanosti“, kar nadalje vodi k permanentnem „sprevrčanju produkcijske tehnologije“. „Produkcija menjalnih vrednosti, pri kateri gre za produkcijo kvantitet in ne kvalitet, in oblika te produkcije v kapitalističnih produkcijskih obratih sta šele omogočili uporabo znanosti v produkciji in zaradi nje je znanstveno raziskovanje kot neposredno družbeno relevantno šele smotno. Znanstvene delovne procese je zato tudi dosledno prenesla zmeraj bolj iz individualne poljubnosti raziskovalnega subjekta v območje naraščajočega raziskovanja, s katerim zveza med znanostjo in produkcijo šele ustreza svojemu pojmu. Medtem, ko še v začetni fazi kapitalističnega razvoja znanstvene rezultate izkoriščajo v produkciji, ne da bi v večjem obsegu dajali direktnih naročil za rešitev specifičnih problemov, pa se danes znanost uporablja direktno kot donšalec tehnologije za produkcijski sektor.“⁶ Tendenca sestavljalcev Osnutka je, da bi prav z uporabo znanosti, tj. „raziskovalnega dela v združenem delu“ ustvarili tako strukturo gospodarstva, ki ga bo iztrgala iz položaja svetovne periferije ali polperiferije, ki ga bo na eni strani odtrgala odvisnosti od tuje znanosti, da ga bo na drugi strani tudi s tem zopet priklenila na sistem svetovne ekonomije z zagotovitvijo „trdnega“ položaja v mednarodni delitvi dela, predvsem z izvožno usmeritvijo. Toda ta protislovnost je že zopet, pred tem, določena s še bolj protislovnim položajem, ki, kakor kaže, postavlja na noge še tako optimistične zagovornike hitrejšega napredka domačega raziskovalnega dela, ne zato, ker bi negirala njegov izredni pomen znotraj obstoječega, pomen, ki omogoča tisto „stopnico naprej“, pač pa zaradi tega, ker mu odvzema prav tisto potenco, na katero se zagovorniki najbolj zanašajo. Namreč na potenco, ki vidi v raziskovalnem delu silo, ki bo naše gospodarstvo dvignilo na raven visoko razvitih gospodarstev.

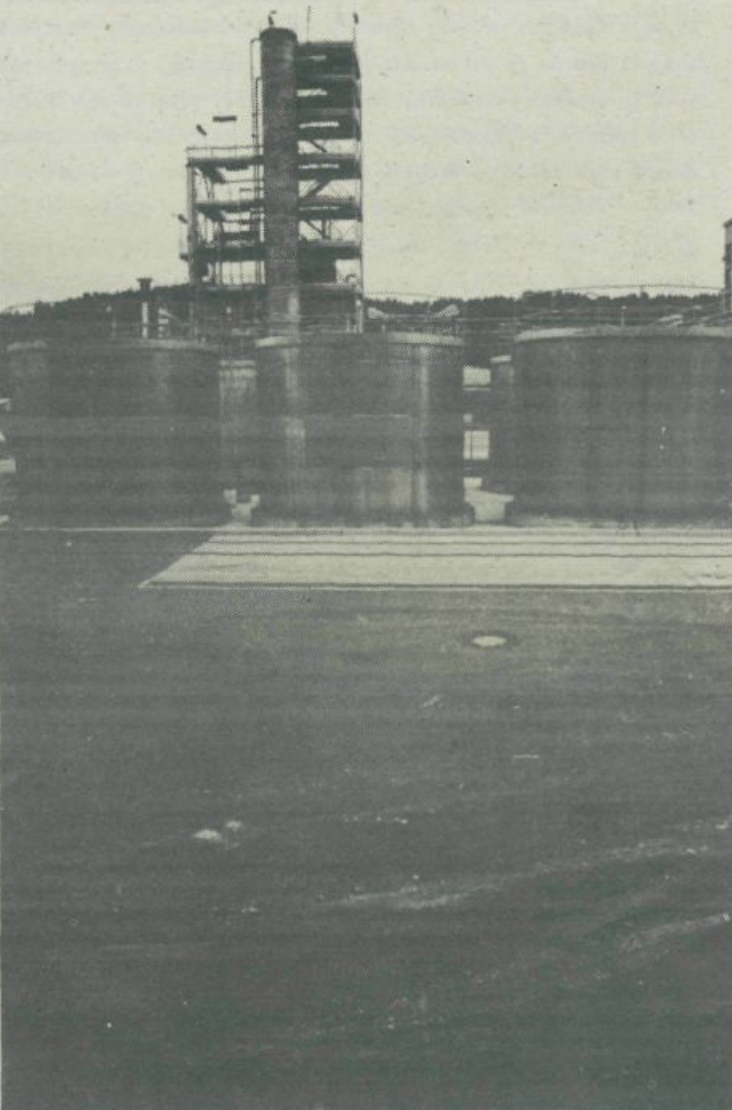
„Rezultati raziskovanja se nanašajo — tudi če je družbeno delitev dela ločila raziskovanja od produkcije — na določene, dani razvojni stopnji ustrezajoči produkcijski postopek, in zato lahko pomagajo samo taki „recepti“, katerih uresničitev omogoča neposredno sledeči korak v napredovanju produkcijskih sil. Raziskovanje je prednja straža produkcije... Nič pa ne pomaga če prodira hitreje, kot ji produkcija mora slediti. Sicer pa se tudi težko odtrga od produkcije, ki ji sledi, ker bi izgubila svojo moč — kakor od zemlje odtrgani Anteus. Iz tega sledi, da zgornje meje hitrosti napredka ne določajo izdatki za razvojno dejavnost, ampak obratno: hitrost napredka, ki ga omejuje uresničljiva sprememba v produktivni uporabi, določa potrebno višino izdatkov za razisko-

vanje.“⁷ Aplikativnost znanstvenih dosežkov je torej odvisna od stopnje razvoja produkcije, ki je sicer določena povratno tudi z znanstvenim napredkom, vendar ne v tisti meri, ki oboje podreja celoti zgodovinskega nastanka in razvoja moderne svetovne kapitalistične ekonomije. Ta je zrasla v specifično mednarodno delitev dela, ki jo karakterizirajo odnosi razvitosti in nerazvitosti ne zgolj na nivoju posameznih „nacionalnih“ ekonomij, ki niso družbe, ki bi imele ločene paralelne zgodovine ampak so deli celote, ki to celoto, moderno svetovno ekonomijo, reflektirajo tudi znotraj svojih meja, kar lepo ponazarja problem Jugoslavije—Nord in Jugoslavije—Sud.⁸

Razvoj znanstveno raziskovalnega dela ima torej že po tej plati ko ostajamo na polju tako zastavljenega problema znanosti, svoje meje, ki niso „meje znanosti“ pač pa meje produkcijskega načina in v njej reproducirajočega se položaja Jugoslavije in Slovenije.

Vendar pa s tem o razvoju znanosti nismo povedali tistega najbistvenjšega. To, da je v produkcijskem procesu delo podvrženo kapitalu in, da je ta produkcijski odnos pogoj produkcijskega procesa blaga, smo enkrat že ugotovili. Celoten produkcijski proces že od samega začetka poteka tako, da ločuje in koncentrira intelektualne potence v rokah agentov kapitala, (ki to niso po sebi pač pa to postajajo in ostajajo znotraj produkcijskega procesa ustvarjanja vrednosti), medtem ko na drugi strani zvajajo delo delavca na enostavno ponavljanje istih opravil. „Znanost kot obči duhovni produkt družbenega razvoja se tukaj pojavlja prav tako utelešena direktno kapitalu (uporaba nje kot znanosti, ločeno od vedenja in zmoženja posameznih delavcev, v materialnem produkcijskem procesu) in obči razvoj družbe, ker je po kapitalu izrabljen nasproti delavcu, ker učinkuje kot produktivna sila kapitala nasproti delavcu, se pojavlja kot razvoj kapitala in to toliko bolj, ker z veliko večino vtisic s tem stopa izpraznitve delovne zmožnosti.“⁹

Osnutek v osnovi koncipira razvoj znanosti in znanstveno-raziskovalnega dela prav na način, ki podreja ta razvoj nadaljevanju „izpraznjevanja delovne zmožnosti“ delavcev.

IV. O NADRAZREDNOSTI SLOVENSKE EKONOMIJE

„Ekonomi nam razlagajo, kako se proizvaja v danih razmerjih, ne pojasnjujejo pa nam, kako se proizvajajo ta razmerja sama, tj. zgodovinskega gibanja, ki jih poraja.“¹⁰ Na vseh sedemintridesetih straneh Osnutka nam ekonomisti in strokovnjaki razlagajo kako je mogoče v danih pogojih čimveč in čimbolje producirati, kar pomeni vnaprejšnje odklanjanje vprašanja o samih teh pogojih, pomeni osmišljati te pogoje, pomeni ne postavljati pod vprašaj družbo, ki jih ustvarja. To seveda ni „samovolja“ naših ekonomistov in strokovnjakov, to je logična posledica umeščenosti ekonomije v ta produkcijski proces, njene določeni s tem procesom.

Kakor v Osnutku skoz in skoz sledimo produkcijskim silam, katerih razvoj „ni več“ podvržen in določen s produkcijskimi odnosi, s razrednim bojem med kapitalom in delom v katerem dominira kapital, ampak postaja osamosvojen, samostojen, ter pri tem izraža „splošne družbene težnje k napredku“; kakor v Osnutku skoz in skoz sledimo razvoju znanosti in tehnike kot posebnima, v tem srednjeročnem razvoju privilegiranim elementoma produkcijskih sil, ki se razvijata po neki „avtonomni“ logiki in predstavljata neko „koristnost po sebi“, ločeno od družbenih razmer v katerih sta uporabljeni, tako tudi ekonomija ni več gospodovanje kapitala, ni več izžemanje presežne vrednosti iz delovne sile, ni več eksploatacija delavcev v produkcijskem procesu, ni več dominacija kapitala nad delom, ni več zalaganje presežne vrednosti nazaj v dodatni kapital in s tem reproduciranje obstoječega, je nekaj „več“: „racionalna organizacija družbene proizvodnje“! V naslednjem srednjeročnem obdobju je to „organizacija družbene proizvodnje“, ki objektivnim zakonom blagovne produkcije natika avreolo naravnosti, večnosti in nujnosti! Kakor je Osnutek skoz in skoz proklamacija linearne in stalne rasti produkcijskih sil družbe, rast znotraj nespremenjenih produkcijskih odnosov in produkcijskega načina (pustimo ob strani z Osnutkom načrtovano pričakovanje, da bo prav to omogočilo spremembo produkcijskih odnosov...), rast obstoječega, tako tudi ekonomisti in strokovnjaki izhajajo iz obstoječega in povečevanja obstoječega; za kar jim gre je kvantitativna rast istih kvalitete znotraj nespremenjenih produkcijskih odnosov.

Za njih vprašanje o nujnosti spreminjanja produkcijskih odnosov ne obstaja, oziroma ostaja v ozadju kot spremenljivka, ki se pač vsakič znova prilagaja rasti osnovnih ekonomskih kategorij: projekcijam višine dohodka, produktivnosti, investicij, splošne in skupne porabe, zaposlenosti... Osnovne ekonomske kategorije zato ostajajo domena strokovnjakov, domena področja kamor naj se ne in se ne vmešava najbolj napreden in organiziran del delavskega razreda, ki „ga številke pač ne zanimajo“. To področje je področje ekonomistov, ki jim moramo v pluralizmu interesov pustiti tudi to, „da se med seboj ne strinjajo, da ostaja torej več razlag; recimo za stopnjo investiranja“. O tem pač ni mogoče dati končne sodbe! Toda kakršnakoli že je ta sodba, abstrahira od konstelacije razrednega boja med kapitalom in delom, predvsem pa abstrahira od perspektive komunizma. Nasproti kritike politične ekonomije, nasproti marksistični koncepciji kot koncepciji revolucionarnega spreminjanja vladajočih družbenih odnosov, nasproti marksistični metodi konkretne historične analize položaja in historičnega interesa razredov in njihovih frakcij, je diskusija o naši srednjeročni bodočnosti speljana s področja družbenega razvoja na področje ekonomskega razvoja, s področja zgodovinskega interesa proletariata na področje abstraktno, nezgodovinsko, na pogled nadzredno pojmovanega ekonomskega razvoja. Razprava je speljana na področje na katerem vprašanja družbenega razvoja stojijo kot vprašanja „ekonomske racionalnosti“ in ne kot vprašanja proletarske revolucije, na področje buržoazne misli, na področje nadzrednosti ekonomije.

Naš spoprijem pa želi afirmirati celotno družbeno vprašanje Slovenije in s tem Jugoslavije v nekaj naslednjih letih in sploh, na način kakor ga zastavlja Program zveze komunistov Jugoslavije, kot vprašanje proletarske revolucije v Jugoslaviji.

NAJ ŽIVI PROLETARSKA REVOLUCIJA!

Igor Bavčar

OPOMBE:

Op. 1.:

Osnutek uporablja kategorijo „ekonomske zakonitosti“, pri čemer slednje ni sinonim za blagovno produkcijo, pač pa prej mistifikacija zakonov blagovne produkcije. „Objektivnost ekonomskih zakonitosti“ največkrat deluje v funkciji določene ahistorične kategorije, „objektivne“, tj. neodvisne od česar koli in tudi od revolucionarne prakse; neodvisne v tistem smislu, ki celo diskvalificira vsako razpravo o predlaganih osnutkih dokumentov saj — in to je poanta — se le-ti predstavljajo le kot dokumenti, ki „povzemajo, kar se itak mora objektivno zgoditi“. Kar naj bi znotraj tako zastavljene razprave storili (tudi komunisti), je pač to kar beremo in slišimo ob Osnutku, ki naj bi bil načeloma v redu o „številkah“ in konkretnih izpeljavah pa naj odločajo strokovnjaki. Sicer pa na to še pridemo.

Op. 2.:

Karl Marx, Rezultati neposrednega produkcijskega procesa, (Kapital, I. knjiga, Produkcijski proces kapitala, VI. poglavje); Časopis za kritiko znanosti, str. 262, št. 17-18, 1976.

Op. 3.:

ibid. str. 271.

Op. 4.:

„Toda, kakor že omenjeno, kapital se skrajna malo zanima za tehnični značaj delovnega procesa, katerega si osvoji. Spočetka ga sprejme takega, kakršnega najde.“ Karl Marx, Kapital I, CZ, 1961, str. 280.

„Kapital si skrajna podreja delo s tistimi tehničnimi pogoji, s katerimi ga najde v njegovem zgodovinskem razvoju. Zato produkcijskega načina ne spreminja takoj.“ Ibid. str. 351.

Op. 5.:

Karl Marx, Beda filozofije, CZ, 1976, MEID II, str. 539.

Op. 6.:

Elmar Altvater, Produkcijska sila znanost? Časopis za kritiko znanosti, št. 15—16, 1976, str. 48.

Op. 7.:

Franz Janossy, Das Ende Wirtschaftswunders, Verlag, Neue Kritik, Frankfurt/Main, str. 112 (cit. po. Elmar Altvater, Produkcijska sila znanost?, ibid, str. 49)

Op. 8.:

Tu se bomo morali zadovoljiti z ugotovitvijo, da so zgodovinske okoliščine nastanka in razvoja moderne svetovne zgodovine, ki so se izražale tudi v prodiranju kapitala na Balkan, spostavile odnose v katerih se še danes nahaja recimo SR Slovenija do Kosova oz. nekaterih drugih republik v Jugoslaviji. Te republike predvsem pa Kosovo imajo tudi v Osnutku točno določeno mesto v reprodukciji „Slovenskega gospodarstva“ in v splošnem lahko trdimo, da je pogoj razvitosti tega gospodarstva nerazvitost kosovskega. Sicer pa to ostaja problem v katerem se bomo morali podrobneje spustiti!

Op. 9.:

Karl Marx, Rezultati neposrednega produkcijskega procesa, Časopis za kritiko znanosti, št. 17—18, 1976, str. 267.

Op. 10.:

Karl Marx, Beda filozofije, CZ, 1976, MEID II, str. 472.

TRIBUNA, ŠTUDENTSKI ČASOPIS
IZDAJA UK ZSMS LJUBLJANA
Trg osvoboditve 1/II, soba 86
Telefon: (061) 21—280

UREDNIŠTVO: Mitja Maruško — v.d. glavnega urednika, Bojan Korsika — v.d. odgovornega urednika, Tomaž Krašovec — univerza, Bojan Korsika in Igor Bavčar — teorija, Rudi Podgornik in Dušan Turk — naravoslovje, Andrej Drapal — kultura, Mojca Dobnikar — tajnica, Marjetka Šušteršič — lektorica, Vojko Flegar — likovna in tehnična oprema, četrtak — naravoslovje, petek — teorija, glavni in odgovorni urednik — vsak delavnik. Redni javni SESTANKI UREDNIŠTVA so vsak četrtak ob 17. uri. Rokopisov ne vračamo in pisem uredništvu ne honoriramo. Pisma uredništvu ne smejo presegati 7,5 strani (po avtorske pole). Celoletna naročnina je za dijake 50 din, za ostale 100 din, številka žiro računa: 50101—678—47303, z obveznim pripisom: za Tribuno!

TISK: Tiskarna Ljudska pravice v Ljubljani. Priprava za tisk: IBM Dnevnik.
Oproščeni temeljnega davka na promet po pristojnem sklepu št. 421—1/70 z dne 22. januarja 1973.
NAJ ŽIVI PROLETARSKA REVOLUCIJA!

ZA KUMUNISTIČNO KONCEPCIJO RAZVOJA

lastnega dela.

Specifična funkcija blagovne produkcije je - produkcija presežne vrednosti. Specifičen produkt blagovne produkcije ni torej produkt kot tak / uporabna vrednost /, niti ni ni blago /t.j. produkt, ki ima menjalno vrednost /, ampak je presežna vrednost. Produkt procesa blagovne produkcije je blago, ki ima višjo menjalno vrednost, t.j. v njem je opredmetenega več dela, kot pa ga je bilo založenega za njegovo produkcijo v obliki denarja ali blaga. Odločilno vlogo pri tem igra specifična vrsta blaga - delovna sila. Njena specifična lastnost se kaže v tem, da se njena vrednost določa z množino dela, ki je potrebna za ohranitev in reprodukcijo delovne sile v danem obdobju. Toda po drugi strani ~~je~~ konkretna uporabna vrednost delovne sile, t.j. množina živega dela, ki ga lahko v delovnem procesu opredmeti v blagu v tem danem obdobju, nikakor ni omejena s njeno vrednostjo /t.j. množino dela, ki je potrebna za njeno lastno ohranitev in reprodukcijo/. Specifična lastnost delovne sile se kaže prav v ~~tem~~ zmožnosti, da v delovnem procesu opredmeti več dela, kot pa ga je potrebno za njeno ohranitev in reprodukcijo. Produkcija presežne vrednosti je zato lahko samo ~~produkcija~~ presežnega dela, t.j. prisvajanje neplačanega dela, ki se v delovnem procesu opredmeti kot presežna vrednost. Produkcija proces je potemtakem neposredna enotnost delovnega procesa in procesa oplojevanja vrednosti. Toda delovni proces je samo sredstvo za oplojevanje vrednosti, ali proces opredmetenja neplačanega dela. S stališča produkcije presežne vrednosti - ki je v blagovni produkciji absoluten smoter in motiv - se delovni proces kaže kot odnos produkcijskih sredstev do producentov. Producenti ne uporabljajo produkcijska sredstva, ampak produkcijska sredstva uporabljajo njih, in le-ta se samo še

če torej to niso delavci, potem mora biti nekdo drug tisti, ki vodi produkcijo in personificira kapital-odnos. Prav gotovo to niso poslovodne strukture, ~~ki~~ ki vodijo v neposrednem smislu materialno produkcijo. Če ostaja v materialni produkciji le minimalna lastna akumulacija, prav gotovo ne morejo poslovodne strukture imeti odločujočega vpliva na producirano presežno vrednost. Nizka akumulacija je že predpostavka ki pogosto je že sam začetek produkcijskega procesa. Ob taki predpostavki pa poslovodne strukture nikakor ne morejo bistveno odločati o rezultatih svojega dela /t.j. vodenja /. To je razvidno že iz naslednjega: "Rast dohodka in materialni položaj združenega dela, sta veliko bolj odvisna od povečanja cen njihovih proizvodov oziroma od ukrepov državnih organov, kot pa od lastnega prizadevanja za rast produktivnosti dela in smotrno upravljanje in gospodarjenje z družbenimi sredstvi." Po drugi strani pa bi se sopesno zdelo, da ~~imajo~~ imajo finančne strukture / ker pač vsa reprodukcijska zgradba sloni na kreditnem sistemu / tisto ključno vlogo gospodarjenja v tem specifičnem produkcijskem odnosu. Kljub temu, da ima zaradi narave stvari izredno pomembno vlogo, pa sama nikakor ne odloča o pogojih, v okviru katerih naj izpolnjuje svojo funkcijo. Ta najemni odnos se potem lahko prikazuje samo kot državno-kapitalističen produkcijski odnos, ki mu odgovarja njegova personifikacija; torej tisti, ki si prisvaja tisto kar se da prisvajati - birokracija. Takšen specifičen produkcijski odnos v katerem gospoduje birokracija je rezultat in to razrednih bojev. Iz tega moramo izhajati. Ne pa napr. gledati na to kot na nekakšen "ekscos". Ta rezultat predstavlja specifično konstelacijo razrednih sil v naši družbi in je obenem koncentriran izraz razvoja razrednih bojev v naši pretekli zgodovini, ki so pripeljali do tega rezultata.

Seveda se takoj logično postavlja vprašanje, potem ko smo zgodovinsko konkretno označili ta produkcijski odnos, kako si birokracija monopolizira presežno vrednost in s tem eksploatira delavski razred. Jasno je, da si jo ne more v "klasičnem" smislu, t.j., da bi kot privatni kapitalist neposredno vodila produkcijski proces. Takšne "nezgodovinske" posele pušča drugič, /npr. gazdam za posele pri gradnji doma I.Čankarja/. Specifičnost tega produkcijskega ~~odnosa~~ odnosa je prav v tem, da birokracija ne vodi neposredno produkcijskega procesa / zato nujno prisiljuje vse tiste strukture, ki v operativnem smislu vodijo produkcijo in reprodukcijo, da so v izvrševalnem odnosu do nje /, vendar pa si v globalu vseeno monopolizira presežno vrednost in s tem v totaliteti vodi in gospoduje nad produkcijskim procesom v celoti. Skratka to pomeni, da so poslovodne strukture, ki neposredno vodijo produkcijski proces v podrejenem položaju, v podrejenem položaju pa so prav zaradi tega, ker bolj ali manj nimajo nikakršnega vpliva na produkcijo presežne vrednosti in s tem tudi ne na akumulacijo. Če so točne ocene, da tozdi razpolagajo trenutno samo s 30 odstotki novo ustvarjene vrednosti, lahko delavec v njih odloča le v okviru teh odstotkov. Vse drugo pa je že porazdeljeno z zakonskimi, pogodbenimi, dogovorjenimi in sporazumnimi obveznostmi. Če k temu prištejemo še podatek, da je približno tretjina sredstev na razpolago za investicije - za produktivne investicije v prihodnjem obdobju le 19. odstotkov - potem je tako imenovani manevrski prostor samoupravnega odločanja resnično majhen. O tem govorim zato, ker se pogosto zastavlja vprašanje, ali lahko delavec, ki razpolaga s 30 odstotki sredstev, vpliva na reševanje ključnih gospodarskih in razvojnih vprašanj naše družbe, ali pa so vszodi za reševanje teh problemov v rokah tistih, ki razpolagajo s 70 odstotki novoustvarjene vrednosti." Vidimo, da dobi sam akt monopolizacije presežne vrednosti svoj pravi izraz, svojo zakonito obliko.

Vendar je bolj bistveno od te zakonitosti - vsa nadaljna distribucija presežne vrednosti dobi seveda prav tako zakonito obliko - da smo s tem dobili odgovor na vprašanje, ki si ga prej še nismo mogli zastaviti, namreč zakaj je lastna akumulacija v produkciji tako nizka. Proces produkcije presežne vrednosti se s tem vrne na svoje "izhodišče".

Prišli smo do točke, kjer je presežna vrednost sproducirana in obenem monopolizirana. Vsa produkcijski proces je v svojem razvojnem smislu - v smislu stalnega in nujnega obnavljanja produkcije - obenem tudi reprodukcijski proces. Reprodukcijski proces v blagovni produkciji, pa mora biti bistveno reprodukcijski proces v razširjenem merilu. Če kapital ne izide iz produkcijskega procesa oplojen, torej večji kot pa je vstopil vanj, ni bilo sproducirane nobene presežne vrednosti. ~~Presežna~~ Presežna vrednost se na višji stopnji kaže kot reprodukcijski proces v razširjenem merilu. Po drugi strani pa, če produkcijski proces zadobi obliko kapital-odnosa, potem ga

I.

Zgodovinska višina konkretnih razrednih bojev na katera mora odgovarjati revolucionarna teorija (če hoče ustvarjati pogoje z njeno temeljno strateško usmeritev, ki se lahko kaže samo v komunizmu), je v sedanjem času prav gotovo ekonomska kriza ali "zaostreni pogoji gospodarjenja". Prav v tej točki je treba osredotočiti in zaostri analizo in to predvsem iz dveh razlogov. Prvič, v obdobju nasilne razrušitve "normalnega toka stvari", se v veliko bolj čisti obliki (brez motečih pojavov) razgali konkreten produkcijski odnos, torej razredni boj torej odnos med določenim delom družbe, ki izseva in monopolizira presežno vrednost in ostalim delom družbe, ki je le - to vrednost produciral. Drugič, prav v obdobju ekonomske krize se kristalizirajo različne koncepcije rešitve iz krize oziroma različne dolgoročne koncepcije razvoja. Shematsko lahko te koncepcije razdelimo na dva antagonistična pola - vse ostale se pač edinele lahko vmesijo znotraj teh dveh - in to je buržoazna koncepcija razvoja in komunistična koncepcija razvoja. Seveda pa je jasno, da je buržoazna koncepcija razvoja zgodovinsko favorilizirana, ker je način rešitve iz krize opredeljen že s sabo opredelitvijo krize. Ta koncepcija razvoja je opredeljena z danim produkcijskim odnosi, zato deluje avtonomno, vsakodnevno in prisiljuje posameznika, da deluje v njenem smotru.

Proletariat se lahko svojemu zgodovinskemu smotru primerno vzpostavi samo s komunistično organizacijo, t.j. politično. Na tem nivoju sploh šele lahko konstituirajo svoja vprašanja. Na tem nivoju pa obenem postane tudi v končnem "predzgodovinskem" smislu, tista, zgodovinsko najbolj favorizirana plat družbe. "Prav ta nujnost splošne politične akcije dokazuje, da je v svoji čisti ekonomski akciji kapital močnejša stran." (K. Marx: Mezda, cena in profit)

V okviru produkcije, katere splošen produkt je blago, se vedno v zgodovinskem smislu realizira nek specifičen produkcijski odnos, ki konkretno izraža to blagovno produkcijo. Vse razsežnosti tega specifičnega produkcijskega odnosa, lahko prikažemo samo skozi njegovo funkcioniranje, ki pa je sedaj v krizi. V krizi pa se kažejo tudi vse tendence, ki kažejo naprej.

Verjetno se vse te silnice in koncepcije razvoja kažejo v najbolj skoncentrirani obliki prav nekaterih dokumentih, ki prikazujejo planirane tendence za nadaljnji razvoj. Eden od glavnih, je gotovo "Osnutek družbenega plana SR Slovenije 1981 - 1985", oz. sam plan, ko bo sprejet. Širši kontekst v razvojnem smislu pa predstavlja: "Globalna ocena izvajanja družbenega plana SR Slovenije za obdobje 1976 - 1980 in osnovni problemi na prehodu v leto 1981."

S tem prehajamo na zgodovinski milieu, ki je predstavljal to nasilno razrušitev "normalnega toka stvari."

II.

Če se ozremo na celoto prvkar iztekaajočega se obdobja /1976-1980/, potem nikakor ne moremo mimo temeljne značilnosti, ki je determinirala to obdobje: "Prikazani razvoj po posameznih letih kaže, da obdobje tekočega srednjeročnega obdobja predstavlja razvojni ~~stičnik~~ ciklus od razmer izrazito nizke proizvodnje, preko obdobja naraščajoče in pregrete konjunktore do izrazitega umirjanja in upadanja celotne gospodarske aktivnosti." ¹ Ciklično gibanje blagovne produkcije je imanentno blagovni produkciji in je sunanja oblika vseh tistih protislovij, skozi katera se sploh lahko giblje ta produkcija. Ta protislovja pa lahko prikažemo skozi njeno produkcijo in reprodukcijo.

Kakšni so bili torej specifični produkcijski odnosi, torej specifična konstelacija razrednih sil, ki je omogočala takšen razvoj produkcijskih sil, kot smo jih nakazali in, ki so sedaj v krizi. Dana stopnja v razvoju produkcijskih sil vedno predpostavlja neko specifično obliko produkcijskih odnosov /in s tem vedno predpostavlja neko frakcijo v okviru vladajočega razreda, ki dobi primat ²/, ki je dominantna in jo zgodovinski razvoj pripelje na oblast.

Produkcijski odnos pa na splošno v blagovni produkciji označuje neposreden odnos producentov do njihovih lastnih produkcijskih pogojev /produkcijskih sredstev in predmetov dela/. ~~Kakšni so bili torej specifični produkcijski odnosi, ki so omogočali takšen razvoj produkcijskih sil, kot smo jih nakazali in, ki so sedaj v krizi.~~ Kako se ta odnos prikazuje pri nas, kaj ga determinira? "Delavci dejansko še ne /?/ odločajo o razpolaganju z večino ustvarjenega dohodka in nimajo še /?/ odločilnega vpliva na tokove družbene reprodukcije." ³ Priti si moramo na jasno, kako ~~delavci~~ delavci funkcionirajo v produkcijskem procesu, če "še ne" obvladujejo produkte svojega

sredstva za izsesavanje čim večje množine živega dela. Produkcijska sredstva se tako spremenijo v imprizni kapital, ki samostojno nastopa nasproti delovni sili, kot njej tuja moč. Produkcija presežne vrednosti lahko funkcionira samo zato, ker delavec na začetku produkcijskega procesa lahko prodaja zgolj svojo delovno silo, ~~in~~ ker vsi stvarni pogoji /produkcijska sredstva in življenska sredstva / za uresničitev dela, samostojno nastopajo ^(njemu) nasproti, ~~in~~ so delovni sili brez predmetnega bogastva tuja moč. Najpomembnejša sestavina produkcijskega odnosa, ki producira presežno vrednost je eksploatacija, t.j. prisvajanje neplačanega dela v delovnem procesu. "Kapital ni torej samo poveljstvo nad delom, kakor pravi A. Smith. Kapital je v bistvu poveljstvo nad neplačanim delom. Vsa presežna vrednost v kakršnikoli ~~stvari~~ posebni obliki, ..., se kasneje kristalizira, je po svoji substanci utelešenje neplačanega delovnega časa. Skrivnost samopovečevanja kapitala se razodeva kot pravica kapitala da razpolaga z določeno količino neplačanega tujega dela." ⁴

Če delavci dejansko "še ne" odločajo o razpolaganju z večino ustvarjenega dohodka, se s tem tudi spremeni njihov odnos do njihovih lastnih produkcijskih pogojev. Postavljajo se lahko edinele v najemni odnos / ni "vmesnega" odnosa, kjer bi delavec lahko malo odločal, malo pa ne/, v najemni odnos, v katerem lahko samo prodajajo svojo delovno silo, t.j. v odnos eksploatiranega, ki ga nekdo eksploatira, t.j. si prisvaja presežno vrednost. Tukaj gre torej potem za zgodovinsko konkretno določitev tistega, ki personificira gospodstvo nad produkcijskimi sredstvi pri nas.

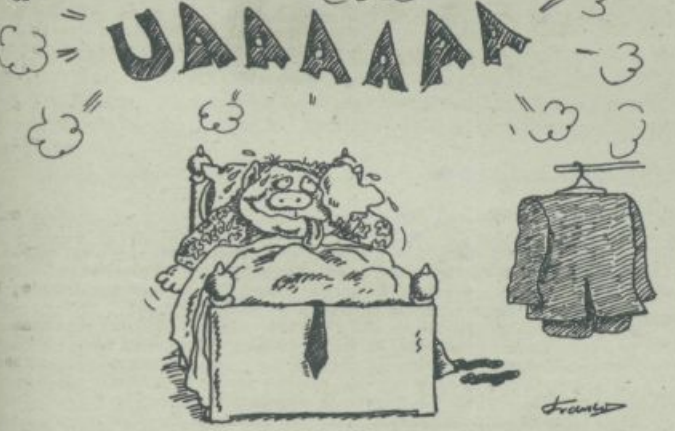
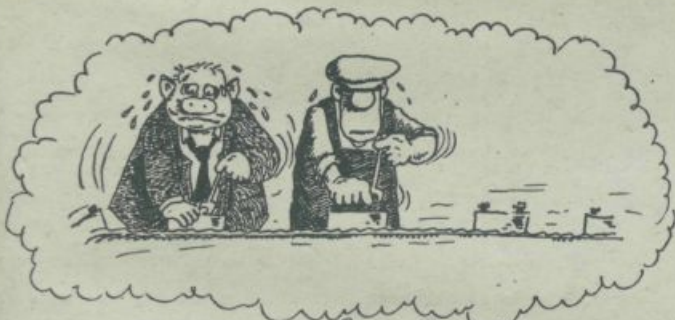
KOMUNISTI SO TOREJ PRAKTIČNO NAJODLOŽAJŠI DEL DEJAVNIH STRANK V VSEH DEJELAH, DELI KLJUČNE VEDNO DALJE...

mora tudi reprodukcijski. In če je delovni proces samo sredstvo za produkcijo presežne vrednosti - kot edinega smisla blagovne produkcije - potem se mora reprodukcijski proces prav tako pojavljati kot samo sredstvo, da se ta presežna vrednost pojavi kot kapital, t.j. kot vrednost, ki se sama oplojuje.

V tej fazi pride pravica birokracije do gospodovanja nad produkcijo /t.j. pravica do razpolaganja z ustvarjeno presežno vrednostjo / konkretno do izraza, oz. je nezogiben pogoj za njen obstoj kot dominantne frakcije. Prav sprememba presežne vrednosti v kapital / reprodukcijski / izmisti- ficira pogoje eksploatacije, kajti v produkciji je produkcija presežne vrednosti mistificirana. Mistificirana pa je v samem delovnem procesu, ki je neločljiva enotnost procesa ustvarjanja vrednosti /blaga/ in procesa ustvarjanja presežne vrednosti. Eksploatacija torej nima svoje čutno-nazorne oblike.

Sprememba presežne vrednosti v kapital je akumulacija kapitala / reprodukcijski / v razširjenem merilu. Zakaj pa se lahko izvede ta sprememba? Samo zato, ker se v blagovni produkciji presežna vrednost vedno konkretno kaže kot presežen produkt / kot presežek produkcijskih sredstev in življenjskih sredstev / od količino, ki je potrebna za enostavno reprodukcijo /t.j. za preprosto obnovo v produkciji potrošenih življenjskih sredstev in produkcijskih sredstev/. Presežen produkt v katerem se konkretno kaže presežna vrednost, torej že vsebuje materialne temelje za novo formiran kapital. Iz tega je razvidno, da bi bila zelo vulgarna misel, ki bi si predstavljala, da si birokracija samo zato monopolizira presežno vrednost, da bi jo uporabila za individualno konsumpcijo. Za svoj lasten užitek torej. Iz gornjega se menda vidi, da je že precejšen del presežne vrednosti vnaprejš določen za produktivno konsumpcijo, oz. da mora funkcionirati kot kapital.

Dodatna količina dela, ki je potrebna, da začne ta nov kapital funkcionirati kot kapital - da se torej začne splajati - pa vedno obstoji v industrijski rezervni armadi.

Delavski razred je torej pritiskina kapitala. Akumulacija kapitala vedno vključuje določen del dela delavskega razreda, da se na razpolago - nezaposlen - glede na potrebe kapitala.

Sprememba presežne vrednosti v kapital, pa ni le tako postransko, "tehnično opravilo". Skozi akumulacijo kapitala se obenem reproducira tudi ta specifičen produkcijski odnos. Razsvetljava kako konkretno poteka akumulacija kapitala, pomeni

obenem analizirati bistvene pogoje tega produkcijskega odnosa.

V globalu gledano / glede na določeno obdobje in za celokupno produkcijo / se mora ta sprememba na vsak način izvršiti. Odsotnost oz. pešajoča akumulacija kapitala, ruši samo bistvo blagovne produkcije nasploh. Postavlja se vprašanje kako konkretno poteka ta reprodukcija, če vemo, da je lastna akumulacija v materialni produkciji zelo niska, ker si jo pač stalno monopolizira birokracija. Torej se mora denarna akumulacija / kot izraz neke stvarne akumulacije produkcijskih i sredstev / formirati neke drugje in potem funkcionirati v produkciji kot akumulacija kapitala. Pri tem je že na prvi pogled vidno, da bi bilo zelo nelogično pričakovati, da birokracija vrača del / če odštete neproduktivno sfero, ki si začneja prisvajati vedno večji del / te akumulirane presežne vrednosti nazaj v produkcijo v prid akumulaciji. Kajti nujno jo mora uporabljati kot akumulacijo za druge namene. Preko SIS materialne proizvodnje jo preliva v infrastrukturo / ceste, železnice, elektrogospodarstvo itd. /

Če bi se torej del te presežne vrednosti vračal direktno nazaj v produkcijo, bi bila to s stališča birokracije nesmiselna operacija. Ta akumulacija se mora formirati na drug način. "Nizka akumulacija temeljnih organizacij združenega dela, ki - kljub ugodnejšim razmerjem v razporejanju denarja v letu 1979 predstavlja skupaj s amortizacijo le dobro polovico vseh sredstev za reprodukcijo v materialni proizvodnji; zato se ohranja velika odvisnost procesa razširjene reprodukcije od drugih, zlasti kreditnih virov sredstev." Iz tega izhajajo dve zelo pomembni stvari za ta specifičen produkcijski odnos.

Prvič, kreditna sredstva /posojilni kapital/ morajo v resnici odražati neko stvarno akumulacijo produkcijskih sredstev. Če pa to ni tako, če pa je precejšen del posojilnega kapitala formiran s golim spreminjanjem denarja v posojilni kapital, potem pride prej ali slej do nasilnega zloma in trganja reprodukcije.

Drugič, takšna distribucija akumulacije, ki prisiljuje produkcijo, da si veliko večino sredstev za akumulacijo kapitala formira na račun kredita; omogoča birokraciji gospodarstvo nad vsimi sektorji produkcije. Birokracija mora zato imeti monopol nad kreditom. Monopolizacija presežne vrednosti in posojilni kapital sta izredno soodvisna in kot taka v daleč najpomembnejša vsoda oblasti birokracije kot dominantne frakcije. Če bi presežna vrednost ostajala v precejšnji meri v materialni produkciji, potem bi bile poslovodne strukture tiste, ki bi si jo prilepo prisvojile in s tem začele dominirati v reprodukcijskem procesu. Istočasno bi bila relativno precej zmanjšana odvisnost produkcije od posojilnega kapitala. Birokraciji monopol nad posojilnim kapitalom s tem ne bi več zagotavljal dominantne vloge in prej ali slej bi začela igrati postransko vlogo.

Vrnimo se k vprašanju kako se formirajo sredstva za akumulacijo in kakšno vzročno zvezo ima "negospodarska sfera". Ker se sredstva za negospodarske naložbe oblikujejo iz druge in nadaljnjih delitev, in se oblikujejo na osnovi osebnih dohodkov, rast sredstev za negospodarske naložbe sledi rasti sredstev osebnih dohodkov. Delež sredstev za reprodukcijo v materialni proizvodnji ima zato težnjo po upadanju / konec 1979 - op.B.K./, medtem, ko delež za negospodarske naložbe raste. Problemi, ki izhajajo iz navedenih razmerij opozarjajo predvsem na to, da je oblikovanje lastnih sredstev akumulacije tozda iz delitve dohodka možno šele takrat, ko so zadovoljene še vse druge oblike porabe /osebna, skupna in splošna/. Na tak način postajata lastna akumulacija tozda in združevanje iz dohodka tozda le manjši vir sredstev za naložbe, zato je treba za razširjeno reprodukcijo preusmerjati sredstva iz drugih virov / varčevanje prebivalstva, bančna sredstva, inozemska posojila - op.B.K./.

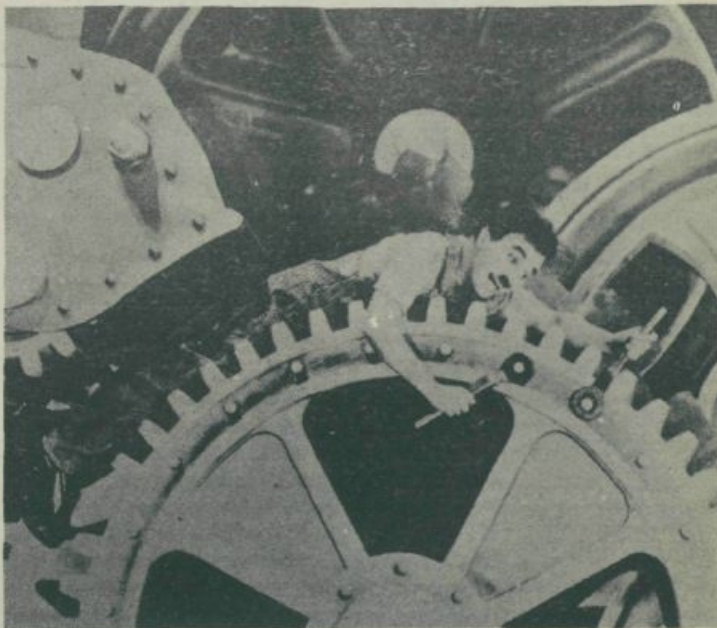
Ob tem pa instrumentarij preusmerjanja sredstev iz hranilnih vlog in bančnih depozitov sloni v celoti na kreditni osnovi, kar povzroča, da je združeno delo vedno bolj zadolženo in stalno potrebuje nova sredstva. Z ukrepi kreditno-monetarne politike se določajo možnosti oblikovanja dodatnih sredstev. Ključna točka svojega gospodarstva /kreditno-monetarne politike/ drži birokracija trdno v svojih rokah in ji še na misel ne pride, da bi npr. participirala s finančnimi strukturami v bankah. Ključna točka pa je prav zaradi tega, ker je birokracija prignala celotno družbo, da se vrtili okoli te točke. Materialna produkcija ima zaradi narave stvari / nakup in prodaja / vedno nek del kapitala v obliki denarnega kapitala naloženega v bankah. Vendar bi bilo s stališča birokracije več kot absurdno pričakovati, da imajo poslovodne strukture kakšen vpliv na oblikovanje kreditno-monetarne politike. Nihkrajnega ne smejo imeti.

"Sredstva združenega dela v bankah pa so... precej manjša kot krediti, ki jih najemajo organizacije združenega dela pri bankah. Tako je npr. leta 1977 bilo združeno delo udeleženo pri sredstvih bank s 24,1 odstotka, pri kreditih pa s 66,2 odstotka. Leto pozneje so se sredstva združenega dela zmanjšala na 19,9 odstotka, pri kreditih pa je bilo združeno delo udeleženo s 64 odstotki. To razmerje kaže, da se precejšnja sredstva prebivalstva in medbančnih kreditov prelijeva v sektor

gospodarstva, in sicer po ceni, na katero združeno delo s svojo upravljalno funkcijo ne more bistveno vplivati." "Če upoštevamo, da sredstva bank v glavnem izvirajo od prebivalstva, tuje akumulacije in drugih družbenih oseb" - pod rubriko "druge družbene osebe" lahko zelo hitro odkrijemo npr. samoupravne interesne skupnosti. Tako nikakor ni paradoksalno, da se del presežne vrednosti vrača nazaj v produkcijo kot posojilni kapital. Materialna produkcija mora najemati kredite, da si pridobi pravico do razpolaganja z lastnim dohodkom! " - "je povsem jasno, da se zmanjšujejo možnosti združenega dela, da bi neposredno odločalo o vseh sredstvih v bankah." "Ena temeljnih zahtev zakona o temeljnih kreditnega in bančnega sistema je večji vpliv združenega dela na kreditno-monetarne politiko. Toda vpliva združenega dela na oblikovanje politike na tem področju ni/11/. Njegov vpliv je večji pri realizaciji kreditno-monetarne politike." 11

Če poslovodne strukture nimajo vpliva na kreditno-monetarne politiko, kje je šele potem delavski razred, če delavci dejansko "še ne odločajo o razpolaganju z večino ustvarjenega dohodka."

V tesni zvezi s monopolizacijo kreditno-monetarne sistema po birokraciji, je še nek instrument, ki ji omogoča

še dodatno monopolizacije presežne vrednosti. Pravsaprav je zaobsežen v monopolizaciji kreditno-monetarne politike. Instrument, ki to omogoča je - primarna emisija denarja. Ta instrument - kot bomo videli - spravlja materialno produkcijo skoraj v totalno odvisnost od birokracije, oz. obratno, birokracija še bolj zagospoduje reprodukcijskem procesu.

Kronični proračunski deficit se namreč zelo "enostavno" pokriva s zadolževanjem pri Narodni banki Jugoslavije. Tako pridobljeno denarno maso uporablja bolj ali manj za investicijske kredite. S tem si birokracija prisvaja še dodatno presežno vrednost iz produkcije, kajti takšna uporaba primarne emisije razvrednoti že producirano presežno vrednost v obsegu ki je enak obsegu tako uporabljene primarne emisije denarja. Na tej stopnji poteža eksploatacija proletariata zelo mistificirano, nedoločljivo. Monopolizacija poteka zgolj relativno, ni vspostavljen nikakršen direkten odnos, ki bi vsaj v formalni obliki nakazoval formo monopolizacije presežne vrednosti. Dejansko poteka to prisvajanje mimo "običajnega" /t.j. mimo zakonskih pogodbениh itd. obveznosti / in se kristalizira šele v rezultatu kot razvrednotenje presežnega produkta, ki je po vseh obveznostih ostal v materialni produkciji.

Šiba božja za take predrznosti v blagovni produkciji pa tolče birokracijo vsakokrat s tem, ko dobiva s presežno vrednostjo /tisto "običajno" / nazaj denarni kapital, ki ga je sama razvrednotila. Ker pa ostajajo njene "realne potrebe" enake ali so celo višje, je potrebno za ponovitev tega postopka na "višji" stopnji "ustvariti" veliko večjo maso primarne emisije, kot pa na prejšnji, "nižji" stopnji. Primarna emisija s tem nujno nima nikakršne zveze s stvarno akumulacijo v produkciji, še manj pa je smotna regulirati denarno maso v obtoku. Ob taki predpostavki se seveda zmanjša proračunski "deficit" ob sv. Nikoli, oz., celo nujno je, da se nominalno izredno hitro povečuje. Birokracija skozi te postopke spreminja Narodno banko Jugoslavije / obenem tudi narodne banke republik / v svojo privatno banko za lastne komercialne posle. "Kvantitativna širitev intervencij in njih obsega centralne emisijske ustanove, ki smo ji priča že nekaj let, pa se vse bolj spreminja v novo kvaliteto. Narodna banka Jugoslavije kot centralna emisijska banka s tako usmeritvijo vse bolj zapušča svojo osnovno funkcijo, t.j. reguliranje količine denarja v obtoku, ter se spreminja v neke vrste državno komercialno-investicijsko banko / z elementi monobanke /. Taka njena pozicija vse bolj krepi / tudi prek narodnih bank, pri katerih se vrši multiplikacija emisije / dosežani razboboteni kreditno-depozitni

odnos, ki spravlja organizacije združenega dela vse bolj v odvisnost od finančnih organizacij /bank/." ¹²

V resnici je tako pridobljena presežna vrednost "izredna predrznost" birokracije, kajti to pomeni, da se razvrednoti tudi posojilni kapital / torej tisti, ki že obstoji pred tem prisvajanjem /, ki ga birokracija formira za akumulacijo kapitala v reprodukcijskem procesu. Zato je vedno in nujno "predračunska" akumulacija nižja od stvarne akumulacije kapitala. Praktično se s tem nenehno blokira kontinuiranost reprodukcijskega procesa, torej akumulacije kapitala. Celoten reprodukcijski ritem se zelo upočasnjuje /t.j. stopnja upočasnitve začenja ogrožati "zdravo" rast /in zgolj videz stvari je, če skušamo odpomoči temu npr. s parolo "hitrejše gradnje". Videz stvari izgine takoj ko vemo, da ima upočasnjen ritem vsi sektorji produkcije.

Prihajajoč na "površje" tega reprodukcijskega procesa, je potrebno določiti še enemu instrumentu svoje mesto v reprodukcijskem procesu. Birokracija si tudi bolj ali manj lasti nadzor nad tržnimi cenami. V tej zvezi omenjamo ta instrument, kot možnost vplivanja - da se ga uporabljati zelo pogojno - na reprodukcijski proces. Kaj lahko je namreč tiščati tržne cene nekkih določenih sektorjev produkcije prisilno navzdol in s tem omogočiti določenim ostalim sektorjem zelo hitro akumulacijo. Vendar pa se da počenjati takšne vragolije samo na izredno kratek čas, kajti vse skupaj se prej ali slej konča v še večji anarhiji, kot pa je bila na začetku. Reprodukcijski proces se začenja kratkomalo ustavljati in ni je sile, ki bi ga pod takimi pogoji zopet spravila v zibanje.

S tem smo v glavnih obrisih na "koncu" celotnega procesa te specifične oblike blagovne produkcije. Šele sedaj, ko smo prikazali funkcioniranje tega ~~reprodukc~~ reprodukcijskega procesa, lahko preidemo na krizo, na zastoj v "zdravi" rasti, ki je v ~~reprodukc~~ sadnji konsekvenci vedno kriza tega specifičnega reprodukcijskega odnosa in s tem brezpogojno tudi kriza eksploatatorskega odnosa na splošno.

Ob tem koncu smo dolžni razjasniti še neko vprašanje, ki se verjetno vsekoli poraja, namreč: Zakaj si birokracija prilagaja tako velik obseg presežne vrednosti? Zelo lahko ~~bi~~ bilo to pojasniti z njeno lakomnostjo in "požrešnostjo" / to bi bila vulgarizacija, ki ne pozna resnične vloge birokracije v produkciji/ ali celo, da izvira iz čiste zlobe. Pokazali smo, da je birokracija personifikacija kapitala, da je personifikacija reprodukcijskih pogojev, ki fungirajo v blagovni produkciji kot kapital. "Kot kapitalist je samo posebej kapital. Njegova duša je duša kapitala. Kapital pa ima en sam življenski nagon, nagon povečevati svojo vrednost, ustvarjati presežno vrednost, varkati s svojim konstantnim delom, reprodukcijskimi sredstvi, čim večjo množino presežnega dela." ¹³ Subjektivno si lahko posamezen birokrat predstavlja svojo funkcijo poljubno, vendar je odločujoče, kaj je objektivno prisiljen storiti v skladu s svojim položajem v produkciji. Lahko si celo predstavlja, da deluje za "splošno" korist, toda vedno se izkaže, da je pot v peklo tlakovana s dobrimi nameni.

Očitno je, da je tako veliko prisvajanje presežne vrednosti objektivno nujen pogoj, ki sploh omogoča funkcioniranje tega specifičnega reprodukcijskega odnosa. "Ker organizacije združenega dela razpolagajo le z majhnim delom dohodka, si skušajo pomagati s tem, da financirajo razširjeno produkcijo in osebne dohodke na račun obratnih, pretežno kratkoročnih sredstev, pa tudi na račun neizpolnjevanja obveznosti; tako postaja kreditno-monetaryna politika pomemben faktor namenske delitve dohodka." ¹⁴ Istočasno je jasno, da vsaka sprememba v strukturi distribucije akumulirane presežne vrednosti, ki ni zaobsežena v okviru tega specifičnega reprodukcijskega odnosa, zadane v same materialne temelje, ki konstituirajo birokracijo kot dominantno frakcijo. Brzdanje "lakomnosti" birokracije zato sploh ni neko "moralno" /oz. tehnično/ vprašanje. Vprašanje moramo po-

staviti kot vprašanje razrednega gospodarstva birokracije, kot dominantne frakcije, t.j. kot dominantne frakcije v okviru tistega dela naše družbe, ki je zgodovinsko poklican, da vodi reprodukcijski proces, če delavci "dejansko še ne odločajo o razpolaganju z večino ustvarjenega dohodka in nimajo še vpliva na tokove družbene reprodukcije". / Literarni predstavniki ~~birokracije~~ birokracije skušajo predstaviti ta "problem" - ki je le problem predzgodovine človeštva - kot ~~xxx~~ vprašanje časa. Samo "še" čas loči delavce od veličastnega eksodusa - naš veliki brat je npr. že zelo pedantno klasificiral časovne pogoje za eksodus - iz njihovega lastnega položaja. Na žalost pa se vedno znova trdovratno pojavi "potreba" po nekem novem sistemskem zakonu, ki bo eksodus začel omogočati. In zopet nas loči "le" čas/. "Tehnično" vprašanje se sprevrže v vprašanje zrušitve birokracije. Birokracija namreč ne postane nikoli sama od sebe odvečna kot dominantna frakcija, nikoli se ne ukine sama. Materialne temelje ^{svoje} zrušitve pa vendarle sama vpostavlja z antagonističnimi protislovji, ki jih povzročajo in jih ni več zmožna krotiti. Birokracija lahko odpravlja neko konkretno krizo samo ~~z~~ z protislovnimi učinki, torej tako, da je odpravljanje te krize že uvertura za naslednjo, še bolj silovito. Po drugi strani pa moramo na izbruhe teh kriz, gledati kot na oznanjanje zgodovinsko-sti tega reprodukcijskega načina. Proletariatu se mora zrušitev birokracije artikulirati kot zrušitev razredne družbe sploh. Prav skozi to vprašanje se delavski razred konstituirajo razmeram primerno. Če se ne, , samo omogoči, da se mu "nova" frakcija usede na vrat.

Bojan Korsika
/se nadaljuje/

ZA

KUMUNISTIČNO KONCEPCIJO RAZVOJA

NAJ ŽIVI PROLETARSKA REVOLUCIJA!

1. „Globalna ocena...“, str. 4
2. Specifični produkcijski odnos moramo razumeti kot odnos, ki se konkretno zgodovinsko koagulira v okviru splošnega produkcijskega odnosa, ki ga determinira razredni boj med zatiranim in eksploatiranim razredom (proletariat) in razredom, ki izvaja razredni teror in eksploatira (buržoazija) (Odločilnega pomena je seveda pri tem „razumeti“, da je to poslednja oblika eksploatacije sploh in kakšne naloge izhajajo iz tega spoznanja za organiziran proletarijat, če hoče delovati adekvatno svojemu končnemu zgodovinskemu smotru). Specifični produkcijski odnos zato odgovarja določeni stopnji v razvoju produkcijskih sil v okviru blagovne produkcije. Tej stopnji pa odgovarja vedno tudi določena frakcija buržoazije, ki jo ta stopnja produkcijskih sil povzdigne v dominantno frakcijo buržoazije. Ali kot pravi Engels v Uvodu k Marxovem delu „razredni boj v Franciji od 1848 - 1850“: „vladajoča manjšina je bila strmoglavljena in namesto nje je zgrabila za državno krmilo druga manjšina ter preoblikovala državne ustanove v skladu s svojimi interesi. To je bila vsakokratista manjšinska skupina, ki jo je takratna stopnja ekonomskega razvoja usposobila in poklicala na oblast...“ (MED III stran 13). Tako lahko na primer na splošno rečemo, da je v zgodnjem kapitalizmu dominanten trgovski kapital; liberalni fazi industrijske buržoazije; monopolni fazi finančni kapital itd.
3. „Sk. poročevalec“, 30. 6. 1980
4. K. Marx: Kapital I str. 600
5. „Niska lastna akumulacija sili gospodarstvo, da velik del sredstev za produkcijo išče v kreditnem sistemu“. Skupščinski p. 25. 6. 1980.
6. Skupščinski p. 25. 6. 1980.
7. M. Kučan: „Neučinkovitost ne gre pripisovati samoupravljanju“ Komunist, 28. nov. 1980.
8. Skupščinski p. 30. 10. 1979, str. 2.
9. Isto, str. 22
10. Skupščinski p. 15. 10. 1980 str. 13
11. Skupščinski p. 4.3. 1980, str. 24.
12. Svetko Kobal: „Družbeno ekonomska razpotja kreditno-monetaryne politike“ „Naši razgledi“, 12. dec. 1980
13. K. Marx: Kapital I, str. 262
14. Skupščinski p. 25. 6. 1980, str. 4

RECENZIJ!

DVE RAZLIČNI

France Klopčič bo lahko sam pojasnil, kako je dobil v roke tiskopis moje izprike že aprila leta 1960 in zakaj je takrat napisal recenzijo, ki je pravo esprotje njegove druge po dveh letih napisane in objavljene z naslovom „O ESTU KOMUNISTIČNE PARTIJE V SLOVENSKEM POLITIČNEM ŽIVLJENJU MED OBEMA VOJNAMA“. Takega naslova moja razprava ni nela ne v slovenskem originalu ne v srbohrvaškem prevodu. Prvi naslov je bil „Iz dela partije v letih pred drugo svetovno vojno“, France Klopčič je cenjeval njen srbohrvaški prevod z naslovom „Uključevanje KPJ v slovenski politični život“ s pod — naslovom (Povodom četrdesetogodišnjice objavljanja Partije u Sloveniji), izšla pa je z naslovom „Mesto partije v slovenskem političnem življenju v letih pred drugo svetovno vojno“ v publikaciji Prekmurjski Slovenci v zgodovini“, v srbohrvaščini pa v „Crveni zvezdi“ v pogradu. V recenziji, priobčeni v „Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja“ (letnik III., št. 1) France Klopčič sprašuje, kako je mogel iziti v tisk zborniku moj prispevek. Toda pogledimo, kaj je Klopčič napisal o tej besedno isti razpravi dve leti prej v recenziji za zgodovinsko komisijo CK Slovenije. Napisal je naslednje:

PRVA PRIPOMBA

Članek je napisan z dobrim namenom in iz pravih izhodišč, da ne poveri in popularizira vlogo KPJ v političnem življenju stare, monarhistične Jugoslavije. Pri tem se je pisec posrečila obtoževalna plat — razkrinkanje slovenske buržoazije in slovenskih malomeščanskih strank. Prav tako je opozoril na vzajemno centralizma in koristi hegemonije v državi. Obe slovenski meščanski stranki sta pri tem pokazani v luči, ki današnjemu bralcu zlaže, kakaj sta morali propasti in zakaj je zgodovinsko končana njuna pot v prostoru nove, ljudske, socialistične Jugoslavije. To je danes še vedno potrebna naloga.

In še Klopčičev zaključek — o ostalem pozneje — iz iste, to je prve recenzije:

ZAKLJUČEK

Dobro bi bilo, da bi pisec popravil napake. Če pa tega ne bi hotel, sem za to, da se ne dela zaprek publikaciji članka.

Priobčitev takega članka naj bi sprožila diskusijo med zgodovinarji. Kustija pa naj bi vplivala na razčiščevanje pojmov in pogledov, naj bi obravnala s pomanjkljivostmi. To je važno in nujno! Vem, da so v ZKJ pisli teoretični misli, ki so dalec naprej od ravni, na kateri so Krefc in Klopčič nas zgodovinarjev, publicistov, politikov. Prav to je razlog, da se v njih ne povprečna raven in da osvojimo, kar naši priznani teoretiki vedo. Klopčič je takšno sredstvo.

Sploh sem, proti zoževanju ideološkega boja, proti dušitvi boja mnenj, ker to bilo v nasprotju s programom ZKJ.

Če pa še upoštevamo, da naš tisk priobči npr. članke dr. F. Bučarja, ki se široko pripoveduje, kako v Združenih državah Amerike raste socializem in podobne storije, ni niti najmanj razloga, da se prepreči članek Ivana Krefca, ki vsaj slovensko buržoazijo in meščanske stranke dobro razkrinkuje. Ljubljana, 4. aprila 1960.

Kako v uvodu kakor v zaključku mi je France Klopčič leta 1960 priznal, da vsaj slovensko buržoazijo in meščanske stranke dobro razkrinkujem, v recenziji v „Prispevkih“ pa mi očita tole:

„Nekatere zgodovinske osebnosti so deležne izredne piščevе pozornosti: Antona Korošca omenja skoraj tridesetkrat, Hitlerja nad dvajsetkrat, Jotiča in ljotičevce več kot desetkrat, medtem ko Pucija trikrat in Žerjava enkrat. Iz revolucionarnih vrst omenja trikrat urednika Ljudske pravice, a odtile slovenske komuniste dvakrat ali enkrat.“

Doslej ni nihče ugovarjal, če smo reakcionarje imenovali z njihovimi imeni, zato se mi Klopčičev očitek ne zdi umesten.

Na drugem mestu: „... pisec se zopet posveča SLS, na široko pojasnjuje njegovo genezo od preteklega stoletja dalje, vlogo klera itd.“

Na tretjem mestu: „Namesto tega se pisec ukvarja z meščanskimi političnimi strankami v Sloveniji in razlaga odnose med njimi. Ta razlaga zajema površinska dogajanja, je večkrat netočna in primitivna ter „svobodna“ od objavljenih ocen.“

Kljub temu, da je Klopčič v prvi recenziji zadovoljen z vsem, kar sem napisal o meščanskih strankah, mi v drugi očita, da sem o njih napisal preveč, vendar sem napisal, kakor sledi iz njegovih izjav, o SLS še pre malo, zato me dopolnjuje takole: „Slovenska ljudska stranka ni bila samo klerikalna stranka, temveč je postala množična stranka slovenske buržoazije v tistih letih tudi nosilca nacionalnega gibanja Slovencev v Jugoslaviji.“

Res je, da me Klopčič ne samo „dopolnjuje“, temveč tudi „popravlja“, slova celo z mojimi lastnimi ugotovitvami, saj je drugi del njegovega pravega citiranega stavka inačica naslednjega mojega stavka: „Množica njenih članov, naknadno op. I. K.) pristašev bi predstavljala po svojih objektivnih značajih glavno silo gibanja za uredničenje slovenskih narodnih težnj. Popravlja me glede ugotovitve, da „sta oživila ti dve stranki spet staro redovno borbo, namreč med klerikalizmom in liberalizmom“. Ta moj avdeks sledi odstavku, v katerem opisujem politično in gospodarsko vlogo amostojne demokratske stranke in odnos te stranke do SLS. Čeprav je res, da so liberalci proti SLS v glavnem opustili tako imenovano „farko gonjo“, v vztrajali pri nenačelni antiklerikalni borbi (in narobe?). V času od 1922 do 1924 so pristašem SLS večkrat očitali, da so „klerikomunisti“, ker so sodelovali s komunisti pri občinskih volitvah v Ljubljani in ker niso iz emagoških razlogov zagovarjali orjunaškega pohoda na Trbovlje. Če bi pisal takih že znanih stvari, bi urednik vsekakor moral odkloniti moj prispevek od neizviran.

Primerjajmo sedaj še oba zaključka. Prvega sem že citiral, drugi pa se lasi:

„Pomanjkljivosti v članku Ivana Krefca so bistvene in številne. S takimi napakami je treba končati. Čas je da končamo z legendami, s površnostjo in subjektivizmom. Ustvariti moramo resno, znanstveno zgodovino delavskega gibanja in komunistične partije.“

Pri kraju še eno vprašanje. Kako se je moglo zgoditi, da je tako slaboten in zgrešen članek prišel v knjigo z gradivom kongresa slovenskih zgodovinarjev? Menim, da mora biti naš odnos do zgodovine delavskega in komunističnega gibanja ter do zgodovine naše revolucije celo bolj zahteven in strog, kakor do zgodovine oddaljenih epoch, kajti novejša zgodovina s svojimi podatki in zgledi vpliva na današnjega človeka in njegovo ideologijo in s tem na našo stvarnost.“

Katero Klopčičevo mnenje drži, ali tisto pred dvema leti ali najnovejšo? Če je France Klopčič dolžan povedati, da bova diskusijo lahko nadaljevala. France Klopčič je morda nerazpoložen. Ker nisem upošteval nekaterih njegovih pripomb iz prve recenzije. Tistih pripomb, ki so se nanašale na obdobje po prvi svetovni vojni, nisem upošteval zato, ker si nisem zastavil roke naloge zgodovinskega prikaza celotne dobe med obema vojnoma, o tistem obdobju pa ne bi kazalo ponavljati stvari, ki sta jih na kongresu zgodovinarjev v Murski Soboti septembra 1959 in potem v knjigi „Prekmurjski Slovenci v zgodovini“ obravnaval prof. dr. Metod Mikuz in France Klopčič. Toliko manj je bilo to potrebno, ker sem se z ugotovitvami Metoda Mikuzja strinjal. O diskusiji Franceta Klopčiča k referatu Metoda Mikuzja otonovni problemi o razvoju KPJ“ pa v svoji razpravi nisem hotel polemizirati, čeprav sta v njej tudi za Klopčiča zelo značilna stavka:

„To nam tudi zgodovina boljševiške Partije pripoveduje in „Kontinuiteta se opaža nadalje v vsej tisti organizacijski konstelaciji, ki je bila in ostala, tistih kadrih, ki jih je Partija pošiljala na šolanje v Moskvo in ki so učali postopoma nazaj.“ Ker sta citirana stavka iztrgana iz ostalega Klopčičevega besedila, ju ne komentiram: upam pa si ugotoviti, da sta usodna

zaštetih pojmovanj in izražanj iz časov Kominterne in Kresinterne ter smo jih začeli pri nas odklanjati nekako od leta 1932 naprej, ko je prihajala izvirna marksistična misel na Slovenskem do izraza tudi v legalnih revijah in založbah. Mislim tu na začetek nove smeri, ki si je utirala pot preko revije „Književnost“ založbe Enka, dalje prek „Ljudske pravice“, „Delavskega obzornika“, „Mladih potov“, „Sodobnosti“ in „Ljubljanskega zvona“ do Speransovega „Razvoja slovenskega narodnega vprašanja“. To je bila doba, ko je Partija pripravljala ljudske množice za odločilen boj za socialno in narodno osvoboditev.

Praden preidem na tiste Klopčičeve pripombe, ki se v obeh recenzijah bolj ali manj skladajo, strnjeno citiram iz prve recenzije še naslednje:

„DRUGA PRIPOMBA

Pisec se ni posrečila želja, izražena v naslovu, da pokaže vključitev KPJ v slovensko politično življenje.

Predvsem ni ta vključitev razodeta vzporedno z vlogo, ki jo je imel slovenski delavski razred, ko je stopil na zgodovinski oder, zlasti po prvi svetovni vojni, po razslu Avstroogrške, ob demokratski nacionalni revoluciji leta 1918 in po njej.

Drugič ta vključitev ni pokazana na razvoju osnovnih političnih koncepcij, ki jih je zahteval čas in položaj in ki jih je KPJ počasi spoznala, razumela, osvojila in se zanje borila. Tu mislim na vlogo delavske stranke kot voditelja slovenskega „naroda—proletarca“.

Tretjič, časovno se po mnenju pisca vključiti KPJ v slovensko politično življenje, ko prične izdajati „Ljudsko pravico“. Če hočemo biti odkriti in srčni, recimo še dodatno, da bi se naj ta vključitev zgodila istočasno z vključitvijo samega pisca v aktivno politično življenje. Takšen poizkus tolmačenja zgodovine KPJ s stališča osebne aktivnosti ni osamljen, opazujemo ga pogosto (zgodovina ni brez humorja!). Med ljudmi je precej razširjena legenda, da je Partija med NOB bila vse, prej pa ni bila nič. Ivan Krefc je veljavno Partije nekoliko pomaknil časovno nazaj, do približno leta 1934 in je obdržal skrajšano varianto legende, da prej ni bilo nič.

To stališče je pisca pripeljalo do sledečih metode: v tridesetih letih po-drobno opisuje posamezna dogajanja, celo posamezna zbivanja in aretacije posameznih oseb — med njimi svoje! — medtem ko za enaka dogajanja v prejšnji dobi ne najde niti besede. Tako npr. opisuje zlet „Svobod“ v Celju leta 1935, molči pa o delavskem zletu leta 1927 v Ljubljani, čeprav je med njima mnogo podobnosti (nikakor pa ne identičnosti!).

Da kar nadaljujem tam, kjer se končuje Klopčičev citat. Med delavskim zletom leta 1927 v Ljubljani in zletom „Svobod“ v Celju je lahko primerjava le v tem smislu, da je bil prvi za partijsko vodstvo popoln neuspeh, drugi pa eden največjih partijskih uspehov. Po 35 letih se zdi, kot da smo na sestanku mestnega partijskega aktiva junija 1927. leta v Delavskem domu napravili krivico poročili o tej akciji, ko smo ga ožigosali kot neresnično, kajti če si upa Klopčič še vedno ugotavljati, da je med delavskim dnevom in zletom „Svobod“ v Celju „mnogo podobnosti“, pomeni, da skuša po 35 letih rehabilitirati lažno poročilo, ki ga je zavrnilo kolektivno telo, tj. mestni partijski aktiv. Dejstev tu ne bom ponavljal, ker sem o njih že pisal, k sreči je še živih mnogo prič, ki so se udeležile tako delavskega dneva kakor tudi sestanka mestnega partijskega aktiva, katerega je vodil ing. Drago Gutinčič.

Naj odgovorim Klopčiču kar z njegovimi besedami: „Takšen primitivizem poraja legende o naši Partiji, neresnične ali čudežne zgodbe. Potrebno pa je zgodovinsko prikazati razvoj materialnih sil.“ Kako bo le Klopčiču uspelo dokazati, da je bila Partija junija 1927 sposobna organizirati podobno manifestacijo, kakor jo je organizirala julija 1935?

Nekaj dragocenih podatkov o tej prvi dobi je tudi v referatu oziroma prispevku Rudija Kyvoskega „Revolucionarno obdobje v Slovenski krajini (Prekmurju) po prvi svetovni vojni“, (ki je v publikaciji „Prekmurjski Slovenci v zgodovini“ izšel sicer v skrajšani obliki), zato jih nisem ponavljal.

Klopčič mi dalje očita, da smatram, da se je KPJ aktivno vključila v slovensko politično življenje šele, ko je pričela izhajati „Ljudska pravica“, kar da se je zgodilo istočasno z mojo vključitvijo v to življenje. Jasno je, da vsi nismo mogli biti v letih 1920—1930 na takem vodilnem položaju, na kakršnem je bil France Klopčič, posebno če nismo soglašali z nekaterimi takimi pojavi, ki so danes dobili oznako kulta osebnosti: lahko pa smo bili člani Kluba marksistov, člani SKOJ, člani študentskega krožka, ki se je sestajal pri Ladu Kozaku. Lahko je kdo od nas na primer stanoval pri članu oziroma sekretarju PK SKOJ za Slovenijo, da bi mu služil kot najbolj neposreden prenos (transmisija) navodil za organiziranje raznih akcij in tako postal član Partije celo že leta 1927 in ne šele leta 1934.

Zgodovina res ni brez humorja, kakor vzklika Klopčič.

Čeprav dajem obdobju neposredno pred drugo vojno upravičeno močnejši poudarek, ker sem si v naslovu zastavil tako nalogo, ne podcenjujem važnosti zgodovinskih dogodkov v obdobju 1919—1930. Ne bom pa za vsako ceno branil takrat storjenih napak, kakor to dela Klopčič. V letih po delavskem dnevju je bila usodna napaka, da partija ni razvila revolucionarnega boja proti pripravam vojaško fašistične diktature.

„Ko bi bilo takratno vodstvo Komunistične partije Jugoslavije pravčasno in v zadostni meri razvilo revolucionarno borbo proti pripravam monarhofašistične diktature, bi bilo mogoče njen nastop preprečiti. Ker pa so njeno vodstvo razjedala frakcijske in grupške borbe, ker je bila njegova linija oportunistična, ni bilo protifašistične akcije, ki bi združila najširše jugoslovanske ljudske množice v borbi proti pripravam monarhofašistične diktature.“ (Marinko, II. kongres KPJ)

To pa ni bila edina napaka.

„Ena izmed glavnih napak politične linije vodstva v Martinovičem na čelu je bila v tem, da sploh ni znalo oceniti situacije in odnosa sil, ampak je s Partijo, ki še ni bila konsolidirana, s Partijo, ki je bila izolirana od množic, zavzela kurs na oboroženo vstajanje proti monarhofašistični diktaturi. To je bila najmileje rečeno: navadna pustolovščina in zločinski postopanje z maloštevilnim članstvom in mladino.“ (Tito v svojem referatu na V. kongresu KPJ).

S tako partijsko linijo gotovo ni nobene kontinuitete v obdobju po letu 1932, pa naj France Klopčič v svoji polemiki z Metodom Mikuzem še tako vztrajno dokazuje, da kontinuiteta ni bila prekinjena, tode:

„Čeprav je brezobzirni teror monarhistične diktature leta 1929 in leta 1930 partijske organizacije v Sloveniji skoraj popolnoma razbil in čeprav je bila leta 1930 pretrgana kontinuiteta v razvoju Partije, je partijska organizacija že leta 1931 v Sloveniji znova zaživela. Razdobje 1931. in 1932. leta pomeni prehod — brez kontinuitete v vodstvu — iz starega obdobja v njeno novo obdobje z novim vodstvom.“ (Marinko, II. kongres KPS)

Značilno za obe Klopčičevi recenziji je, da v njih veliko razpravlja o dobi, ki v naslovu moje razprave ni zajeta. Tako si je delo poenostavil z opozarjanjem na dogodke in analize, ki to dobo osvetljujejo, o katerih pa nimamo še mnogo dokumentiranih razprav.

Če bi si hotel svoje delo tako poenostaviti, bi lahko pobral nekaj Mikuzjevega in Kyvoskevega referata, pa iz Kardeljevega članka „Po petindvajsetih letih“, ki se nanaša prav na obdobje Ljudske pravice in je izšel ob njeni 25-letnici, to je v tednu po kongresu zgodovinarjev v Murski Soboti. Kot glavno izvirno nalogo sem si lahko postavil le oris nastanka Slovenske ljudske fronte pred Ustanovnim kongresom Partije.

Če bi pri tem dovolj ne osvetlil delovanja meščanskih strank, katerih disidentske skupine so bile pripravljene pod zelo različnimi pogoji vključiti se v Slovensko ljudsko fronto, bi še slabše opravil to zahtevano nalogo.

Predvsem bi se zdelo, kakor da je bila Slovenska ljudska fronta spontana tvorba, čeprav je njeno formiranje zahtevalo zelo velike napore, ki jih je zmogla le taka partija in tako vodstvo, kakršno je bilo v Sloveniji v tistem obdobju, torej brez vsakega sektaštva. Vse kaže, da tega France Klopčič ne bo hotel v sebi nikoli priznati. Ko našteva v drugi recenziji partijske uspehe v obdobju po letu 1932, nima namena priznati, da sta se Partija in vodstvo v tem obdobju bolje znašla, temveč stremi za tem, da pripíše te uspehe tako imenovani kontinuiteti, katero je na kongresu zgodovinarjev v Murski Soboti tudi toliko poudarjal in utemeljeval, da so jo med drugim omogočili šolanje iz Moskve. France Klopčič je proti pisanju po spominu, pričevanju živih prič

itd. Nič noče vedeti o tem, da se aktivnost Partije v tem obdobju ni več odražala v pisanju konstruiranih poročil in resolucij za zgodovino, temveč v delu z množicami in predvsem v množičnih akcijah, ki jih nekatere v svojem prispevku tudi omenjam. Klopčič bi mi ne smel zameriti, če navajam o tej dobi celo podrobnosti, čeprav je res, da mu s tem nisem napravil usluge, ker raje dela važne zaključke na podlagi takih poročil, kakršnega omenjam v zvezi z delavskim dnevom, kot pa na podlagi dogajanj in pričevanj udeležencev teh akcij. O marsikateri akciji, izvedeni pred napadom na Jugoslavijo bi se dalo napisati celo kaj več, kakor sem napisal jaz. Tako na primer o akciji za osvoboditev bileških internirancev, ki je jaz sploh ne omenjam. Milan Apih pa je o njej v svoji knjigi „Sredi pušk in bajonetov“ s polno upravičenostjo napisal naslednje:

„Partija je bila tedaj že tako močna in tako krepko zaščitana med ljudstvom, da je vladni prekržižala račune ter nazadnje dosegla, da je ta morala razpustiti taborišče.“

To je bil trd in žilav boj, ki se ga je na strani Partije udeležila dejansko vsa napredna jugoslovanska javnost, ki jo je Partija znala že prve dni po aretacijah spraviti na noge. V tem boju je Partija še bolj razgalila pogubno politiko vladajočega režima ter si pridobila še večje zaupanje množic, ki jih je pozneje, ko je ista vlada s podpisom pakta s fašističnimi silami osi javno potrdila svoje izdajstvo, tem laže povedla na ulice in zrušila osvobodilni režim. To pa je bil uvod v dogodke, ki so s temeljev spremenili nadaljnjo zgodovino Jugoslavije.

Tako je torej dobilo koncentracijsko taborišče v Bileci poseben pomen v zgodovini boja Komunistične partije in naprednih sil Jugoslavije proti fašizmu, za demokracijo in za neodvisnost dežele — boja, ki je bil obenem priprava pa tudi pogoj za poznejši dvig vstaje...“

Nadaljujem naj kar s tem, kar o aktivnosti Partije v tem obdobju ugotavlja Kardelj:

„V tem času je bila KPJ na čelu borbe ljudskih množic za obrambo Jugoslavije pred hitlerjevsko agresijo in je zahtevala, naj se vzpostavijo vsaj najosnovnejši pogoji, da bi narodi Jugoslavije mogli nuditi agresiji odpor. Med najvažnejše pogoje te vrste je vseka: kor spadala tudi zahteva, da naj se uresniči najosnovnejše demokratske zahteve ljudskih množic, brez česar si je nemogoče misliti, da bi bili narodi Jugoslavije sposobni ustvariti potrebno enotnost za tako težko borbo.“ (Kardelj na III. kongresu Osvobodilne fronte 27. aprila 1951, Ljudska pravica, št. 101, z dne 29. aprila 1951)

Najprej naj Klopčiču odgovorim na njegovo najvažnejše pripombo, to je pripombo, zakaj nisem omenil obeh partijskih konferenc 1934. leta in Ustanovnega kongresa KPS leta 1937. Značilno je, da teh pripomb v prvi recenziji ni. Klopčič dobro ve, da sem o obeh konferencah in o Ustanovnem kongresu KPS že pisal, tako tudi v „Vprašanjih naših dni“ leta 1950, št. 10 in 11, strani 151 do 156 in 172 do 174, v prispevku z naslovom Razmah slovenskega ljudskega gibanja po partijskih konferencah 1934. leta, in v tiskopisu „Razvoj progresivnega ljudskega gibanja v Sloveniji med dvema vojnoma“, o katerem je France Klopčič na mojo željo napisal pripombo (med drugim me je tudi iskreno prepričal, da frakcionštvo slovenskemu delu partije ni toliko škodovalo, kakor sem to dokazoval). V tej okrog 140 tipkanih strani obsegajoči razpravi (brez pripomb in pregleda tiska) je v IV. poglavju: „Akcije po partijskih konferencah 1934. leta“ in v VII. poglavju: „Razmah slovenskega ljudskega gibanja po Ustanovnem kongresu KP Slovenije“, posvečenih kar preko 45 strani. Če France Klopčič nima kopije pripombe, ki mi jih je dal k „Razvoju progresivnega gibanja v Sloveniji med dvema vojnoma“, si naj še enkrat pogleda ta tiskopis v zgodovinskem oddelku CK KPS in naj pove, če je spremenil v taki meri svoje mnenje tudi o tej razpravi, kakor o razpravi „Mesto Partije v slovenskem političnem življenju v letih pred drugo svetovno vojno“. Nalogo določiti „Mesto Komunistične partije Slovenije v zgodovini slovenskega naroda“ pa je že pred menoj in Klopčičem opravil Boris Zihari („Mesto KPS v zgodovini slovenskega naroda“, Vprašanj naših dni 1947, str. 377—380, Ljudska pravica 1947, str. 90, Koledar OF 1948, str. 52-54), zato je bilo vsekakor odveč ponovno pisati o velikem pomenu Ustanovnega kongresa KPS, pač pa je bilo treba določiti mesto Partije v Slovenski ljudski fronti v dobi pred ustanovnim kongresom in v letih 1938-1941, kar sem opravil že prej (glej „Naša sodobnost“ 1953, št. 4 in 11). Tu sem naletel na velike težave prav zaradi opredelitve skupin, navedenih na strani 48 pod 1, 2 in 7. Čeprav se Klopčič v prvi recenziji ob to ni spotaknil, ugotavlja v drugi recenziji:

„Pisec našteva, katere opozicijske skupine so se spoznale s Komunistično partijo za skupen nastop. Med te opozicijske skupine šteje pisec tudi „legalno delavsko levico“, ki jo pojasnjuje v opombi 4 na strani 48: Sestavljajo jo: Skupina okrog „Ljudske pravice“, to je „v bistvu partijska skupina“, nadalje skupina okrog „Delavskega obzornika“, „ki je v imenu Partije propagirala enotnost delavskega razreda“, in navsezadnje razne mladinske skupine na čelu z glasilom „Mlada pota“, „ki ga je pokrenila Partija“. Ko torej razvozlam, kaj je „legalna delavska levica“, ugotovimo, da so to pravzaprav skupine Partije. In tedaj logično sklepamo: pisec piše, kako so se med različni opozicijskimi skupinami tudi komunisti spoznale... s komunisti.“

Sedaj šele vidimo, kako potrebno je bilo nekaj napisati o Slovenski ljudski fronti s Komunistično partijo na čelu. Klopčič namreč ne dojame specifičnosti ne takratnih jugoslovanskih, ne slovenskih razmer in hoče vse spraviti v okviru prokrustove postelje, kakršno si je pač sam zamislil, toda pri nas ni šlo vse po tuji šabloni. „Ljudsko pravico“ je na primer bralo — ne po mojih podatkih — okrog 60.000 bralcev, od teh jih je okrog 20.000 protestiralo proti njeni prepovedi. Čeprav so zaradi tega bili preganjani, naročnikov pa je bilo marca leta 1936 okrog 6.000 (ker je bilo takrat teže priti do denarja, kakor danes). Med množico 60.000 bralcev „Ljudske pravice“ je delovalo — številka je več kot približna — največ 100 članov Partije. Podobno razmerje je bilo v skupinah okrog „Delavskega obzornika“ in „Mladih potov“. Torej ne drži Klopčičeva trditev, da so se „komunisti spoznale s komunisti“, čeprav sta si dva člana Partije pridobila pri pripadnikih Ljudske pravice tak ugled, da sta bila pooblaščenca za pogajanja s skupino Slovenske zemlje in Bojevnik ter podpisala dne 24. novembra 1935 znani „Celjski dogovor“.

Druga pa je stvar, če sem uporabil za svojo misel napaden izraz. Na to sem sam opozoril s temle:

„Za skupine pod 1, 2 in 7 uporabljam na več mestih ne popolnoma pravi izraz „legalna delavska levica“ (konec mojega citata I. K.)

„Pridobitev takega članka naj bi sprožila diskusijo med zgodovinarji. Diskusija naj bi vplivala na razčiščevanje pojmov in pogledov, naj bi obrabčevala s pomanjkljivostmi. To je važno in nujno!“ (To je drugič citirano mnenje iz prve Klopčičeve recenzije.)

Ali je Klopčič kaj doprinesel k temu razčiščevanju? Nasprotno! Lahko rečem, da je že razčiščene stvari skušal močno skaliti. Če je bil France Klopčič v svoji prvi recenziji iskren in to bi moral biti kot zgodovinar in kot komunist, bi bila njegova dolžnost, da k „razčiščevanju pojmov in pogledov“ sam več prispeva, saj je imel za to dve leti časa. Vzroka za tako Klopčičevo obnašanje ne vem, sam Klopčič pa dobro ve, da sem mu do izida njegove druge recenzije priznal, da ima tudi izvirne in uporabne misli pri rekonstrukciji zgodovinskih dogajanj, saj sem ga, kakor izhaja tudi iz tega odgovora, večkrat prosil za mnenje glede dogajanj v letih 1920 — 1930.

Pripomba Uredništva

Glede na pismo, ki nam ga je poslal tovariš France Klopčič o Kreftovem neobjavljenem prispevku za Tribuno, v katerem Klopčič odločno zavrača Kreftovo pisanje, sodimo, da moramoustrčiti željninašegaveč ali manj stalnega sodelavca Ivana Krefca, da osvetli dvajset let star spor s Francetom Klopčičem. Objavljamo Kreftovo polemiko s Klopčičem iz p. 18 let, na katero Klopčič ni odgovoril, sam pa je svojo drugo recenzijo Kreftove razprave objavil celo v knjigi.

Dve različni recenziji istega avtorja o istem spisu — to vsekakor ni v skladu z napotki, ki jih daje Klopčič Kreftu v pismu Tribuni z dne 15/12—1980.

RAZREDNOST PRAVA IN (SMRTNA) KAZEN

Govoriti o razrednosti prava pomeni umestiti družbeni pojav, udejanjan kot državna institucija, v vsakokrat določljivo, zgodovinsko pogojeno stopnjo razvoja produkcijskih in tako tudi družbenih odnosov. Govoriti o razrednosti kazni pa pomeni demistificirati „občost“ kazni kot večnega, biblijsko vseobsegajočega pojma in pojava. Kakor koli se kazen kot izvrševano in z izvršitvijo preteče dejstvo pojavlja kot orodje za zagotavljanje družbenega sožitja, pa njeno filozofsko utemeljevanje ni vedno odražalo enake „občosti“. Hočeš nočeš je tako utemeljevanje in pa tudi analiza pokazalo na trenutno vpetost pojavnih oblik kazni v obstoječe zagotavljanje socialnega miru, s tem tudi v mistificiranje razrednih nasprotij.

Krute kazni so tako tesno povezane z načinom zagotavljanja tega socialnega miru in z destruktivno močjo samih razrednih nasprotij. Vse do marksistične analize družbenih odnosov se je filozofska interpretacija (11. teza o Feuerbachu) ubadala z več ali manj absolutističnimi, večnimi in pravičnimi pravnimi temelji. Predstava o bistvu prava to najbolj potrjuje. Tu gre še vedno za „predstavo“, in ne toliko za vprašanje o bistvu prava. Če se je družbena kritika s filozofskimi aplikacijami že spraševala o bistvu prava je dejansko, pojavna oblika pravnih institutov, odražala to abnazio, spoznanje bistva le kot „predstavo“. Ideologija pač ne dovoljuje temeljite analize, ki postane materialna sila.

Res da smo počasi capljali v demistifikaciji prava, vendar pa je prav ta „predstavnost“ puščala za seboj nerešena in nedoumljena protislovja, ki jih je filozofska kritika teorije prava vedno znova pogrevala; žal prepogosto brez zgodovinske refleksije. Šele historično-materialistična analiza prava lahko dialektično združi že obstoječe pravne institute ter filozofsko analizo in kritiko temeljev teh institutov.

V oči bodoče je razvoj kazenskega prava in filozofsko teoretično utemeljevanje le tega znotraj razredne družbe. Ker ta tekst nima pretenzij, da bi historično vseobsegajoče povzel razvoj kazenskega prava, kazensko pravnih teorij in filozofije prava, bom navrgel nekaj dejstev, ki opozarjajo na vprašljivost določenih trditev in nazorov.

Kazensko pravna teorija ni edina, ki se ukvarja s kaznijo, deliktom in delikventom, s tem se ukvarjajo tudi sociologija, filozofija, psihologija itd. Vendar pa je kazensko pravna teorija tista, ki povzema določene filozofske osmislitve že obstoječih pravnih institutov ter jih v svojem času konkretizira v oblikovanju kazenske norme. V zgodovini pravne filozofije in kazensko pravne teorije nasploh se pojavljata dve teoriji filozofske osmislitve kazni: utilitaristična (relativistična) in retributivna (absolutistična) teorija kazni. Čeprav ne moremo govoriti o zgodovinskem predhajanju ene teorije, lahko potrdimo njuno ciklično izmenjavanje, kar se kaže v spremembah normativnega značaja v kazenskem pravu. Seveda so taki preobrati povezani z zgodovinskimi dejstvi, ki jasno kažejo svojo razredno naravo: meščanske revolucije z novimi zakoniki in reakcija nanje, vzpon fašizma z uvajanjem absolutističnega retributivizma ipd.

Materializacija obeh teorij je doživljala spremembe, vendar pa so se argumenti ene teorije proti drugi več ali manj ponavljali in se še vedno ponavljajo. Vsaka parcialna kritika zaudarja po prakticismu, katerega edini namen je ovreči nasprotno teorijo, na njenih marginalnih mestih ter tako poskušati doseči popolno veljavnost lastnih argumentov. Filozofska osmislitev pravnega problema mora vsebovati konstruktivno občost, le ta pa ne obstaja brez konkretne analize — analize kazenske pravne norme, načina njenega uresni-

čevanja ter družbenih vzrokov za njen obstoj.

Osnove retributivne teorije okvirno ponazorimo s petimi tezami:

1. moralna upravičenost kaznovati nekoga temelji samo na tem, da je le-ta storil delikt
2. moralna dolžnost kaznovanja izvira iz storjenega delikta
3. kazen mora biti v sorazmerju z deliktom
4. kazen je „ukinitev“ delikta
5. kazen predstavlja „pravico“ delikventa(1.)

Za utilitarizem kot etično teorijo pa so le dobre ali slabe posledice naših postopkov edino merilo njihove moralnosti. Ne da bi naprej razvijali posamezne predpostavke ene in druge teorije, velja poudariti, da obe teoriji predstavljata določeno enostranskost in abstrahiranje od dejanskih družbenih vzrokov. Največkrat človeka izvzameta iz njegove družbene vpetosti in pogojenosti ter ga v namišljeni abstraktni konstrukciji vnašata kot aksiom. Kritiko obeh teorij v njuni parcialnosti teoretičnega utemeljevanja podaja Marks v svojem članku Smrtna kazen (New York Daily Tribune, 1853).(2.)

Običajno se je kazen opravičevala kot sredstvo za popljšanje ali za zastraševanje. Toda kakšna je pravica, da se me kaznuje, da bi se druge popljšalo ali zastrašilo? Poleg tega obstoji še nekaj takega kot statistika, in obstoji zgodovina, in obe popolnoma v celoti dokazujeta, da svet od Kajna s kaznimi ni bil niti popljššan niti zastrašen. Čisto nasprotno. S stališča abstraktnega prava obstoji le ena teorija kaznovanja, ki človekovo dostojanstvo abstraktno priznava, in to je Kantova teorija, posebno v strožji Heglovi verziji. Ta pravi: „Kazen je pravica zločinca.“² Je akt njegove lastne volje. Prekršitev prava razglša zločinec kot svojo pravico. Njegov zločin je negacija prava. Kazen je negacija te negacije in torej potrditev prava, ki jo zločinec sam izziva in si jo vsiljuje.“³ Nedvomno ima ta princip nekaj zapeljujočega, ker Hegel, namesto da bi videl v zločincu zgolj nek objekt, le sužnja pravosodja, ga povzdigne v rang svobodnega bitja, ki odloča o sebi samem. Če pa gledamo nekaj bližje, potem odkrijemo, da nemški idealizem tukaj, kot v večini drugih primerov, le sankcionira zakone obstoječe družbe z nadčutnimi argumenti. Se ne vara samega sebe, če se na mesto individua z njegovimi dejanskimi gibalnimi vzroki, s številnimi, nanj pritiskajočimi socialnimi razmerami postavlja abstrakcijo „svobodne volje“, eno mnogih človekovih lastnosti na mesto človeka samega? Ta teorija, ki gleda na kazen kot na rezultat lastne volje zločinca, je le metafizični izraz one stare „jus talionis“: Oko za oko, zob za zob, kri za kri. Če stvari povemo odprto in se odpovemo vsem opisovanjem, potem kazen ni nič drugega kot neko obrambno sredstvo družbe proti prekršitvi (Verletzung) njenih življenjskih pogojev, kakršnakoli naj že bo njihova vsebina.

Vendar pa „narcisoidnost“ posameznih pripadnikov obeh teorij vodi do nekritičnega odnosa teorije do družbenih nasprotij, ki konec koncev vplivajo tudi na teorijo samo. Tako je mogoče izdelati popoln pravi sistem, ki kot črka na papirju pomeni eno plat (pozitivistično) in kot rabljeva sekira na vratu drugo plat — dejansko delujoče pravo.

Revolucionarne spremembe 20. stoletja so postavile nove okvire pojavnim oblikam prava — kot odnosa razredne družbe. Samoupravna socialistična družba naj bi težila k ukinjanju buržoaznega prava in prava na sploh kot artikulacijo razrednih nasprotij. Ta ukinitvev je možna samo z neposredno odpravo razrednih nasprotij in ne samo z menjavo uniforme čuvarjev tako razcepljene razredne družbe. Vendar pa trenutna stopnja razvoja zahteva vsakokratno analizo doseženega. Aprioristična negacija obstoječih institutov prava lahko pomeni tudi negacijo določenih človekovih pravic, v kolikor ostaja aparat, ki uresničuje pravne norme v svoji nespremenjeni obliki — internaburžoazna zavest.

V takih zgodovinskih trenutkih družbene preobrazbe, ko se odpravljajo razredna nasprotja v nekaterih pojavnih oblikah tudi ideološki utilitarizem ne napada samo stare strukture, temveč skuša na mah ubiti več muh. Prisotnosti ideološkega utilitarizma ob korenitih spremembah v pravu nikakor ni moč zanikati. Na eni strani novo nastajajoči pravni rad ščiti predstavo o novih družbenih odnosih, po drugi strani pa ideologija teh sprememb posega na področje ne-pozitivistično-normativnega, kot je to npr. morala.

V teh burnih situacijah je privrela na dan individualizacija znotraj kazenskega prava, poudarjanje retributivnosti napram pripadnikom poraženega razreda in zagovornikom ideološko poraženih teorij. Ob vsem tem pa se pojavlja optimistična humanizacija kazensko pravnih norm in pravnih institutov nasploh. Takoj, ko je zbledela iluzija o vseobsegajočih spremembah, se je državni aparat zatekel k najradikalnejšemu varovanju obstoječega reda. Znova se pokažeta utilitaristična in retributivna teorija kot orodji za doseganje ciljev, ki so tuji samemu pravu — sklicujoč se na njegovo „normativno“ pravičnost — vendar prav tako za doseganje ciljev, ki so lastni vsakemu pravu — varovanje obstoječih družbenih odnosov. „Absurdnost“ pojavljanja teh dveh teorij v isti službi je samo navidezna, kajti obe delujeta v taki družbeni situaciji kot odtujena družbena zavest. Kazen in delikvent se tako pojavljata kot legalno sredstvo za doseganje njima tujih ciljev. Človek izgubi mesto „enakopravnega“ državljana buržoaznega procesnega prava (v buržoaznem pravu mesta enakopravnega državljana sploh ni nikjer drugje kot le — tu), ne da bi si bil izbral položaj enakopravnega državljana v novem materialnem pravu, kjer je razkrinkana mistika čuvarske funkcije prava. Tu naj navržem tudi misel S. Štrajna: Če že na splošno priznavamo, da je socializem prehodno obdobje, kjer imamo še celo vrsto meščanskih institucij, potem ne vidim razloga, zakaj bi ne priznali tem institucijam, tudi v konkretni realnosti, eksistence. To je edina pot, ki pelje k negaciji teh institucij. Menim, da je vsako nerealno ocenjevanje realnosti samo več ali manj spretno prikrita ideologija.(3.)

In konec koncev, kaj počne (smrtna) kazen v naslovu? Je utilitarna teorija kazni humanejša od retributivne v „socialističnem“ pravu? Mar ne omogočata tako ena kot druga izrabljanje prava in absolutizacijo samo nekaterih strani kazni kot zgolj „obrambnega sredstva družbe proti prekršitvi“?

V samoupravnem socializmu, ki priznava protislovno naravo in navezanost na kapitalistični produkcijski sistem ter njegove posledice v družbeni nadstavbi; v socializmu, ki poskuša odpraviti institute buržoaznega prava in pogoje radikalne razredne konfrontacije ni prostora za aprioristične teorije, katerih ekscese in poizkuse plačujejo nedolžni. Pa naj bo to utilitarno kaznovanje nedolžnih ali smrtna kazen kot nemogoča ekvivalenca za storjeni delikt.

Izrekanje smrtne kazni v takih pogojih večkrat naznači družbeno napete in krizne situacije, kjer je ogrožena legitimnost interpretacije družbenega sožitja. Nenadoma predstave niso več tako rožnate, kot so bile, in takrat je potrebno pokazati, da pes čuvaj še grize. Humanizem penologije hitro blede in ideološke osnove enostranskih teorij zopet pridobivajo na argumentativni moči.

Proletarska pozicija je proti (smrtni) kazni tudi zato, ker ne more pristajati, da bi družbena nasprotja reševali z etastičnim povzdigovanjem obstoječe „naravno“ pravne pozitivnosti. To konkretno povzdigovanje pa nastopa kot argument moči, ki terja utilitaristično individualizacijo delikventov. Moč argumentov proletarske pozicije pa je tudi v upoštevanju pravic, ki grede človeku kot celovitemu individuumu, bitju, ki se zaveda svoje vpetosti v obstoječe družbene odnose.

Smrtna kazen je lahko „pravično“ povračilo, vendar vedno samo povračilo, ki ne zagotavlja, da se delikt ne bi več ponovil, da obstoječa nasprotja ne bi delovala vedno znova. Proletarski poziciji pa gre ravno za slednje.

Mitja Maruško

1. Igor Primorac: Kazna iz filozofske perspektive, ciklostiirano
  2. Karl Marks: Smrtna kazen, Tribuna 5/6—1980
  3. Stanko Štrajn: Pristopi k teoriji prava: v jugoslovanski pravni teoriji, Časopis za kritiko znanosti št. 21-22, str. 211-2112.
- O tem tudi nekaj: Igor Primorac: Pristup i kazna — raazprave o moralnosti kazne, Velika edicija Ideja

»BRATI ALTHUSSERJA« (I)

Althusser razglasil, da ga ne zanima nobena posebna vsebina 'Kapitala', je postalo jasno, da lahko tako bere tekst samo filozof. Toda če bi ga zanimala samo njegova obča vsebina, njegova „enostavna notranja logika“, ⁴ bi bil le eden med mnogimi filozofi, ki so prebrali 'Kapital', in še izpostavil bi se očitku, da je obravnaval tekst z očmi klasičnega logika. In pozneje je to Haug čisto namenoma storil, namreč da je poskušal eksplicirati to „notranjo logiko“ kapitala, ne da bi mu jo uspelo osvoboditi logike mišljenja. Zato je prišel do dvojnega nezaželenega rezultata: še vedno mu je preostala klasična ontološka podlaga, da je pojasnjeval ekonomske „primere“, in ko je razvil samogibanje ekonomskih fenomenov iz vrednostne forme, jim je moral podložiti občo antropološko vsebino. Althusser je z dobrim smislom za izogibanjem težavam, ki so povezane z vsebino 'Kapitala', to vsebino enostavno obšel in postavil vprašanje tako, da nima z njo nikakršne zveze: gre mu namreč za razmerje med tekstem in njegovim objektom. Da bi kdo ne prišel na misel, da je ves škandal že v njegovem ignoriranju Marxovega teksta, je na svoj običajen eleganten način, ki je značilen za v zgodovini osamljene ljudi, to tudi v naprej priznal. Njegova interpretacija 'Kapitala' je tako sestavljena iz vrste „priznanj“, le da ga je proti njegovemu pričakovanju treba poklicati na zagovor, pa tudi če njegovim „hudodelstvom“ ne more odpomoči nobeno sodišče.

Da bi zagotovil, da mu publika ne bo ušla, je Althusser najprej razglasil preden je spregovoril o svojem lastnem stališču, da je edino in samo njegovo stališče pravilno, ⁵ in da je vsakršno prebiranje 'Kapitala' z ozirom na njegove logične aspekte, torej z ozirom na „njegove metode prikazovanja in demonstriranja“ le abstraktno, in da prav tako ne postavijo pod vprašaj predmeta, na katerega se nanašajo, metode takega razpravljanja, prav tako ne, kot ga ne postavijo pod vprašaj ekonomske, zgodovinske ali siceršnje althusserjanske razprave. Torej edino Althusser! Da je pozneje Haug v glavnih potezah rekonstruiral pojmovno analizo vrednostne forme in pokazal, da v 'Kapitalu' ne gre za nikakršen vnaprej dan objekt, ki da ga je treba postaviti pod vprašaj, to ne bo

Althusserjevih samohval niti najmanj omajalo. Njemu je 'Kapital' samo teren, na katerem lahko postavi najbolj usodno vseh vprašanj za teorijo „Kaj je branje?“

Da je že Engels opozarjal, da bi bil Marx lahko opravil kritiko politične ekonomije na dva različna načina, namreč kot kritično zgodovino politične ekonomije, kar bi ga privedlo na skoraj brezbrežno področje politične ekonomije in v mnoge podrobnosti, ki bi prikaz in razumevanje zelo oteževale, ali pa kot analizo pojmov, torej „logično analizo“ pojmov politične ekonomije, kar je tudi dejansko storil, na to se Althusser ni oziral. Naj se je tudi kdaj srečal s to Engelsovo mislijo, ali ne, gotovo je, da se je sploh srečal z Engelsovimi nazori in da jo je Engels zato slabo odnesel. Kajti že v naprej je postavil pod vprašaj objekt Althusserjeve teorije in razmerje njegovih raziskovalnih metod, s tem da je predlagal za razumevanje 'Kapitala' upoštevanje metod v Heglovi logiki.

To pa je ravno tisto, kar spravlja Althusserja od vsega najbolj v bes, ki mu je dal prosto pot v kanonadi vprašanj o 'Kapitalu', ki jo je začel retorično: „Ali je 'Kapital' preprost ideološki izdelek med drugim, heglovsko upodobljenje klasične ekonomije...“ O takšnem upodobljenju je seveda mogoče govoriti le, če predpostavimo, da politična ekonomija in Hegel nista bila v nikakršnem razmerju, tako kot nista v nikakršnem racionalnem razmerju Althusser in zgodovina politične ekonomije. In ker Althusser ravno to predpostavlja, ker Heglovo filozofijo razume le kot skupek miselno izpraznjenih metodoloških napotkov za tako imenovano „dialektično metodo“, sploh postavlja vprašanje, da bi se dalo politično ekonomijo upodobiti tudi po heglovsko. Ker torej v Heglovi filozofiji ne vidi nikakršne vsebine, jo prikaže kot prazno formo, tako kot prikaže politično ekonomijo kot poljubno oblikovano vsebino. Da pa Heglova filozofija ni bila brez vsebine, je Marx pokazal že v ekonomsko-filozofskih rokopisih: „Hegel stoji na stališču moderne nacionalne ekonomije. Zapopada delo kot bistvo, kot potrjujoče se bistvo človeka; vidi le pozitivno stran

Kot je Althusser upravičeno ugotovil, da je 'Kapital' tisto delo, po katerem je treba presojati Marxa, ¹ lahko velja, da je Althusserjeva interpretacija 'Kapitala' tista njegovih interpretacij, po kateri je treba presojati njega, in kjer je tudi edino mogoče pojasniti njegovo lastno stališče, ne da bi se bilo treba sklicevati na kakšno drugo delo. Medtem, ko je Haug v teoriji človek kompromisov, ki je zanikal Heglov pomen za razumevanje 'Kapitala' iz praktičnih razlogov pri branju, ker bi se z upoštevanjem Hegla podali na brezbrežno področje, zato lahko to skrivaj stori le mojster sam, je Althusser teoretsko brezkompromisen, Hegla odklanja iz principa, in si je tudi na jasnem o svojem teoretskem pogumu in izjemnosti takšnega daru. Premagovati mora težavo za težavo, ena je večja od druge. Nekdo, ki se je podal na takšno trnovo pot, sebe upravičeno naziva „mi“ in sam pred vsem svetom opozori, kako neobičajen prizor imamo pred seboj: „Tukaj naletimo na našo največjo težavo. Kajti upreti se moramo, skoraj sami v tej zadevi, stoletnim ‚evidencam‘, ki jih je ponavljanje, ne le napačnega odgovora, temveč s postavljanjem čisto napačnega vprašanja, proizvedle v glavah.“ ² Gre torej za nekoga, ki kljub svoji stoletni osamljenosti niti za trenutek ne omahuje, ampak se upre največjim krivicam, se takšnemu spopadu niti najmanj ne izogiba, ampak obratno ne izpusti nobene priložnosti, da lahko pokaže svoj pogum. Zgodovina lahko pokaže le malo ljudi, ki bi tako neustrašeno pogledali v oči težkim nalogam, in to še skoraj čisto sami, ki so jih stoletja postavila prednje. Če je Cervantes priboril Don Kihotu mesto takšnega človeka v zgodovini literature, potem si je prav takšno v sodobni filozofski literaturi sam priboril Althusser.

Kdo drug bi prikrival najmanjši plagiat, ker ne bi hotel priznati kraje, Althusser se obratno sam izpostavi obtožbi zločina, ne da bi trenil z očesom, namreč obtožbi zločina zoper hegeljanstvo in zoper genetizem; ta dvojni zločin pa je zločin le za tistega, ki ne opazuje tega hudodelstva s stališča osvobodjene zgodovine, kajti njegov smoter ni bilo nič drugega kot takšno dobro delo, da bi komaj še lahko obstajalo višje dobro: osvoboditev zgodovine empiristične ideologije. ³ Da Althusser ne razlikuje med Heglom in hegeljanstvom, to je za človeka, ki misli le v stoletnih dimenzijah in ki lastnoročno osvobaja zgodovino, brezpomembna podrobnost, ki jo lahko opazi le mišljenje, ki se še ni znašlo na tleh, na katera ga je privedel.

Gre torej za to, kako je mogoče in kako je treba razumeti Marxov 'Kapital'. V času, ko je postalo velika moda prebiranje in razlaganje njegovih zadnjih spisov, v katerih so mnogi že videli zaobseženo vso filozofsko vsebino in utemeljitev historičnega materializma, je priropotal na oder Althusser z idejo, da gre tu le za od Hegla izposojeno dialektiko, in da je edini avtentičen Marxov spis 'Kapital', da je torej Marxa mogoče presojati samo po njem. Na trgu je bila misel videti nova in je zato šla dobro v promet. Zato bi lahko Althusser prepričal svoje bralce, da je strokovnjak za politično ekonomijo, že samo z naklado svojih knjig. Težava pa je v tem, da se je odločil, da bo to storil tudi z njihovo vsebino. In ker je moral celo prebrati Marxov tekst, ni nenavadno, da je branje postavil v ospredje 'Kapitala'.

Kot je za takšnega moža značilno, je že na začetku prešel k stvari in mirno razodel, da ni bral 'Kapitala' niti kot ekonom, niti kot zgodovinar ali literat. Kdor bi torej pričakoval od njega razumevanje ekonomske, zgodovinske ali literarne vsebine teksta bi bil v temeljni zmoti. Ker pa se mož njegove vrste tudi ne more motiti in torej ne bo govoril o svojem nerazumevanju, to ne pomeni nič drugega, kot da bo vso to vsebino ignoriral. Vsi bralci, ki bi jim ta vsebina samo oteževala razumevanje, so seveda navdušeno pritrtili Althusserjevemu metodološkemu prijemu, in s tem je bil del publike že zagotovljen. Sploh velja, da dokazovanje zmotnosti Althusserjevih stališč nima nikakršnega pomena v primerjavi s pojasnjevanjem vzrokov njihove popularnosti. Iskati napake v Althusserjevi filozofiji je zato brez vsakršne vrednosti, ker z njim ni mogoče pojasniti, kako je Althusserjeva interpretacija 'Kapitala' lahko postala najbolj prodajana in brana interpretacija našega časa, in to v jeziku knjigotržcev pomeni: najboljša interpretacija. Ko je torej

dela, in njegove negativne strani. 6 Tako kot Hegel sta razumela delo tudi Ricardo in Smith, zato sta bila „zgodovinarja svoje dobe“ in v bedi dela sta videla le bolečino, ki spremlja vsako rojstvo in ki mora spremljati rojstvo industrije.

Marx ugotavlja, da je imel opravka le s Heglovo dialektiko, ko je obravnaval uporabo Proudhonove metode na kategorijah politične ekonomije; „z drugimi besedami: vsemu svetu znane ekonomske kategorije so prevedene v malo znani jezik, v katerem so videti, kot bi iskrene nove pravkar skočile iz čiste umne glave; v tej podobi se zdi, da te kategorije proizvajajo druga drugo, se povezujejo in razčlenjujejo s pomočjo zgolj dejavnosti dialektičnega gibanja. Podoba, ki jo ima v mislih, je ravno takšna ‚aplikacija‘ Heglovih logičnih kategorij na področje politične ekonomije, ki jo prepušča Althusser. Toda naj ima politična ekonomija, kot sta jo razvila Smith in Richardo, takšno ali drugačno podobo, njeno bistvo je bilo ‚heglovsko‘, ker je teoretsko utemeljevala vladavino abstraktnega dela nad konkretnim, prav tako kot so v Heglovi filozofiji politekonomska dejstva predmet mišljenja, in se, kot je to pri Heglu običaj, pretihotapijo v subjekt. Če torej Althusser nenehno zagotavlja, da njegovo branje ‚Kapitala‘ ni ‚nedolžno branje‘, potem to velja v tem pomenu, da mu je nedolžnost že zdavnaj vzel Proudhon, ki je prišel na misel o aplikaciji Heglovih miselnih form na vsa mogoča teoretska področja. Svoje ponavljanje tega nesmisla, čisto v Heglovih terminih, kajti Hegel je poznal nesrečno, gospodujočo, hlapčevsko itn. zavest, imenuje Althusser ‚srečno krivdo‘, s čemer noče izraziti nič drugega, kot da se v teh falsifikatih prijetno počuti, in obrnjen proti stoletnim krivicam hoče ‚osrečiti‘ svet.

Bralce se je sicer že lahko prepričal, da ima v Althusserjevi osebi pred seboj nadvse pogumnega moža, in vendar ta mož sam ne izpusti nobene priložnosti, da ne bi vedno znova sam opozoril na to, tudi ko je treba povedati, da ima o teoriji komaj kakšen pojem: „Drznil bi si trditi, da bi po Marxu morali začeti slutiti, kaj, vsaj v teoriji, branje in torej pisanje želita povedati.“⁷ Koliko drznosti in skromnosti na enem mestu! Toda drzen in skromen hkrati ni Althusser le v tistem, kar zapiše in je pri njem mogoče prebrati, ampak v svojem razmerju do teoretske vsebine ‚Kapitala‘, ki mu služi kot embalaža za njegove izdelke, in za katero že na samem začetku napove, da jo bo po najkrajši poti odvrnil. Namreč, domnevno prelomu med Marxovimi rokopisi 1844 in ‚Kapitalom‘, iz katerega si je Althusser skoval os svoje filozofije, se je pripravil odpovedati takoj, ko hoče kritizirati ‚Kapital‘, in to naredi preprosto tako, da napove, da umika svoj nesmisel o tem „epistemološkem prelomu“, s tem pa „tudi v ‚Kapitalu‘ odkrije ‚stremeljenja ponovnega historicističnega padca“. Kar bo torej v ‚Kapitalu‘ kritiziral, je njegova historična vsebina, namreč da so v njem vse forme družbenega življenja ljudi razumljene v svojem nastanku in nujnem izginjanju, da je zato kapitalistični produkcijski način zapopaden kot prehod, začasen, odpravljen način produkcije. Povedano na kratko, kritiziral bo revolucionarni značaj ‚Kapitala‘, česar pa nikjer ne bo storil v formi pisanja, ampak skozi namige, navodila in prepovedi za branje. Vsem njegovim tekstom o ‚Kapitalu‘ je skupno, da je v njih radikalno zanikal, da bi bilo mogoče tekst prebrati v takšni obliki, kot ga je Marx napisal. Naj je torej Marx še tako zakoračil na nov „teoretski kontinent“, kot zatrjuje Althusser, ki kot dober kramar ve, da morajo stvari doneti, v sestavljanju zaporedja ‚Kapitala‘ mu Althusser ne more dati pozitivne ocene, čeprav zna biti do sebe včasih še tako skromen. Ampak vsaka skromnost se neha, ko dobi pred oči zgradbo ‚Kapitala‘ in njen historičen značaj. Če daje najprej bralcem „predlog“, naj ne berejo začasno celotnega prvega oddelka in začnejo študij s „transformacijo denarja v kapital“, torej z drugim oddelkom, pa postane kategoričen takoj, ko si predstavlja, da kdo ne bo ravnal tako. Tedaj je „ta nasvet več kot nasvet: je priporočilo, ki si ga dovoljujem, z vsem spoštovanjem do svojih bralcev, predstaviti kot imperativno priporočilo.“⁸ Pred našimi očmi se nasvet spreminja, kot bi se buba spremenila v metulja in poletela, in vendar smo ves čas opazovali eno in isto reč: edino Althusser nas lahko nauči brati ‚Kapital‘. Vsem, ki bi se njegovega ‚nasveta‘ = imperativnega priporočila ne držali, in prebirali ‚Kapital‘ tako, kot je to pričakoval njegov pisec, Althusser zagotavlja, da ga ne bodo razumeli, ali kar je še huje, zgodilo se bo, da bodo razumeli „nekaj čisto drugega od tistega, kar je treba razumeti“. Edino tu je pravilno povedal, da mu ne gre za razumevanje tistega, za kar je šlo avtorju ‚Kapitala‘, ampak da je obratno tisto, za kar mu gre, treba razumeti v ‚Kapitalu‘.

Da se stvar dobro prodaja, ni neizogibno, da bi bila nova in originalna. Že vedno ni manjkalo predlogov, da bi začeli prebirati ‚Kapital‘ neke drugje kot na njegovem začetku. Kot je znano, je celo Marx sam predlagal, da bi gospa Kugelmann, ki je tožila nad težavnostjo teksta, pričela prebirati poljudnejša poglavja z več zgodovinskega materiala. Toda to je bil predlog za gospo Kugelmann in ne princip „branja“ za vse večne čase. Ko se je Korsch skliceval na ta predlog, je še vedel, da procesa človeškega dela“ v njegovi „oprijemljivi dejanskosti“, torej v kapitalističnem produkcijskem procesu. Korsch se je torej še zdelo, da je ta enostavni proces dela mogoče obravnavati in prikazovati v tej ali oni „dejanskosti“, zdaj „oprijemljivi“, zdaj spet čisto abstraktni. Nezagodovinsko pojmovanje procesa dela, ki se prikazuje v zgodovinskih obdobjih kot svojih različnih „dejanskosti“, in s tem zagodovinsko pojmovanje kapitalističnega produkcijskega načina, pride pri njem jasno do izraza: Najprej je treba odkriti dvojni značaj dela, da je namreč konkretno in abstraktno delo, potem pa bomo odkrili in razumeli tudi dvojni značaj blaga, denarja, kredita itn. Česar Korsch ni razumel, je dejstvo, da je način in značaj dela v kapitalizmu sam zgodovinski in družbeni produkt, ravno tako kot je takšen produkt blago in njegov dvojni značaj. In ravno zato, ker je treba razumeti proces dela in njegov značaj kot tak produkt, Marx ni začel analize ‚Kapitala‘ z analizo procesa dela, temveč z analizo vrednostne forme, ki je prehodna družbena forma in ki omogoča razvitje višjih in

bolj kompliciranih form kapitalističnega produkcijskega procesa iz nižjih in hkrati nujnost tega razvitja. Proces dela je sam analiziran znotraj tega razvitja, ni nikakršna podlaga njegovih form v vseh dobah.

Iskanje cesarske ceste v razumevanju ‚Kapitala‘ pa je bilo tako pri Korschu in je pri Althusserju le udoben izgovor za transformiranje njegove vsebine, v katerem se nenadoma lastna miselna vsebina predlagalca razkrije kot tisti pravi vzlog za na glavo obrnjeno branje, čeprav mora razum bralcev igrati vlogo grešnega kozla.

Althusserjevo ‚imperativno priporočilo‘ za branje ‚Kapitala‘ pa ima svoje racionalno jedro, ki se temeljito razlikuje od ustreznega Marxovega in Korschovega nasveta. Za gospo Kugelmann je Marx predlagal najprej branje poglavij o „delovnem dnevu“, „kooperaciji, delitvi dela in mašineriji“, „prvotni akumulaciji“. Predlagal je torej natančno tisto, kar imenuje Althusser „ponovni historičistični padec“ v ‚Kapitalu‘. Marxu je šlo preprosto za to, da bi gospa Kugelmann, ki je lahko delovni proces opazovala največ s spoštljive razdalje, ko so ji postregli pri zajtrku, lahko razumela tisto, kar Korsch imenuje „oprijemljiva dejanskost procesa dela“, in bi si ne predstavljala, da so šikaniranja, ki so jim izpostavljene gospodinske pomočnice pri serviranju zajtrka, glavni problem delavcev in zato uglajeno vedenje organizatorjev produkcije glavni cilj. Šlo mu je torej najprej za historični prikaz form procesa dela in življenja delavcev, da bi postal jasen njihov prehodni značaj. Korschu pa je šlo nasprotno za to, da bi postalo delo razumljivo kot večni naravni pogoj eksistence vsake družbe. Menil je, da je v njem odkril temelj vseh form družbenega življenja, iz katerega jih je mogoče pojasniti in spremeniti. Kako lahko iz tega enega in istega procesa dela nastajajo najbolj si oporekajoče družbene forme, kako lahko nastane iz sicer enostavnega in koristnega dela nekaj takega, kot so nekoristne in ljudem celo skrajno škodljive forme družbenega življenja, tega Korsch ni niti mogel, niti skušal pojasniti.

Čisto tako kot Korsch, se tudi Althusser sklicuje na „oprijemljivo dejanskost“, ki narekuje spremembo zaporedja branja ‚Kapitala‘. Ta postane jasna takoj, ko si jo natančneje ogledamo. Če bomo namreč ravnali tako, kot predlaga Althusser, bomo prodrli neposredno v ‚srce prve knjige‘: „To srce je teorija o presežni vrednosti, ki jo proletarci razumejo brez vsake težave, ker je to čisto enostavno znanstvena teorija tistega, o čemer imajo dnevno izkušnjo: razredne eksploatacije.“¹⁰ Kako prepričljivo govori Althusser, in zdi se, da je celo stoletje čakalo genija, ki bo tako jasno in kratko formuliral ves smisel ‚Kapitala‘. Celo Haug, poznavalec stvari, ni upal protestirati z več kot skromno pripombo, da je Althusserjev predlog dvojno nepraktičen, ker predlaga večkratno ponavljanje branja in ker razdelek, s katerim naj bi začeli branje, gradi na analizi vrednostnih form blago in denar. To je seveda tako splošna pripomba, da ne zadene ničesar razen Althusserjeve profesorske oholosti. Namreč, vse poznejše analize v ‚Kapitalu‘ gradijo na analizi vrednostne forme, zato za nobeno nima smisla tega posebej ponavljati. Vendar pa Althusserjevo

odkritje teoretskega ‚srca‘ ‚Kapitala‘ ni brez povezave z njegovim imperativnim priporočilom branja drugega oddelka pred prvim oddelkom. V tem sprevrženju se izraža njegova zmaga nad „historicismom in genetizmom“, ki jo je napovedoval. Namreč, če je jedro ‚Kapitala‘ teorija razredne eksploatacije, kar obstoji celo v vsakodnevni izkušnji, potem je ta teorija prav tako nezgodovinska, kot je nezgodovinska vsakodnevna izkušnja. In potem nima ‚Kapitala‘ nikakršne vsebine, ki bi je ne imela že Saint-Simonova, Fourierjeva, Proudhonova ali Bernsteinova teorija, kajti to so vse bile teorije razredne eksploatacije. In razredna eksploatacija tudi ni nikakršen specifičen fenomen v kapitalizmu, ampak je obstajala že v sužnjelastniški in fevdalni dobi in obstoji celo v socializmu. Njene forme so sicer v teh različnih dobah temeljito različne, sama pa se prikazuje kot nadzagodovinski in neodpravljiv fenomen, takoj ko ne obravnavamo njenega specifičnega zgodovinskega značaja. Althusserjeva formulacija, da gre v ‚Kapitalu‘ za teorijo razredne eksploatacije, je ustrezno dubiozna, ker ne pove, v kakšnem razmerju je „tekst do objekta“, zato tudi ni nenavadno, da so na njeni podlagi začeli nastajati hibridni nazori o „Marxu kot teoretiku gospostva“, ki da je gospostvo spremenil iz družbenega v tehnični problem in mu tako zagotovil nemoten nadaljni obstoj. Stvarno pa je le Althusser vso zgodovino iz družbenega spremenil v „tehnični problem“, ker je z zanikanjem specifičnega zgodovinskega značaja Marxovega ‚Kapitala‘ in njegove orientiranosti izključno na kapitalistični način eksploatacije in njegove predpostavke prikazal, kakor pač da gre v kapitalizmu za eno od mnogih oblik eksploatacije, kot gre v krščanstvu za eno od mnogih oblik religije; zato je videti, kakor da religija nima nobenih specifičnih korenin in kapitalističnem produkcijskem načinu, kot jih nima eksploatacija.

Proti Althusserjevemu falsificiranju jedra ‚Kapitala‘ kot „teorije razredne eksploatacije“ je potrebno navesti znano mesto iz Marxovega pisma Weydemeyerju, kjer izrecno zanika, da gre pri njem za eno od mnogih teorij ‚razredne eksploatacije‘: „Kar zdaj zadeva mene, mi ne pripada zasluga, niti da sem odkril existenco razredov v moderni družbi, niti da sem odkril njihov medsebojni boj. Meščanski zgodovinarji so zdavnaj pred menoj prikazali zgodovinski razvoj tega boja razredov, in meščanski ekonomisti njegovo ekonomsko anatomijo.“¹¹

Althusser torej podtika ‚Kapitalu‘, da je ena od mnogih teorij eksploatacije, kar bo v nadaljnjem seveda vodilo do tega, da bo v njej odkril praznine, ki mu bodo omogočile, da bo tekst v celoti kritiziral. Toda če je njegovo pisanje v izrecnem nasprotju z Marxovim, pa je izrecna novost le za nasprotnike „historicisma in genetizma“, ki nimajo nikakršnega pojma o zgodovini teorije vrednosti, ker zanje zgodovina nazorov enostavno ne obstoji. Toda naj Althusser zgodovino svojih nazorov ignorira ali zanika, kar je povedal o ‚Kapitalu‘, ni nič novega. Obratno, čisto podobne formulacije obstojijo že dolgo neodvisno od Althusserjeve dobre volje in jeze. „Po Marxovem nauku je, kot smo videli, presežna vrednost ključna točka kapitalistične družbe.“¹² Razlika je sicer v tem, da je Bernstein razglasil analizo vrednosti za zgolj miselno konstrukcijo, ki je za razredni boj brez vrednosti, Althusser pa je odsvetoval njeno branje, ker bi neizogibno vodila v nerazumevanje „srca“ teorije. Toda ta razlika je le retorična, tako kot obstoji retorična podobnost med obema v pogledu „vsakodnevne oprijemljivosti“ in „razvidnosti“ razredne eksploatacije.¹³

Medtem ko je Bernstein razvidnost in oprijemljivost razredne eksploatacije omejil na predkapitalistične oblike eksploatacije v kapitalizmu, je Althusser razglasil, da glede razvidnosti ne obstoji nikakršna razlika med očitnostjo in oprijemljivostjo razredne eksploatacije v kapitalizmu in v fevdalni in sužnjelastniški dobi. Sklicuje se na vsakodnevno izkustvo eksploataranega razreda in spregleda, da je bilo to izkustvo ravno v predkapitalistični dobi nezabrisano in se kljub temu na njegovi osnovi ni vzpostavila nikakršna sebi razumljiva razredna zavest, ki bi v revolucionarnem prevratu ogrozila pogoje te eksploatacije. Kapitalistični produkcijski način pa je zabilas ravno to „razvidnost“ razredne eksploatacije in z njo povezano samoumevno „izkustvo“ eksploataranega razreda, kajti zdaj se eksploatacija opravlja v formah ekvivalentne menjave, zato je presežno vrednost mogoče pojasniti le še s formiranjem same vrednosti in zato tudi ne more razredna zavest obstajati neodvisno od znanstvenega razumevanja. Znanost se torej ni le vrnila med producenta in produkcijske pogoje kot produktivna sila kapitala, ampak je tudi postala neizogiben medij revolucionarne spremembe, ker je izkustvo razredne eksploatacije izgubilo tisto samoumevnost, ki jo je imelo v predkapitalističnem načinu produkcije. „Tlačansko delo je prav tako merljivo s časom kot blaga produciračočo delo, toda vsak tlačan ve, da je določeno kvantum njegove osebne delovne sile tisti, ki ga opravi v službi svojega gospoda. Farju opravljena desetina je bolj jasna kot farjev žegen.“¹⁴ Tu je bilo izkustvo razredne eksploatacije najbolj jasno, tako kot se je tlačansko delo na farjevi ali fevdalčevi njivi jasno razlikovalo od dela zase. Da delavec v kapitalističnem produkcijskem

skem procesu nima več takšnega jasnega izkustva eksploatacije, to ni nikakršna posledica njegove izkustvene otopelosti, tudi če ga produkcijski proces še tako pohablja, ampak nerazločljivosti oz. „enotnosti delovnega procesa in procesa uvrednotenja“¹⁵, kajti tu delavec ne proizvaja presežne vrednosti samo v zadnjem delu delovnega dneva in vrednosti samo v prvem, ampak sta proces proizvodnje vrednosti in proizvodnje presežne vrednosti postala neločljiva. Sicer lahko le proizvodnja presežne vrednosti spravi v tek proizvodnje vrednosti, toda druga od druge se lahko ločita le v sferi kapitalistove „želje“, kjer lahko eksistira proizvodnja presežne vrednosti sama zase.

Čisto obratno pa v življenjskih pogojih delavcev nikjer ne obstoji proizvodnja presežne vrednosti sama zase in s tem tudi ne njeno izkustvo, kot domneva Althusser, ampak velja ravno obratno, kot je ugotovil Lukacs, da je samospoznanje položaja proletariata neizogibno razumevanje vse meščanske družbe.¹⁶ Če torej razglasa Althusser razredno eksploatacijo v kapitalizmu za vsakodnevno izkustvo eksploataciran, potem je to zanj ravno nekaj, kar je mogoče razumeti neodvisno od siceršnjih družbenih razmerij, izkustvo razredne eksploatacije je oddvojeno od siceršnjega izkustva v meščanski družbi, od koder je potreben le še korak do iz tega izhajajočega sklepa, da je pač eksploatacija črn madež na plašču družbe, ki ga naj ta družba odvrže. Da se s tem družbene razmerja v celoti ne bodo spremenila, ampak bo opravljena na njih le kozmetična operacija, to spada k Althusserjevemu pojmovanju razredne eksploatacije ravno tako, kot je spadalo k Bernsteinovemu pojmovanju.

Zato pa je tako naziranje povsem v skladu z Althusserjevim zavračanjem in zato tudi ne more razredna zavest obstajati neodvisno od znanstvenega razumevanja. Če je namreč razredno izkustvo v kapitalizmu prav take narave, kot je bilo v fevdalizmu ali sužnjelastniški dobi, potem to seveda lahko le pomeni, da je razredna eksploatacija nadzgodovinski fenomen, ki mu nikakršne družbene spremembe niso mogle do živga. Althusser bo sicer pozval na spopad s tem fenomenom, toda on, ki je navajen spopadati se s stoletnimi napakami „skoraj povsem osamljen“, tudi tu očitno ne pričakuje, da bi množičen napad onemogočil prikaz njegovega poguma osamljenega. Zato čisto upravičeno ugotovi: „Nous sommes au rouet“¹⁷, kar pomeni: „Ponavljamo se“ ali „vrtimo se v krogu“. Hkrati pa to pomeni, da bo še bolj opustil obravnavanje politekonomskih dejstev, da torej ne bo govoril o vsebini „Kapitala“, temveč o svojem branju, in sicer ne toliko tega teksta, ampak tega teksta kot katerega koli teksta; govoril bo torej o Branju. „Kapital“ pa mu bo služil za kuliso, ki edina še ustreza naslovu celotnega prizora. Hkrati pa njegov naslov „Brati, Kapital“ ustreza podani vsebini v toliko, da je analiziranje branja stvarni osrednji predmet vsega razpravljanja in spada „Kapital“ k njemu zato, ker odkrije Althusser v njem, če že nič drugega, pa vsaj teorijo branja.

Če Althusserja ni zanimala analiza blaga in analiza vrednostne forme, in je zato enostavno odsvetoval njeno „branje“ na začetku, in če ga tudi niso zanimale podrobnosti prvih treh knjig „Kapitala“, se pravi celoten integralni tekst, pa so mu toliko bolj pri srcu „Teorije o presežni vrednosti“, torej Marxova analiza zgodovine politične ekonomije. Vendar ne zato, ker bi v njih v Marxovem spoprijemu s klasiki, ki so poskušali pred njim izpeljati teorijo vrednosti, odkril tisto analizo, ki jo je spregledal na začetku „Kapitala“, temveč obratno ker je v njih vsakršno dosledno izpeljavo analize gibanja vrednostne forme najlažje spregledati. Ker je to zapis spoprijema s predhodnimi teorijami, ga je lahko Althusser okvalificiral kot zgolj knjigo „opomb“ k predhodnim teorijam in torej le zbirko referenc o Marxovem „branju“ klasične politične ekonomije.

Kakor je njegovo pojmovanje vsakodnevnega izkustva razredne eksploatacije nezgodovinsko, in bi bila znanstvena analiza nastanka in gibanja vrednostnih form za revolucionarno gibanje proletariata brez vsakršnega pomena, če bi proletarci že iz vsakodnevnega izkustva vedeli vse tisto, za kar je bilo potrebno toliko znanstvenega dela, pa je v njem tudi implicirana trditev, da je razmerje revolucionarne teorije do proletarskega gibanja pač čisto slučajno, ker pač ta teorija za vzpostavitev tega gibanja ni pomembna. Tu je racionalno izvedeno le to, da Althusserjeva lastna „revolucionarna“ teorija za izkustvo proletariata nima nikakršnega pomena in se je ta glede na njo prisiljen zatekati k „vsakodnevemu izkustvu“. Če je namreč Marx v klasični politični ekonomiji oz. pri Ricardu pokazal na zametek komunističnega nazora, ki je zaobsežen v njegovem nepristranskem pojasnjevanju mezde, profita in rente, potem je izrazil ravno to izhodišče raziskovanja, ki je vzelo za svoj predmet celotno meščansko družbo in vse njene oporekajoče si razrede v procesu njihovega nastanka. In če je Althusser vendarle prišel na misel, da je „nasprotje“ neločljivo od „strukture celotnega družbenega telesa“¹⁸, mu je njegove negiranje vsake dejanske zgodovine preprečilo, da bi od tod izvedel kakšno stvarno historično-materialistično pojmovanje, kar je najbolj izrecno demonstriral v svoji kritiki Heglovega naziranja zgodovine.

Tako je odkril, da „heglovska nasprotje“ dejansko nikdar ni realno „naddoločeno“, se pravi pri Heglu pojasnjeno tako kot pozneje pri Althusserju, in je v tem prišla do izraza le prizadetost njegove samoljubnosti. Če pa je nasprotno odkril, da je pri Heglu zgodovina napačno razumljena kot „Er-innerung“, torej kot spomin in ponotranjenje, potem je s tem izrazil svoje pojmovanje zgodovinskeosti še bolj jasno kot v interpretaciji „Kapitala“. Kar je očital Heglu, ni nič drugega, kot da je Hegel zgodovino pojmoval dejansko kot zgodovino in ne le kot drugačno formo sedanjosti.

Tako je na primer v Fenomenologiji opisoval izkustvo zavesti, ki doseže vrh v absolutnem vedenju, in se mu nasprotje v gibanju zavesti ni prikazovalo enostavno, temveč zelo kompleksno, vendar ni bilo naddoločujoče, kakor bi zatrdil vsak pravi althusserjanec, temveč se je kazalo kot „kompleksnost kulturne interiorizacije“. Zavest je tako pri Heglu v vsakem momentu svojega postajanja živela in izkazovala svoje lastno bistvo, in Althusserjeva zasluga je že, da je to opazil, čeprav ga je navdajalo z odporom, skozi vse odmeve svojih preteklih bistev, in skozi „aluzivno prisotnost“ ustreznih zgodovinskih form. Toda brez njihove stvarne prisotnosti! Ugotoviti je torej moral, da te pretekle podobe zavesti in ti latentni svetovi, ki onim podobam ustrezajo, pri Heglu nikoli „ne afektirajo“ sedanje zavesti kot stvarne določilne, ki so od nje različne. Te podobe in ti svetovi jo zadevajo le kot odmevi, spomini, prikazni njene zgodovinskeosti, torej kot „anticipacije sebe same ali kot aluzije sebe same“. Šele pri Althusserju je razlika med zgodovino in zgodovinskeostjo, ki je bila pri Heglu odločilna, odpravljena, preteklost, in sicer kot preteklost, ni razumljena več kot aluzivna ampak „njanja določitev“, katere bistvo je, da je zrasla s tistim, kar določa, sedanjostjo. S tem je Althusser odkril, da je Hegel dopuščal stvarno spremembo sveta, ker se njegove pretekle podobe dejansko lahko razlikujejo od njegovih sedanjih podob in jim oporekajo kot „odmevom“, „spominom“, „prikaznim“, in da torej pri njem kljub aluzivni prisotnosti preteklosti v sedanjosti obstoji med njima neenakost, medsebojno oporekanje in „nasprotje“. Hegel je torej bil „optimist“, ki je verjel, da je neko zgodovinsko dobo, ki si je to zaslužila, dejansko mogoče pokopati, „odpraviti“, toda ne tako, da bo izginila brez preostanka, ampak le tako, da jo bo njen nagrobni

kamen, „spomin“, tiščal v njen grob, in bo ostajala v zavesti le kot „prikazen“, in tu dejansko kot polnočna prikazen s pokopališča. Takšno Heglovo pojmovanje je moglo pri Althusserju, ki je povsod v interpretaciji „Kapitala“, in tudi sicer, prikazoval same nezgodovinske kategorije, ter s tem po ovinku naredil zgodovino za nekaj, česar stvarno ni mogoče odpraviti, „pokopati“, vzbuditi le bes in zavračanje. In ta tvori jedro njegove koncepcije „naddoločnosti“, orakeljskega izraza, ki bi ga bilo edino ustrezno prevesti kot nezgodovinskost. Z njo Althusser ni le pokazal, da je razumel historično vsebino Heglovega mišljenja in da je zaslužil njegov revolucionarni značaj, ampak da se ni zadovoljil le s teoretsko obsodbo Hegla, temveč je nasproti njemu postavil svoje razumevanje, ki naj onemu naredi konec. In kot je značilno zanj, je dal svojemu konceptu formo marksistične teorije, ki da jo je mogoče najti že v vseh bistvenih potezah pri Marxu, kakor da je Althusser le kot pek, ki je prišel prepoznati v pekarno, da bi položil kolač sam v peč, ter ga bo zato zdaj ob pravem času samo potegnil iz nje.

Pojem „naddoločnosti“ je bil pogosto slavljen ne le pri Althusserju samem, kajti zdelo se je, da je tu uspel teoretski koncept, ki ima to nenavadno lastnost, da je mogoče dokazovati, da je to najbolj notranje jedro Marxove in Engelseve teorije, in da je hkrati izhodišče za najbolj udobno kritiko obeh. Tu se je namreč v enem pojmu utelesila teorija, ki razglasa, da se teorija ne more utelesiti. Prej v zgodovini filozofije, kajti zdaj smo v sedanjosti v zgodovini filozofije, česa takega ni bilo. Do Hegla je sploh veljalo, da pač posamezna teorija ni nič različnega od svoje podobe. On pa je bil tisti, ki je vse prehodne filozofije naredil za posamezne stopnje svojega nazora, in se je torej začela njegova filozofija zgodovinsko utelesiti v vseh drugih nazorih, tako da je bil sam le vrh in zaključek tega procesa. Pa tudi sicer je pri njem veljalo, da je bil „duh“, „princip“ vsake dobe utelešen v filozofiji tiste dobe, kar je torej pomenilo, ne le da se filozofija lahko utelesi, ampak da je tudi sama lahko utelešenje. Kakor je v tem kal racionalne razlage zgodovine, kajti pozornost je obrnjena k praktični, predmetni, čutni strani mišljenja in filozofije, pa je bil to hkrati historičen izraz Heglove „spekulativne konstrukcije“, kjer je mišljenje postalo „substancija“, ki iz sebe razvija predmetni svet. Naj je bila spekulativna konstrukcija že pred njim predmet kritike, Althusser je sklenil, da bo naredil temu „Heglovemu stvoru“ konec.

Za ta stvar je bilo značilno, da je v njem obstajal nek kriterij, ki je bil položen zgodovini in s katerega je bila ta despotsko opazovana, pri Heglu je bilo to absolutno vedenje in njegova sedanjost. Sedanjost mišljenja in njegovi absolutni formi je postala kriterij vsega minulega mišljenja in se razkrila kot njegov smoter. To stališče je bilo „ideološko“, ker je absolutno vedenje konkretna občost, ki je hkrati potrditev in zanikanje zgodovine. Althusser to najjasneje vidi v Heglovi Filozofiji zgodovine. Tu so „sledil“, „znaki“ teorije naddoločnosti, ki pa ravno kažejo, kako brezupno je bil Hegel od nje oddaljen. Vsa „zgodovinska družba“ je bila sestavljena iz brezkončnosti konkretnih določitev, političnih in religioznih zakonov, običajev, navad, finančnih, komercialnih, ekonomskih uprav, izobraževalnega, umetniškega, filozofskega sistema itn. Hegel je

prikazoval vso to množico konkretnih določitev. Vendar pri njem ni bila nobena od njih „zunanj“ drugim, ne le zato ker so vse skupaj sestavljale originalno organsko celoto, ampak ker se je ta totalnost reflektirala v „edinstvenem“ notranjem principu, ki ga je Hegel razglasil za „resnico“ vseh konkretnih določitev. Medtem ko je Feuerbach pozneje razglasil ta notranji princip vsake dobe za vselej religiozni princip, temu ustrezno zaporedje različnih religij za vsebino zgodovinskega poteka, je dal Hegel temu principu vedno specifično vsebino, čeprav je šlo za vsebino subjektivnosti: v podobi lepe individualnosti pri Grkih, abstraktne pravne osebnosti v Rimu, krščanske hlapčevske osebnosti v srednjem veku, itn. Ta abstrakcija je bila pri Heglu mogoča, ker je vsako zgodovinsko dobo razumel kot povnanjenje in odtujitev samogibanja duha, ki mu je predstavljal substanco zgodovinskega procesa.

Naj je imela ta Heglova predstava še tako racionalno mišljenjsko vsebino v „idealističnem pokopovanju“ zgodovine, Althusser ni videl v njej nič drugega kot izraz enostavnosti Heglovega pojmovanja nasprotja, ki je bilo hkrati način gibanja te „subjektivnosti“, in idealističnosti, kajti Hegel je očitno neznanstvo zapostavljal „materialno realnost“. Althusser pa je nastopil kot materialist, ki takšne najbolj abstraktne ideologije ne bo dopuščal, in ker mu tudi v interpretaciji „Kapitala“ ni uspelo pojasniti gibanja te „materialne realnosti“ v njej sami, si je pomagal s tistim, česar v njej ni in je ta manko razglasil za princip pojasnjevanja.

Če je Hegel vsako zgodovinsko dobo razglasil za utelešenje duha, jo je Althusser razglasil za utelešenje nedoločene principa, ki se sam nikoli ne prikaže, čeprav je vse, kar se prikazuje v zgodovini produkt njegovega prikazovanja. S tem je dobil Kantov agnosticizem svojo komično historično podobo. Kajti kamor v zgodovino se je Althusser ozrl, povsod je odkril samo potrditev za svojo domnevo. Izjema se mu je prikazoval nemški poraz 49, izjema pariški poraz 71, izjema nemški socialdemokratski poraz na začetku 20. stol. in šovinistična izdaja leta 14, izjema celo uspeh 17... In to zadnje je tudi edini racionalni del Althusserjevega prikaza naddoločnosti, namreč da je v njem oktobrska revolucija 1917 „izjema“, ki odstopa od nekega pravila, o katerem ve povedati le, da je to pravilo njegove teorije in da ji vsak stvarni revolucionarni prevrat oporeka kot izjema.

LEO ŠEŠERKO

3 Althusser, Lire le Capital I, str. 82.

2 Louis Althusser — Etienne Balibar, Lire le Capital I, Maspero 1975, str. 63.

1 Louis Althusser, Avertissement aux lecteurs du livre I du Capital, Karl Marx, Le Capital I, Garnier—Flammarion, 1969, str. 7.

4 Althusser, Lire le Capital I, str. 10.

5 „To branje lahko edino odloča o odgovoru na vprašanje, kakšno mesto zavzema ‚Kapital‘ v zgodovini vedenja.“ Lire le Capital I, str. 11.

6 MEW Erg. Bd. I, str. 574.

2 MEW 4, str. 129.

7 Althusser, Lire le Capital I, str. 13.

8 Althusser, Avertissement aux lecteurs du livre I du Capital, str. 13.

9 MEW 31, str. 575.

10 Althusser, Avertissement aux lecteurs du livre I du Capital, str. 14.

13 Pri Althusserju se to mesto glasi: „Ce coer, c'est la therie de la plus-value, que les proletaires comprennent sans aucune difficulte, parce que c'est tout simplement la theorie scientifique de ce dont ils ont l'experience quotidienne: 1. exploitation de classe.“ Avertissement, str.

14 Bernstein pa pravi: „Nach der Marxschen Lehre ist, wie wir gesehen haben, der Mehrwert der Angelpunkt der Oekonomie der kapitalistischen Gesellschaft... Wo vorkapitalistische Gewerbsmethoden sich in die Neuzeit hindubergereitet Wo vorkapitalistische Gewerbsmethoden sich in die Neuzeit hinubergerettet haben, zeigt sich auch heute noch die Mehrarbeit unverhullert. Der Gehilfe des kleinen Maurermeisters, der bei irgendeinem von dessen Kunden Arbeiten fuer ihn ausfuehrt, weiss ganz genau, dass sein Stundenlohn soundsoviel geringer ist als der Preis, den der Meister jenem pro Arbeitstunde in Rechnung setzt. Aehnlich beim Kundensneider, Kundengartner usw.“ Die Voraussetzungen des Sozialismus... str. 72-75. str. 72. str. 72. — 75.

12 Eduard Bernstein, Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie, str. 72-75.

11 MEW 28, str. 507-8.

14 MEW 23, str. 91.

15 MEW 23, str. 211.

17 Althusser, Lire le Capital I, str. 17.

16 „Samospoznanje proletariata je torej hkrati objektivno spoznanje bistva družbe.“ Georg Lukacs, Geschichte und Klassenbewusstsein, Luchterhand 1970, str. 267.

18 Althusser, Pour Marx, Maspere 1977, str. 99.

»BRATI ALTHUSSERJA« (I)

IDEOLOGIJA IN ESTETSKI UČINEK

Ob zborniku s tem naslovom, ki je pred dobrim mesecem izšel pri Cankarjevi založbi, se je znova pokazala spontana cenzura, ki pri nas zadeva natančno določeno vrsto teoretske produkcije: četudi gre za delo, ob katerem bi bilo pričakovati širši odmev, saj imamo opraviti s prvo knjigo nove zbirke Marksistična teorija kulture in umetnosti, je bil molk ob izidu — s pomembno izjemo radia Student — popoln. Naslednji dve knjigi zbirke od katerih je prva že v tisku, druga pa tik pred tiskom, sta Praverjeva Marx in svetovna književnost ter izbor tekstov o teoriji filma S.M. Eisensteina, ki ga je pripravil Zdenko Vrdlovec. Nova teoretska zbirka pomeni v sedanjem družbenem trenutku, ki tovrstnim prikaznim ni pretirano naklonjen, nedvomno zelo pomemben dogodek; upajmo le, da zbirka ne bo zaradi „objektivnih“ razlogov zamrta.

Tekste je izbrala in uredila, njih največji del prevedla ter napisala daljšo uvodno študijo Zoja Skušek-Močnik, avtorica, ki je — poleg številnih leposlovnih in teoretskih prevodov — znana predvsem po vrsti člankov v Problemih-Razpravah in po knjigi Gledališče kot oblika spektakulske funkcije (zbirka Analecta, DDU Univerzum 1980). Takoj na začetku moramo omeniti za naše razmere nenavadno skrbno ureditev knjige: natančni podatki o prevedenih tekstih, izčrpna bibliografija del Althusserja in njegovih učencev, ki ni omejena zgolj na naštevane enot, marveč poda k vsaki enoti kratko vsebinsko oznako, in.

Izbor je razčlenjen na tri tematske sklope z dodatkom. Vsebinsko je ta tročlenost utemeljena s tem, da je pri Althusserju pojav umetnosti dojet na podlagi ideologije, kot proizvod „notranje“ samodistancije ideološkega. Prvi del tako prinaša dva temeljna althusserjska teksta o ideologiji: danes že znamenito Althusserjevo razpravo o ideologiji in ideoloških aparatih države ter Diskurz in ideologija(e), odlomek iz knjige Resnice gospoda la Palice, v kateri skuša Pecheux navezati Althusserjevo konceptualizacijo ideologije na lingvistično in psihoanalitično problematiko. Drugi del je osredinjen na splošna vprašanja historičnomaterialistične teorije umetnosti in književnosti; v njem najdemo prvi del Machereyve knjige Za teorijo književne produkcije in tekst Machereya in Balibarja o literaturi kot ideološki obliki. Tretji del nas kajpada pripelje do analiz posameznih umetniških del in prinaša dva Althusserjeva teksta: analizo gledališke prakse Bertolazzija, Strehlerja in Brechta in analizo

Cremoninjevega slikarstva. Poleg tega so v dodatku zbrani trije odlomki iz Althusserjevih del, ki pojasnjujejo tri ključne teoretske sklope: koncept naddoločnosti, koncept ideologije ter odnos umetnosti do znanstvene in ideološke prakse.

Althusserjeva misel je v Franciji, skoraj po vsem svetu in tudi pri nas vzbudila vrsto odmevov, ostrih kritik in nesporazumov; slednji so mnogokrat privzeli že kar groteskno obliko, ki bi se — in se tudi je — aplicirana na našo družbeno prakso glasila nekako takole: „bistvo“ našega sistema je samoupravni humanizem, zaupanje v človekovo ustvarjalnost, v dominantno družbeno vlogo subjektivnosti; Althusserjev strukturalizem pa poudarja prenostno objektivnih struktur nad subjekti, kar pomeni ovekovečenje odtujitve in, v sedanjem družbenopolitičnem trenutku, podporo tehnobirokratskih strukturam, njih legitimacijo proti samoupravni subjektivnosti. Takšna argumentacija je bila v tako izčiščeno stupidni obliki kajpada bolj redko izrečena, navzlic temu pa preseneča pomenljivo dejstvo, da je takrat (konec šestdesetih in na začetku sedemdesetih let) prav Althusser deloval kot paradokсна točka, na kateri sta se srečala „uradna“ in „pol-disidentska“, „kritična“ misel. Ob vseh medsebojnih psovanjih je tako Miroslavu Pečujliću kot Gaju Petroviću in Ljubomiru Tadiću jasno, da je Althusser „v osnovi“, „v zadnji liniji“ dogmatik, stalinist ipd. Toda leta sporov „strukturalizem versus humanizem“ so že dovolj za nami, da jih zavija nostalgična megla; danes je fronta ob Althusserju premaknjena, toda — glej, glej! — z istim paradoksom, ki je zgolj premeščen: tako „uradni“ kot „kritični, neodvisni“, tako heideggerjanci kot marksisti se ujamejo pravcati preetablirani harmoniji, ki je treba odkloniti Althusserjevo koncepcijo razrednega boja, češ da gre za nezdgovinsko „absolutizacijo“ tega pojma ipd. (zanimivo: tudi največji kritiki prof. dr. Rusa tu spregovorijo vojanrusovščino!).

Kajpada smo daleč od tega, da bi preprosto branili Althusserja; ne da se pa mimo dejstva, da so takšna ujemanja ponavadi simptomatična, kažejo nekaj, kar morajo navidez najbolj sprte teoretske pozicije skupaj potlačiti, izriniti. Kar zadeva na primer humanizem, so dovolj zanimive beležke Brechtovega dnevnika, ko je bil leta 1936 nekaj časa v Moskvi: „Povsod čistke... v ideologiji vlada poudarjeni humanizem“. Kar zadeva razredni boj, je dovolj pomenljivo že dejstvo, da razrednega boja in diktature proletariata ni vrgla ven prva KPF, marveč je to „demokratsko“ operacijo prvi

opravi — kdo drug kot on sam — Džugašvili, saj v ustavi iz leta 1936 jasno piše, da je SZ vseljudska država, kjer ni več razrednega boja ipd.

Navzlic vsem distancam do Althusserja mu je torej treba priznati, da je s svojim teoretskim delom odprl neko določeno problematiko, ki doslej ni bila razvita ne pri „diamatiki“ ne pri „kritičnih“ marksistih. Vzemimo zgolj tezo o razrednem boju v teoriji: tu nikakor ne gre za nesmisel, ki se mu ga običajno podtika, češ da je razredni boj s tem razparceliziran, da poteka že v sami teoriji kot posebni sferi in se potem teoretično lahko mirno gre svojo avtonomno dejavnost; Nasprotno je ravno razredni boj „prečnica“ različnih ravni, momentov družbene strukture in torej tista vez, po kateri teorija nikoli ni „zgolj teorija“, marveč je moment reprodukcije družbene totalnosti. Ali tezo o ideoloških aparatih države: s tezo, da je ideologija vselej hkrati neka določena materialna praksa, institucionalno utelešena v še kako „materialnih“ državnih aparatih, je Althusser odprl polje, ki ga doslej — z redkimi izjemami (Gramsci itn.) — marksistična misel še ni obdelala in je raje posplošeno govorila o „oblikah zavesti“, pri čemer kajpada materialnost ideoloških institucij nastopi zgolj kot nekaj zunanje-empiričnega. Po vsem tem nas kajpada ne bo začudilo, če naletimo na iste plodne nastavke tudi v althusserjskih tekstih o umetnostni problematiki, ki jih prinaša obravnavana knjiga; omenimo zgolj temeljno misel o tem, da se estetski učinek proizvede kot rezultat avtodistancije ideološkega: umetniško delo nujno proizvede distanco do svoje lastne ideologije, do ideologije, ki izraža njegovo lastno zgodovinsko situacijo, to ideologijo „da videti“ v njeni omejenosti, razbije (ideološki) videz njene „samoumevnosti“; zato je zanj konstitutivno nasprotje med (avtorjevim lastnim) ideološkim projektom in njegovim rezultatom.

Pri spremni besedi Zoje Skušek-Močnik je treba pohvaliti predvsem dejstvo, da se je znala izogniti brezplodnim večnim polemikam „althusserjancev“ in „anti-althusserjancev“, ter se je — po krajšem uvodnem orisu temeljnih potez Althusserjeve teorije in njenega mesta v marksističnih razmišljanjih o umetnosti — lotila pozitivnega razvijanja nekaterih plodnih Althusserjevih nastavkov (predvsem tistih o družbeni pogojenosti „avtonomije umetnosti“ in o mehanizmih ideološke reprodukcije. In to z obilico — tudi zlobnih — namigov na „naše razmere“, tako da pravzaprav sploh ne gre za „spremno besedo“ v običajnem pomenu, marveč kar za teoretski tekst, enakovreden ostalim v knjigi.

J. Pajk

FUNKCIJA ŠOKA V ANGAŽIRANI UMETNOSTI

Izrazito angažirana umetnost nastopa v gospodarsko in politično kriznih obdobjih kot logična posledica stezanja obroča. Razbija obroč in vzpostavlja kolektivno angažiranost. Močnejša ko je kriza, bolj je takšna umetnost neposredna, aktivistična, ideološko jasnejša opredeljena in s tem osvobodjena zapletenih metafor in umetniške manierističnosti. Z oddaljenih, božanskih, metafizičnih lebdilšč larpurističnega hermetizma, kjer umetnost zadovoljuje zgolj potrebe izbrancev in intelektualne elite, sestopi znova med množico, med neintelektualni proletarijat. Tu s svojo politično angažiranostjo stopa v borbo proti nazadnjaški buržoazni eksploatacijski miselnosti. S tem pa je zaradi svoje ostrosti velikokrat prepovedana ali pa kako drugače omejevana s pomočjo tega in onega birokratsko-političnega aparata dvomljive revolucionarne vrednosti.

Zanima nas, kdaj je angažirano umetniško delo označeno kot „ostro“ ali celo „preostro“ in kakšne kvalitete vsebuje ta pojem; ali je to tisto, kar šokira, zmede, razburi, razjezi, postavlja v dvom in odpira nova vprašanja?

Umetnost je produkt in zrcalo družbe. Podobno znanosti secira nevidne rakaste tvorbe, pljučna obolenja in možganske bolezenske deformacije; vse te boleznj postanejo vidne šele pod rentgenom ali pod večkratno mikroskopsko povečavo. S takšno preostro, pretirano mikroskopsko povečavo hoče umetniško delo šokirati. Funkcija šoka pa v dialektičnem smislu ustvarja dvom in s tem kritično mišljenje, ki postavi že ustaljene norme in vrednote na rešet to ter jih pregleda z novega stališča nove stvarnosti. Z razbijanjem ustaljenega, s prevrednotenjem vrednot, se vzpostavi kriza zavesti, kar je dialektični predpogoj za graditev nove in nove revolucionarne proletarske zavesti, prakse in s tem družbene ureditve. Glavna sestavina ozaveščanja je kritično mišljenje, ki se skozi umetniško delo sproži z aktom šoka. Ta je prepričljiv ali neprepričljiv, kot vsaka živa stvar pa sprošča pozitivne in negativne vibracije, razumljive po zakonu dialektike. Šok je s svojo funkcijo torej ena glavnih komponent angažiranega umetniškega ustvarjanja in ima s tem družbeni smisel in pomen. Obstaja znotraj družbe kot kritična kvaliteta, prenavlja pa se vzporedno z vedno novim družbenim ovrednotenjem in sodbami.

Preden pokažem na osnovno komponento, ki jo uporablja umetniško delo, da šokira, si oglejmo par primerov iz slovenske kulture, ki pričajo o čudnem paradoksu: če pustimo Trubarja, Prešerna, Jenka, Cankarja in še nekatere — ki so svoj čas vzdigovali veliko prahu, bili zažigani in prepovedani, pa spet slavljeni — lepo pri miru in si oglejmo samo današnji kulturni prostor, vidimo, da je mlada angažirana kultura in kritična misel velikokrat obdavana na šund, prepovedana in zaplenjena, pozneje pa sprejeta kot temeljni kamen svojega področja ter s tem avtomatično potrjena kot napredna v času svojega životarjenja. Tako se je zgodilo s ploščo Pankrtov Dolgcajt, ki je bila ob nastanku obdavana na šund, pred kratkim pa je dobila nagrado Sedem sekretarjev SFOJ za najbolj revolucionarno in kritično stvaritev v mladi jugoslovanski glasbi. Podobno je bilo z Brecljem in Buldožerji ali pa, na filmskem področju, z Makavejevim, ki ga sicer še vedno ne prikazujejo širokim ljudskim množicam, zgodovina jugoslovanskega filma in filmska kritika pa ne moreta mimo njega; v poziciji se je nekaj takega zgodilo s Salamunom in njegovim Pokrom. Če gremo še v mlajšo kulturo, je takšen primer prepoved angažirane likovne razstave, ki jo je pripravljalo več mladih, avantgardno usmerjenih slikarjev iz vse Slovenije, postavljena pa naj bi bila v proletarskih Trbovljah. Poskušali bomo poiskati elemente šoka na najbolj spornih likovnih delih te razstave, ki jo je upravni organ občine Trbovlje tako nepremišljeno prepovedal. Propadel projekt je imel z vsemi svojimi elementi in za ceno lastne kože začrtan koncept neposredne vključitve v ustvarjalno kritičnost družbe in je spričo takšne, verbalno jasne angažiranosti prepoved tega projekta nepravilno dejanje. Gre v glavnem za tri sporne plakate, ki so bili v nekaj primerkih nalepljeni tudi v Ljubljani. Negativna vrednostna oznaka plakatov je bila bliskovita, skorajda instinktivna in avtomatična. Nekateri „ogroženci“ so plakatom takšno ideološko etiketo negativnosti nalepili zgolj zaradi prepričanja o nujnosti takšnega stava ali sodbe, ki v okviru družbe in sistema pogojuje njihovo „varno eksistenco“.

Plakati so v uradni odločbi bili obsojeni zaradi dvomnosti, žaljive in vznemirljive vsebine, razpihanja verske nestrpnosti, žaljive javne morale in socialistične humanosti. Tej pobožni obsodbi so pristojni organi dodali še par členov iz svojih biblijskih bukvic in s to stvarjo na hitro opravili. Mi pa bomo analizirali dela in poskušali poiskati vse zgoraj naštete attribute.

Plakatov je bilo trije vrste: dva manjša in eden večji. Večji je opravljal informativno funkcijo vabila na razstavo, manjša dva pa sta bila samo reklamna plakata ansambla Laibach. Večji je meril kakih 100 cm x 40 cm. Na popolnoma črni podlagi je bilo z belimi črkami izpisano osnovno informativno besedilo: imena nastopajočih ansamblov, imena likovnih razstavljalcev in osnovni podatki o uri in dnevu otvoritve. V sredini, na desni strani plakata, je bil narisana enostaven rudarski znak, sestavljen iz dveh kladiv. Imena rock skupin so bila izpisana v različnih pisavah, ki so prav z raznolikostjo poskušala pokazati tudi na glasbeni izraz skupin. Cel plakat je s svojo črnino in neartikuliranimi belimi črkami najbolj spominjal na ekspresionistični plakat, ki je v različnih variantah raznih umetnostnih gibanj kot so dadaizem, futurizem ipd., obvladoval leta pred prvo, pa vse tja do konca druge svetovne vojne. Iz ekspresionističnega plakata je črpal tudi fašistični oziroma nacistični reklamni plakat, prav tako pa tudi antifašistični. Odločena okarakterizacija žaljivosti in vznemirljivosti izhaja verjetno iz aluzije na fašistični plakat, kar pa je povsem neupravičeno. Plakatu so površno pripisali razna gesla in imena; gesla ni videti nikjer in verjetno so zrasla samo na zeljniku bujne domišljije lovcev na čarovnice. Imena pa so, in sicer Kaos, Protest, Laibach, Berlinski zid, torej imena nastopajočih band. Najverjetneje so to tista „gesla“, ki so motila motene. Tu pa se v resnici kaže pomanjkljivost informacijske plati plakata, na katero je treba opozoriti. Avtor je pozabil pripisati, da so to pač nastopajoči ansamblji. Tako za nepoučene mimoidoče resnično delujejo ti kaotični izrazi nerazumljivo in sumljivo. V tem pogledu bi plakati lahko bili žaljive in vznemirljive vsebine.

Najbolj pa je vse motila črna barva; črna barva, ki je poleg rdeče tipično ekspresionistična, pa ima vsaj pravico, da postane predmet umetniškega izzivljanja in njegovega sporočila, prav tako kakor vse druge barve tega vesolja. Seveda ima svoj globlji pomen in smisel: pesimizem, žalost, noč, tišina, agresijo, smrt, spoštovanje in še svoj poseben filozofsko metafizični pomen končnosti in neskončnosti. Plakat je lahko združeval vse te pomene, vsekakor pa je s svojo črnino spretno opozoril nase. Mogoče razstave ne bi prepovedali, če bi vse tisto, kar je črno, tiskali z dečo barvo. To je seveda neumnost, kajti črna barva obstaja ob rdeči, je prisotna in je na plakatu povsem upravičena, saj izzivalno opravlja svojo sporočilno funkcijo.

Na naslednjem reklamnem plakatu ansambla Laibach je narisana moški, ki z nožem kolje žensko v oči. Ta ženska, ki ni najbolj „ženska“, z levo roko drži moškega okoli pasu. Risba je ekspresionistično groba in neartikulirana, vsebinsko pa precej punkovska. Pod njo z urejeno grafično pisavo piše „laibach“. Plakat je črn in spet informacijsko pomanjkljiv, kakor tudi ostala dva, je pa zato umetniška, angažirana plat bolj poudarjena. Očitati so mu predvsem akt nasilja, ki ga izraža, in s tem anarhijo. Plakat v resnici skozi metaforo prikazuje nasilje, ki obstaja, smrt, ki obstaja; oboje, ki je latentno prisotno. Pred tem si ne smemo in ne moremo zakrivati oči. Poleg tega je treba povedati, da je tak akt nasilja prisoten v kopici filmov, seveda obarvan s primerno dozo nerresničnosti. Takšne filme naši kinematografi vrtijo s profitarno vnamo, s tem pa nič ne storijo z zajezitvi nasilja, temveč ga s filmsko lažnostjo še vzpodbujajo. Plakatu so očitali, da žali javno moralo in da je v nasprotju s socialistično humanostjo. Kaj je socialistična humanost in morala, pa tudi v Teleksu, ki gre do konca, slovenske special britehne glave niso znale dokončno definirati.

Tretji in najbolj sporni plakat je prav tako reklamni; na beli podlagi je odtisnjen črn križ, ki je tak kot matematični znak za plus. Ta plakat naj bi po mnenju upravnega organa razpihoval versko nestrpnost, vendar pa ta križ nima nobene zveze s krščanskim razpelom in tudi z vero ne. Bolj je podoben švicarskemu rdečemu križu, strokovno pa se mu reče „grški metafizični križ“ in simbolizira filozofsko občutje sveta in življenja. V naši državi je bil križ skozi zgodovino večinoma povezan z negativnim, škodljivim, slabim. Tako je razumljivo, zakaj je bil plakat v odločbi o prepovedi še posebej kritiziran; zaradi svoje jasne izpostave simbolnosti in odprte asociativnosti je avtomatično dobil historično oznako negativnega simbola. Likovna komisija, ki je pregledovala slike, je prepovedala npr. sliko z množico grafično postavljenih črnih križev, dovolila pa enako sliko z enakim številom rdečih križev.

Takšno mitiziranje in fetišiziranje določenih simbolov in barv pa ničemer več ne služi, kvečjemu spodbuja k nacionalističnemu šovinizmu, ki velikokrat temelji prav na fetišizaciji. Nacionalizem in šovinizem z mitizacijo zgodovine in kultom osebnosti sta na do-

ločeni stopnji razvoja nacionalne ideologije resda potrebna, pri nadaljnjem razvoju pa se ti dve kvaliteti sprevržeta v nazadnjaške elemente in treba jih je zdravorazumarsko izkoreniniti. Napredna socialistična misel mora obstajati brez mitov, fetišev in tabujev, kajti prav rušenje teh elementov je progresivni razvoj človeštva. Prav tako kakor pozitivne, t.j. javno in družbeno-politično odobrene in priporočane simbole in mite, pa je treba razkriti in uničiti tudi negativne simbole, torej tiste, ki so v zavesti naroda mitizirani, a načelno prepovedani. Negativni simbol obstaja namreč aktivno prisoten toliko časa, dokler je prepovedan ali tabuiran. Uniči se ga lahko po matematični logiki izenačevanja, s tem, da izgubi svoj negativni predznak. Če se ga privleče na dan in se ga razkrije, izgubi svojo privlačno, prepovedano skrivnost in svoj čar. Tako tabu dejansko ne obstaja več; ostane brez vrednosti, ni več strašljiv in zanimiv in nihče več ga ne upošteva. Enostavno crkne. (Takšna logika obstaja tudi v blagovni potrošnji, kjer zanimanje in povpraševanje po nekem proizvodu naraste ob zmanjšani ponudbi, ob povečani pa se zmanjša.)

Positivni in negativni simbol se uničujeta z izonizacijo in prav na tak način zasmehuje pričujoči plakat pobožnost do prepovedanega tabuja s svojim vsestransko dvomljivim znakom in imenom. Takšno razbijanje ustaljenega, „svetega“, mitiziranega, uzakonjenega se pojavlja na vseh treh plakatih, kakor tudi v vsakem drugem naprednem, umetniškem zanimivem in — še posebej — angažiranem delu; in takšno razbijanje, ki bi mu nekateri tako radi naložili oznako anarhizma in dekadence, je sestavni element šoka, ki nastopa v umetniških delih, in ki je zaradi svoje novosti sprejet počasi in s strahom ali pa s plošč obdit s prepovedjo. To je seveda logika sprejemanja in spoznavanja nove, neznane stvari, pojava, ki pa jo je treba na vsak način sprostiti.

Naj navedem še en primer, ki bo potrdil moje razmišljanje o pozitivnosti umetniškega ali artističnega šoka: na svojem zadnjem koncertu v Ljubljani je marksistično usmerjena in politično angažirana levičarska glasbena skupina z imenom „ansambel Havadija“, prej pa znana kot Gruppo Folk Internazionale, v hali Tivoli pred polno dvorano (koncert je snemala tudi Ljubljanska TV) zavrtela nemško himno iz časa tretjega Reicha. Ljudje v dvorani so utihnil; bili so šokirani, čeprav je iz siceršnjega koncepta skupine bilo jasno, da gre za kritično ironizacijo; kljub temu so se vsi napol oddahnili, ko je skupina neke med himno čez njo zaigrala patriotično pesmico Meine liebe Avgustin (Moj ljubi Avgustin) in ironizacijo tako še potencirala do končnega, skorajda huronskega aplavza publike. V poslušalcih se je z javnim razkritjem tabuirane pesmi zgodil natanko tisti proces, ki je opisan zgoraj.

Naj vse skupaj sedaj lepo vulgarno povzamem in zaključim z naslednjim nazornim primerom: pri skupinski pojedini si eden izmed udeležencev lasti pravico košatega prdenja in izvaja tiho nasilje nad prisotnimi. Drugi, njemu najbližje sedeči in s tem tudi najbolj ogrožen udeleženec ima na razpolago več možnih reakcij:

1. Ostane lepo tiho in še naprej prenaša prdilni teror.
2. Smrdilca vljudno opomni z medmetnim klicem, npr.: „Khm!“ ki ga ta v svoji prdilni agoniji lahko po francosko prešliši.
3. Mučeni prduna potihoma in dobrohotno vpraša, če ima analno amonifikacijo, kar pa prdoslav ne razume, zato pokima in veselo prdi naprej.
4. Bolj ko prdotl prdi in bolj ko smrdi, bolj razumljive opomine uporablja njegova poprdena in zaprdena žrtev. Reče mu npr.: „Ali imate vetrove?“ Nakar mu pacon malo osramočen odgovori, da ima tažave s prebavo, in od sedaj naprej nekaj časa bolj previdno spuša prdce.
5. Ker pa ti previdni plinčki nič manj ne smrdijo, ogroženi terorizirani in eksploatirani poprdeni udeleženec tedaj popeni in zarohni: „Ti svinjska rit frdamana, ti prašič smrdljiv in ti čunk nemarni, nehaj prdeti in smrdeti okoli mene!“

Prdoslav ve, da to leti nanj, čeprav ni nič podoben prašiču, svinji in čunku; reagira lahko na različne načine:

a: Sprejme kritiko in hodi prdet kam drugam.
b: Poslušaja kritiko in se zgraža nad izrazi poprdenega ter zahteva njegovo odstranitev iz jedilnice, češ da z neokusnimi pripombami ogroža njegovo čast in žali njegovo moralo.
c: Poslušaja kritiko in reagira tako, da kritikata mahne po glavi in mu še enkrat prdne pod nos.

č: Dela se, da ne ve o čem je govor in prdi naprej.

V zadnjih treh prdstostnih reakcijah na konstruktivno, angažirano kritiko eksploatiranemu in teroriziranemu poprdenku ne preostane nič drugega več kakor fizični obračun.

FRANC A. KSAVER

PETINDVAJSET STRELOV ZA NASVIDENJE V NASLEDNJI VOJNI

(Se enkrat — ali tudi zadnjič? — o filmu Živojina Pavlovića Nasvidenje v naslednji vojni!)

Pričujoči tekst o filmu Nasvidenje v naslednji vojni nima namena funkcionirati kot njegova „kritika“ (čeprav se ga da brati tudi na ta način) in s tem film „približevati“ potencialnemu gledalcu (in torej tudi že kupcu), pač pa je nastal kot „razmišljanje“ oziroma, če hočete, kot odmev na določeno dogajanje (pisanje) v zvezi s tem fenomenom letošnje slovenske (?) filmske produkcije. In to je tudi vzrok tega razmerna pozorna zapisa glede na datum predvajanja v Ljubljani, fenomenom, čigar predvajanje je bilo povod za papirnato hajko, ki naravnost provocira vprašanje ZAKAJ, KAKO, (KDO) ... VES TA HRUP? !

Teče namreč že osmo leto, kar smo imeli prvič priložnost brati (in tudi prebrati?) roman Menuet za kitaro (na petindvajset strel), literarno predlogo tega sedaj že skoraj proslulega (!!) filma. Roman Vitomila Zupana je, kot vse kaže, obležal na policah knjigarn, knjižnic in redkih bibliofilov, saj se zdela ni vzbudil tolikšne pozornosti in tako vzbudil slovenskih duhov kot njegova filmska uprizoritev. (Iz tega lahko logično izpeljemo, da je očitno v naši preljubi ožji domovini občutno manj slabovidnih kakor pa analfabetov, oziroma tistih, ki ZNAJO brati, kar bi bilo vsekakor nujno treba upoštevati pri izvajanju šolske reforme!). Kaj je torej s tem filmom, v njem in OKOLI njega takega, da se krešejo kamni, gorjače in ostali tovrstni pripomočki filmske kritike pa rohnijo brzostrelke tistih, ki mislijo, da so za kritike „poklicani“, in tistih, ki se čutijo s filmom na neki način „prizadeti“?

Pa pojdemo lepo po vrsti in poskusimo priti stvari (nekako) do dna, pri čemer nam bosta analiza filma in pa zgodovina ustvarjanja tovrstnih (o NOV) filmov edini opori:

1) Za razumevanje celotne polemike okoli obravnavanega filma je neizogibno potrebno (določeno!) vedenje o dosedanjih praksi ustvarjanja filmov o narodnoosvobodilnem boju. Ta praksa pa se je odvijala (do nedavnega še brez vsakih finančnih omejitev; ali bo tako tudi vnaprej?) v meja produkcije filmov (v kolikšni meri „zgodovinskih“ in „umetniških“, je seveda vprašanje zase!) o naši še ne tako daljni preteklosti. Filmi so (večinoma) sloneli na sigurnem dejstvu, da zaradi pomembnosti snovi, ki jo interpretirajo, sploh ne morejo, ali bolje, naj ne bi mogli postati predmet filmske kritike, oziroma se jim nanjo sploh ni treba ozirati. Tako se je zaredila zalega, ki je kot na tekočem traku producirala nekaj kot patriotične oziroma za — dvig — narodne — zavesti (?) pomembne filme, kar bi (morda) lahko primerjali z ameriško produkcijo raznoraznih westernov in podobnih filmov

(kot uprizarjanj mita o enakih možnostih za vse po sistemu „od pomivalca posode do predsednika“, oziroma kot mita o junaških, lepih in humorja polnih hitrookcev a la Clint Eastwood, osvajalcih Divjega zahoda!). Opravka imamo s filmi z afirmiranimi jugoslovanskimi (po možnosti pa celo uvoženimi po načelu „čim dražje, tem bolje“) igralci v vlogah moralno neoporečnih in politično visoko zavednih partizanov — borcev — junakov: nekakšen domači prototip polboga po antičnih zgledih (kot primer si lahko ogledate neštivilne filme Bata Živojinića and Co. na to temo, kar priča, da so se fantje v določenem času svoje cene na igralski borzi prekleto dobro zavedali in jo hiteli tudi dobro vnovčiti!).

V svoji propagandni funkciji je tovrstna mitologizacija zgodovine lahko zelo privlačna, vprašanje pa je, v kolikšni meri je ta privlačnost optimalno učinkovita. Ker (kot pravi R. Barthes) „mit ne zanika stvari in njihove funkcije, (ampak) ravno nasprotno, govori o njih, da bi jih očistil, daje jim jasnost, ki ni jasnost razlage, temveč jasnost konstatacije“. Pomenu in vlogi tovrstnih filmov bi lahko (z določenimi zadržki, seveda) našli vzporednico v slovenski literaturi: to je tisto pisanje, ki ga včasih imenujemo tudi „kramparska poezija“, samo da je bila le-ta v določenem času (začetek petdesetih let) in na določeni stopnji razvoja literature (in naše družbe!) presežena, medtem ko se spektakulska funkcija omenjenih filmov kaže skozi dvajset, petindvajset let trajajoče onaniranje ... ki bi se vleklo v nedogled ... če ne bi ...

2) ... ljudje, ki iščejo v filmu akcije, ki naj bi zapolnila njihovo notranjo praznino, (bodo) imeli ta film za dolgočasnega, ker so gluhi za tišino in slepi za like ...

(citata iz kritike nekega filma, Tribuna, letnik XXIV, št. 8-9)

Film je, zaradi svoje iluzornosti in podobnosti s stvarnostjo, med vsemi umetnostmi v najintenzivnejšem odnosu do sveta, zato je razumljivo, da se po ogledu filma naše razumevanje in gledanje sveta spremenijo, da niti svet niti mi nismo več isti. Tako Živojina Pavlović s svojim filmom razbije ogledalo, ali malo bolj pesniško: tisto čudovito čarobno zrcalce, v katerem so na eni strani zbrani črni, na drugi pa beli, gre k hudiču!!? (in kaj pomenijo črepinje, sedem let sreče ali sedem let nesreče?).

Ta proces spreminjanja zrcalca v črepinje skozi film sicer ni radikalno realiziran, določene točke, vseki, postaje tega križnega pola pa, kot vse kaže, boleče zbadajo v oči in povzročajo pri lastnikih zrcalca ogorčene proteste!

Film namreč s svojimi izseki, vseki in preseki (ko zajema obdobje od italijanske kapitalucije pa do konca vojne) ne pomeni več „pripovedovanja zgodbe“, sestavljene iz čimbolj bombastičnih, patetičnih in emocije (strah, navdušenje, sovraštvo, ugodje in, ob seveda srečnem koncu, do neba segajoče zadovoljstvo) vzbujajočih dejanj, temveč je navidez nezainteresiran opis mladega ljubljanskega intelektualca Berka, ki ga zajame vojni vrtnec, in pride v partizane. Z ukinitvijo stare, v prejšnjih vojnih filmih že stokrat preževane tipičnosti, se film prebije do individualnega, do izrazito poudarjene subjektivnosti svojega glavnega junaka in s tem uveljavi „globalno metaforičnost“ vojne in usode človeka (enega!) v njej. Ta človek („junak“) pa s svojo pozicijo posameznika, polnega skepse in ironije, prihaja v neprestane spore z „uradno“ politikom: in to v zgodovinskem trenutku, ko tak človek ni samo nepotreben, tako rekoč brez vrednosti, žaljiv in moralno nedovoljen, ampak, gledano z določenega aspekta, celo nevaren. Tako poleg boja (fizičnega) s sovražnikom bojuje še psihološki boj s „svojimi“ za ohranitev lastne identitete, za pravico do lastnega mišljenja („Svoboda je svoboda tistega, ki misli drugače“ — Rosa Luxemburg) Pa vendar boji, nasprotno postavijo v ospredje samo eno: preživeti! (Važno je priti na grič, pravi temu Zupan v svojem romanu): vojna se izkaže kot nesmisel, je razčlovečenje, ubijanje človekove identitete, kar je mogoče še bolj absurdno kot je absurdna, nesmiselna Antonova smrt.

Zrcalce („mit o NOV“, kot pravi D. Štrajna) se s tem drobi, drobi se tudi mitična ideološka enotnost borečih se in heterogenost udeležencev narodnoosvobodilnega boja se prav skozi posameznika, njegov dvom in neprestano distanco do dogajanja reflektira kot razredni spopad, v katerem odigra odločilno vlogo KPJ, kot najbolje organizirana in kot pobudnica odpora.

Ob odlično izdelanih vojnih prizorih (in perfektnih igralcih!) pa drugi, lahko rečemo „španski“ del filma kar nekako potemni: bikoborbe, turistični festival (kruha in iger!). ... vse to pa posneto kot slab turističen film, narejen slabih štirideset let po španski državljanski vojni, o kateri govori Anton s takim zanosom,

skoraj nostaigijo, pa sedaj v tem boju plehkosti ni niti sledu več za tistimi visokimi ideali, za katere so se borili. V ta okvir pa je vpet pogovor dveh nekdanjih sovražnikov (Bittra in Berka) o neki drugi vojni: ti pogovori izzvenijo v infantilne poante, da so na vsaki strani bili ljudje, in da je človek hujši od živali in ... ter se končajo s simbolično kretinjo, ko Berk vrže vžgalnik — bombo (spomin na vojno) v morje in s tem dokončno pospravi mizo za seboj ... ostane bela praznina!

In prav tak kontrast vojnih prizorov kot akcije, dejanja posameznika (Berka!) s španskimi prizori kot (teoretično?) osmislijo te akcije ustvarja, kljub filmski neartikularnosti in nedorečenosti španskih prizorov, prostor, v katerem se lahko počasi, a nezadržno odvija proces razbijanja (zgoraj omenjenega) zrcalca.

A VAŽNO JE PRITI NA GRIČ (= preživeti) — tudi za zrcalce oziroma njegove lastnike!

3) Obtožba (?), zagovor (?), obsodba (?), ...

V imenu neke absolutne, obče veljavne „resnice o NOV in NOB“ se sedaj odvija papirnata hajka zoper film, hajka ki govori o „grobi in cinični potvorbi“, o „potvorjenem izročilu“, ... z govoric mita! Ta konflikt (med filmom in njegovimi „kritiki“) se razkriva kot razredni konflikt, v katerem je „edina resnica“ postavljena nasproti umetniški resnici, nekemu filmskemu interpretiranju NOV. Tako se ta „edina resnica“ postavlja kot kriterij za vsakršno umetniško obdelavo partizanske snovi in temu kriteriju ostaja edina ustrežna oblika interpretacije, oblika nekakšne „partizanske freske“ oziroma junaškega partizanskega filma. Zato je „junak“ (?), kakršen je Berk, ki v prihodnosti nima napovedanega sestanka z zgodovino v šolskih učbenikih, žaljiv in nemoralen ne samo v fiktivni resničnosti filma samega, ampak je žaljiv (morda pa tudi nevaren?) za nekatere tudi danes in sedaj!

Film, po vsem povedanem, tak ukinja možnost vsakršnega prikazovanja NOV v prihodnje na star, preizkušen način, ker bi le-to sedaj lahko funkcioniralo samo kot absurd, groteska in samoironija, česar bi se morali ustvarjalci megalomanskega projekta, imenovanega Dražgoška bitka (ki ima, mimogrede povedano, vso podporo tistih, ki so film Nasvidenje v naslednji vojni napadali), prekleto resno zavedati!!

MATJAZ HRIBAR

PROLETKULT V TRBOVLJAH ALI MOŽNOST OBSTOJA ANGAŽIRANE ALTERNATIVNE UMETNOSTI V MANJŠIH SLOVENSkih MESTIH

26. septembra zjutraj so se v trboveljski dolini pojavili veliki črni plakati. 26. septembra popoldne teh plakatov ni bilo več videti. Trboveljske oblasti so namreč prepovedale projekt, ki ga je v sodelovanju s ŠKUC-com pripravljala skupina mladih entuziastov iz vse Slovenije. Centralni del projekta naj bi bila likovna razstava osmih avtorjev, ki bi predstavila alternativne umetnostne tendence v slovenskem prostoru. Otvoritveni program pa bi obsegal projekcijo avantgardno usmerjenih filmov in nastop štirih rock skupin, in sicer Kaosa ter Protesta z Reke, Berlinskega zidu iz Ljubljane ter Laibacha iz Trbovelj. Vsi štirje ansambli igrajo napredno, angažirano glasbo. Program naj bi vseboval tudi članke o aktualni problematiki likovne, filmske in glasbene umetnosti. Vloženo je bilo veliko dela in zbrano ogromno materiala. Delovni naslov projekta je bil „Alternativa slovenski kulturi“, fantje pa so ga izrecno hoteli postaviti v proletarskih Trbovljah, ki so — kot toliko drugih mest — odrinjene od kulturnega dogajanja privilegirane Ljubljane. Ta opozicijski akt naj bi bil v opozorilo središčnemu dogajanju.

Vendar pa so v tem svojem aktu krepko nasankali; projekt je bil namreč prepovedan podolgim in počez. Škrpalo je že v sami organizaciji, saj so organizatorji v svoji prosvetiteljski izhi pozabili na kup paragrafov, ki bi jih morali lpti izpolniti. Upravni organ je vse napake v uradnem postopku organizacije očetovsko prenašal, dokler seveda ni ugledal usodnih plakatov, naplajenih na vseh mogočih in nemogočih mestih. Od tu naprej je šlo fantom vse navzdol do končne prepovedi. Nanje se je sprivil občinski aparat, „tajni agenti“ uprave javne varnosti, ljudska milica, hrbet jim je obrnila mladinska organizacija, posredne in neposredne grožnje pa so bili deležni še s strani publike, der.rosa, ljudstva, ki je — primerno dezinformirano — novico o prepovedi in nemoralnosti razstave napihnil do te mere, da so na koncu po zidovih viseli že kar kljukasti križi, ipd. V uradni odločbi, ki jo

je izdal oddelek za notranje zadeve občine Trbovlje, so projekt in organizatorje osumili motenja javnega reda in miru, razvijanja aktivnosti iz 5. člena Zakona o javnih shodih in prireditvah; njihova dela so označili kot vsebinsko žaljiva in vznemirljiva, češ da razpihujejo versko nestrpnost, blatijo javno moralo in so v nasprotju s socialistično humanostjo.

V resnici pa so vsa njihova dela umetniško ambiciozna in močno zanimiva, tako oblikovno kot vsebinsko; nikakor jim ne moremo nalepiti vseh teh zgoraj naštetih atributov, ki so v svoji namišljeni resnosti skrajno absurden lari-fari. Ista razstava bi npr. v Ljubljani bila deležna kvečjemu pohvalnih kritik, nič pa ne bi motila javnega reda in mira in podobnih oslarij. V katerem grmu pa potem tiči zajec, ta nemarna žival?!

Mladi alternativci so svojo opozicijskost slabo izračunali. S tem, ko so hoteli prenesti umetniško avantgardnost iz centralne Ljubljane v provincialne Trbovlje, so pozabili na bistveno: ali bodo s svojo avantgardnostjo sploh sprejeti v majhnem industrijskem mestu, ki ga moderna dogajanja v umetnosti ne zanimajo pretirano. S tem pa so nehote odprli problem možnosti obstoja umetniške avantgarde izven centra, centralnih dogajanj.

Trbovlje so industrijsko mesto s približno 20.000 prebivalci. Ta številka stalno narašča, v veliki meri pa jo povečuje tudi migracija naših južnih bratov in sester. Glavna industrijska panika je premogokop, razvita pa je tudi ostala industrija. Ljudje so v glavnem zaposleni v neposredni proizvodnji, obstaja pa tudi obsežen birokratski aparat. Težka fizična dela so prepuščena močnejšim in potrpežljivim. Kljub gospodarskim ukrepom, od devalvacije do stabilizacije, ki prizadevajo tudi Trbovlje, se mesto uspešno in lepo razvija. Da je temu tako, se moramo zahvaliti predvsem delavcem, ki svoje delo vestno in uspešno opravljajo.

Poskrbljeno je za zdravstvo, poskrbljeno za šport in rekreacijo, saj je mesto obdano z velikimi hribi in zdravim kisikom; prav tako pa je poskrbljeno tudi za kulturo, kajti v Trbovljah diha več kulturnih skupin: imamo npr. kar dve amaterski gledališči, ki uprizorita vsaj po eno

igro na leto, obiskujejo naš profesionalna slovenska gledališča, v mestu so trije kineji in vsi trije imajo specialni program: vrtijo to, kar vse zanima, npr. karate filme, pa popularne kavbojke, Johna Waynea, ipd. Imamo več pevskih zborov, moških in tudi zmešanih, ki vsi zelo lepo pojejo. Tu je še svetovno znana godba na pihala, na katero smo še posebej ponosni, ter amatersko likovno društvo, ki se večkrat predstavi v likovni galeriji z lepimi slikami, včasih pa gre tudi na turneje. Tu sta še dva domača akademska slikarja, prirejkamo pa razstave tudi drugih priznanih slovenskih slikarjev.

Kulturno udejstvovanje je aktivirano že v vrtcih in v vseh osnovnih ter srednjih šolah. Kulturne prireditve se vrstijo ob vsakem državnem in republiškem prazniku višek vsega pa je postalica, ki nam jo pripravi priznani slovenski kipar iz Trbovelj, ko vsakih pet let postavi kak spomenik, ki simbolizira rudarja in njegovo živcasto delo. Ti spomeniki so vsi zelo umetniški in zahtevajo prefinjen okus gledalca.

Kulturne potrebe delavskega razreda v Trbovljah so torej zadovoljene; vse je lepo, v rožce zavito, mirno in krasno; ljudje gredo zvečer zadovoljni spat, zjutraj zadovoljno vstanejo in odkorakajo veselo na delo. Kaj še sploh hočete? V takšnem plemenskem sožitju pač ne potrebujemo nekakšne razburiljive in vznemirljive kulture. Kaj bi tudi po nepotrebnem nervali, jih strašili z nečim, kar sploh ne obstaja, jim kazali stvari, ki jih ne bodo razumeli. Mi imamo svojo kulturo, ki nam popolnoma zadostuje. Punk je npr. za nezadovoljneže, našega delavca pa pustite lepo pri miru, ne ga razburjat s packarjami brez učka pa žnabi, naj lepo dela, naj se čim manj napeinja in naj živi življenje vredno človeka. Če pa hoče naš delavec sam videti kaj bolj zakompliciranega, bo že odšel v ljubljanske galerije pa naj tam zganja svoje.

Možnost obstoja kakršnekoli umetnostne avantgarde, v mestih kot so Trbovlje, ni! V tem grmu tiči zajec. Delavcu v gospodarski krizi, ki nas je zajela, kultura, kakršna obstaja v Trbovljah in v ostalih podobnih mestih, se imenuje „proletkult in ekonomskih interesov. Takšna pa ne bi smela biti praksa socialističnega samoupravljanja! Kultura, kakršna obstaja v Trbo-

vljah in v ostalih podobnih mestih, se imenuje „proletkult“ ali proletarska kultura. Ta izloča iz umetniškega delovanja vse tisto, kar naj bi delavcu ne ustrezalo, kar bi mu lahko povzročilo prebavne motnje. Vemo pa, da je takšno kulturo leta 1922 LENIN ostro kritiziral, propagiral pa jo je spet — nam ne najljubši — J. V. STALIN.

Prepoved razstave je torej preventivne narave, izvršena pa je po nedolžno zveneči logiki, češ: delavci tega ne bodo sprejeli, kajti tega tudi ne bodo razumeli. Preprosto: kar ne razumejo, ne sprejmejo. Če pa bi morali na silo sprejeti, bi bil moten njihov običajni red in mir, bi bil moten njihov dan zaklan. Vemo pa, da nas revolucionarna praksa uči drugače; logiko budnega aparata, ki skrbi za duhovne in moralne dobrobiti „baže“, obrnimo samo malce na glavo: delavci tega ne morejo razumeti, ker tega nikoli ne prejmejo, in česar ni, se tudi ne da sprejeti, še manj razumeti. Trapasto, a logično.

Za široke delavske mase priznavamo kvečjemu tisto umetnost, ki je splošno veljavna in zgodovinsko potrjena. Tako se ves ustvarjalni in napredni kulturni potencial steka v reprezentativni centro, provincialna večina pa caplja v ozadju. Vemo, da je umetnost ena izmed krepkih osveščevalcev zavesti, vemo pa tudi, da tiste kulturne institucije, šolstvo in različne ustanove, ki bi lahko kaj storile v tej smeri in s tem popestrile življenje, dobesedno smrdijo po trohnobi. Redke novice o avantgardni kulturi obstajajo le v sredstvih javnega obveščanja, ki pa se v mestih kot so Trbovlje, zdijo popolnoma nestvarne. Takšno kulturno neskladje lahko v svoji navidezni nedolžnosti pripelje do večjega ideološkega nesporazuma v ustvarjanju naprednih tendenc, kar pa vsekakor ni v prid razrednemu boju proletariata. Ne morem si kaj, da ne bi na koncu opozoril na Orwellovo vizijo sveta leta 1984, članek pa paroliziral z vzklikom: Naj živi svobodno umetniško ustvarjanje!

FRANC A. KSAVER

RAZREDNOST V

UMETNOSTI KULTURE in KRITIKE

PROBLEM ONTOLOGIJE UMETNOSTI

Ni čudno, da je Lukacs v svoji zreli fazi hegeljanc, oziroma, ni čudno, da oba na nek način napovedujeta smrt umetnosti. Lukacs govori namreč o natanko isti stvari kot Hegel, ko diskreditira nemimetično – dekadentno umetnost nasproti mimetični – realistični. Pri Heglu gre za to, da mu je klasična umetnost najvišji dosežek v okviru umetnosti, romantična umetnost mu pomeni že razkroj enotnosti vsebine in forme. Razlika med obema je le položaj, ki ga umetnost zavzema v posameznih sistemih. Pri Heglu je umetnost najnižja stopnja razvoja absolutnega duha, kar pomeni, da gre razvoj sistematsko v smeri: simbolična umetnost – klasična umetnost – romantična umetnost – religija – filozofija (znanost): V taki sistematiki mu mora romantična umetnost še vedno delovati kot umetnost, čeprav v sebi že nosi znake razkroja, se pravi napredka absolutnega duha. V romantični umetnosti je implicitno nakazano dejstvo, da umetnost ne predstavlja najvišjega interesa duha, in v tej perspektivi je ta tolikokrat pregreta smrt le smrt funkcije umetnosti, namreč da je najvišji interes duha. Sama umetnost seveda še naprej obstaja, seveda v romantični formi. (Vprašanje nadaljnega razvoja umetnosti seveda v okviru sistema ne more biti rešeno – ali bo odslej obstajala samo in vedno romantična umetnost?) Za sistem umetnosti pa je romantična umetnost določen padec nazaj v primerjavi s klasično umetnostjo. Tako se zaradi dvojnosti sistemov (to pomeni samo, da je bil Hegel v svoji triadski sistematiki skrajno dosleden) nahaja romantična umetnost v svojevremem položaju, da je istočasno višje kot klasična umetnost (glede na makro sistem) in nižje od nje (glede na mikro sistem same umetnosti kot stopnje makro sistema). Prvo dejstvo (s stališča sistema umetnosti) je Heglu onemogočalo, da bi romantično umetnost popolnoma diskvalificiral, kar bi glede na drugo dejstvo sicer lahko storil.

Praden naredim povezavo z Lukacsem, moram pokazati na vezni člen med njima. To je identično pojmovanje umetnosti kot mimesis. V uvodu v estetiklo pravi Hegel: „Prirodno lepo je samo refleks tistega lepega, ki se pojavlja v duhu.“ To pa je samo idealistični obrat teze materialistov, da je duh refleks tistega, kar se pojavlja v naravi. Paralelno temu je Heglu forma čutnosti in vsebina duhovno. Romantična umetnost je tista, v kateri se vsebina osamosvoji tako daleč, da je njen predmet sama duhovnost. Takoj pa lahko pripomnimo, da to ne velja samo za romantično umetnost (zgodovinsko obdobje), pač pa predvsem tudi za umetnost 20. stoletja, še posebno za njen najradikalnejši del, to je za umetniške avantgarde. Eno od njihovih važnejših značilnosti je ravno intelektualizacija (vsaj večjega dela njih), vpsenjevanje lastnih miselnih in teoretičnih predpostavk. To pomeni:

1. da je Hegel pravzaprav tudi „teoretik“ umetnosti 20. stol., in sicer ravno njenega najradikalnejšega dela.
2. da je s Heglovega stališča vprašljiva ločnica postavljena z začetkom nove romantike, ločnica, ki naj bi ločevala staro, tradicionalno, mimetično umetnost nasproti novi, modernistični, nemimetični umetnosti. Če že, bi morali ločnico postaviti z začetkom romantike.
3. vprašljivo pa je postavljanje kakršne koli ločnice sploh. Kajti bistvo umetnosti je pri Heglu v vseh treh obdobjih enako, namreč čutno svetenje ideje, naj si ideja in čutnost stopata nasproti ali pa se ločujeta. V vseh treh primerih je umetnost pri Heglu specifičen mimesis. Namreč mimesis v toliko, kolikor je v umetnosti vedno vpletena čutnost. Iz tega stališča ne predstavlja umetnost 20. stoletja nikakršnega bistvenega preloma s predhodnimi umetnostmi.

Heglova estetika zaobsega umetnost razredne družbe in to v njeni globalni umetnosti, čeprav se znotraj te enotnosti diferencira.

Lukacs se je – prej pri Heglu omenjene – dvojnosti sistemov rešil tako, da je tako umetnosti kot znanosti pripisal isto funkcijo, namreč spoznavanje in odkrivanje resnice. (Tu mislim predvsem na „Prolegomeno za marksistično estetiko“, ki jo je napisal na koncu svoje ustvarjalne poti, leta 1958.) S tem je znanost (filozofijo) in umetnost postavil na isti nivo. To pa pomeni, da nima umetnost nad sabo nobene višje resnice, nobenega absolutnega duha. Iz tega lahko skonstruiramo naslednjo, malce drzno tezo: Če bi bil Heglov sistem, odnos umetnosti in filozofije, tak kot pri Lukacsu, bi tudi on pojmoval romantično umetnost za dekadentno. Bistvo romantične umetnosti pri Heglu je osamosvajanje duhovnosti, je samo – nase – nanašajoča se vsebinsko. To pomeni osamosvajanje ideje, duhovnosti nasproti čutnosti kot grobi tujosti. Če to pogledamo materialistično (obrnjeno) dobimo natanko to, kar kritizira Lukacs pri t.l. dekadentni umetnosti, da namreč nima stika z realnostjo, z resnico. Že takoj pa lahko rečem, da je ta prelom pri Lukacsu izrazito ideološko pogojen. V težnji za čim bolj neposredno revolucionarno umetnost, ki bi razkrivala resnico, tako rekoč v fizični realnosti, v težnji za izrazito vsebinsko umetnostjo, je „pozabil“, da je lahko vsebina umetnosti tudi misel sama, da je mogoče tudi mimesis duhovnosti in da je ta umetnost prav tako vsebinska in prav tako odkriva resnico. Res pa je, da ta umetnost daje videz, kot da se duh novsem osamosvaja, da nima več nobene zveze z realnostjo. Jasno je, da je za markista tako stališče nesprejemljivo. Toda ta osamosvojitve je samo navidezna.

Tu gre za problem ontološkega statusa umetnosti, posredno pa tudi za problem ontološko poetične umetnosti. Gre za vprašanje, ali ima umetnost od realnosti neodvisno bit. Lukacs vidi tako neodvisnost pri modernistični umetnosti in jo zato konsekventno zavrača. Zato ni čudno, da že sam izraz „ontološki status umetnosti“ vzbuja pri marksistih apriorno odklonilno sodbo. Tako si na primer razlagajo, da tudi Bensejeva določitev ontološkega statusa umetnosti kot soralnosti kaže na njegovo odtrganost od realnosti. Ne bi se spuščal v razčlenjevanje pojma, ki s svojo drugo polovico jasno kaže na povezanost z realnostjo. Vprašajmo se raje, ali umetnost lahko sploh obstaja ne da bi bila povezana z realnostjo.

Kratko rečeno: umetnost kot soralnost – znakovnost mora nujno referirati na realnost, točneje, referirati mora na določeno človekovo izkustvo, prakso. Recipient lahko namreč edino na podlagi lastnega (preteklega) izkustva dešifira znakovnost. To izkustvo pa je lahko zgolj poznavanje zgodovine določenega umetniškega jezika, torej poznavanje serije predhodnih umetniških predmetov iste vrste, zvrsti. Edino v kolikor umetnost zadeva subjektivno prakso, se pravi realnost, edino v toliko je lahko taka umetnost razumljiva. To pa pomeni, da edino na tak način lahko obstaja, saj tolmačenje, kot predpogoj vzpostave estetke predmeta, nujno temelji na razumevanju, da ne govorimo o soustvarjanju kot končnemu konstituiranju estetskega predmeta, ki kot praksa prav tako nujno izhaja iz možnosti, da v umetniškem delu subjekt razpozna in kasneje soustvarja svojo lastno prakso.

Naj skušam razčleniti malce natančneje. Umetnikovo ustvarjanje je uposebljanje v Lukacsemv pomeni te besede. Realnost je zaradi svoje posamičnosti pojavljanja in bivanja enoznačna. Prav tako enoznačno je tudi obče (znanost), saj enoznačno referira na posamično, posamezne predmete. Pitagorov izrek velja za vse posamezne pravokotne trikotnike enako enoznačno. Umetnost pa je znakovnost, ki bazira v posebnem. To pa pomeni, da je edina posamičnost umetniškega dela ono samo – namreč ono samo, kolikor je realni predmet med vsemi ostalimi realnimi predmeti. Kot tak predmet je posamičen in zato se lahko z njim ukvarjajo znanosti o umetnosti, ki proizvajajo neke „obče zakone“ in ti veljajo za vse te posamične predmete. Toda v samem delu, v njegovi vsebini pa ni ne posamičnosti ne občosti, oziroma je oboje prežeto v novi kvaliteti, posebnosti. (To posebno pozna, seveda še v abstraktni, manj izdelani obliki, že Hegel, ne pa na primer že Aristotel.) Umetniški predmet je soralnost ravno zaradi posebnega referiranja na realnost, posebnost tega referiranja pa je mnogoznačnost. Še več, posebnost soralnosti je dvojna. Prvič je to posebnost kot način obstajanja samega umetniškega predmeta, drugič pa je to posebna realnost, ki jo ta soralnost zavzema med ostalimi realnimi predmeti.

ad. 1. To je izredno lepo razvil Lukacs v že omenjeni knjigi. Dodam lahko le to, kar pa je za pričujoče izvajanje bistvenega pomena, da ravno ta posebnost določa soralno znakovnost kot mnogoznačno. Posamično referira le samo nase. Posebno, ki je na videz (Hegel: Cutno je videz, za katerim se skriva ideja) posamično, je istočasno tudi obče, kar pomeni, da lahko referira na več posamičnosti (mnogoznačnost); to „obče“ je omejeno ravno s svojo posebnostjo, da namreč v vsakem posebnem primeru referira na poseben način.

Ko umetnik ustvari umetniški predmet, obstaja to kot estetski predmet le potencialno, le v kolikor pride v stik z nekim subjektom. Aktualno pa je tak umetniški predmet gola realnost, fizikalija. Soralnost, mnogoznačnost dela je torej samo potencialna. „Čaka“ na to, da pride v stik z določenim subjektom, z določeno prakso. Toda za vsako posamično prakso bo ta soralnost že vnaprej enoznačno določena ravno s to prakso. Soralnost je mnogoznačna, ker lahko prihaja v stik z različnimi praksami različnih subjektov, toda taka je le v svoji potencialnosti, konkretna subjektivna praksa pa narekuje tudi povsem konkretno interpretacijo. Vsako umetniško delo je objektivno mnogoznačno zaradi svoje posebnosti, ki jo različni subjekti različno tolmačijo, toda interpretacija konkretnega subjekta (npr. javnega tožilca, duhovnika, pesnika, gospodinjke) je že vnaprej določena z izkustvom, prakso tega subjekta. V vsakem primeru pa estetski predmet izhaja in se navezuje na prakso, se pravi na realnost. Poseben ontološki status estetskega predmeta, soralnost, ni v nobenem nasprotju s tem, da umetnost ne sme (ne more) biti neodvisna od realnosti.

ad. 2. Tudi posebnost druge posebnosti je posebna, namreč, tudi ta je dvojno utemeljena. Prvič umetniški predmet (pozor! ne estetski predmet) nujno eksistira kot realija, toda kot tak je za estetiko nezanimiv. Drugič pa estetski predmet, soralnost kot aktualizacije potencialnosti, se pravi kot točno določena soustvarjena interpretacija, deluje v realnosti kot realna sila, kot realnost. To, da eksistira samo v zavesti, idealno, še ni nobena prepreka, da ne bi bila ta idealnost povsem realna. V kolikor ne bi bilo tako, bi izginil vsak strah umetnikov v totalitarnih režimih, da bodo preganjani zaradi svojih umetniških del. To je dokaz, kako realno in v realnem deluje soralnost.

In ta vseskozi prisotna dvojnost bivanja umetnosti kot soralnosti in realnosti, kot mnogoznačnosti in enoznačnosti ima za posledico posebno prevarantsko možnost umetnosti, katere prevarantska moč je tako velika, da prevara samo sebe. Prevarantska možnost umetnosti je, da ustvarjalec lahko za posebnostjo, mnogoznačnostjo skriva svoj namen, na primer blatenje določene osebe, institucije, kar so in bodo umetniki na veliko izkoriščali. Kot rečeno se ta možnost uporablja povsod tam, kjer direktna, enoznačna kritika ni mogoča. Toda po drugi strani pa je nujno, da subjekt, na katerega leti ost umetnine, nujno interpretira umetnino ravno kot blatenje, saj v umetnini prepozna ravno svojo prakso, seveda na podlagi svoje prakse. Naslovljenec bo vedno pravilno razumel pošiliko. Seveda lahko zdaj rečemo: aha, ravno s tem pa, ko bo naslovljenec udaru po odpošiljatelju, se bo izdal, da je povsem upravičeno ravno on tisti naslovljenec, da se ga blati upravičeno. Toda kaj, ko to dejstvo nima v tistem trenutku kake posebne moči, naslovnik vedno razpolaga z argumentom moči nasproti moči argumenta (drugače bi se ga odpošiljatelj seveda lotil z argumentom moči, s silo), kar v danem trenutku pomeni, da je zmaga oddana že vnaprej. Spet pa se lahko tolaži (namreč s silo premagani umetnik), da bo zmaga na nasprotnikovi strani samo toliko časa, kolikor bo ta imel v posesti argument moči, kar pomeni, dokler bo na oblasti. V zgodovini pa se bo ohranila edino moč argumenta, namreč ta, da naslovljenec v primeru, da je na blatenje reagiral, dokaže upravičenost tega blatenja. V primeru, da na paket ni odgovoril, pa to pomeni, da jo je odpošiljatelj odnesel brez represalij, umetniški

predmet pa zaradi svoje potencialne mnogoznačnosti tako ni ničesar izgubil.

S tem, da sem vsa umetnost, tudi modernizme 20. stol., opredelil tako, da je nujno povezana z realnostjo, sem poleg tega, da sem Lukacsa korigiral skladno z Lukacsem, tudi zbrisal ločnico med tradicionalno in moderno umetnostjo, ki se jo običajno postavlja na začetek neoromantike ali kje tam v bližini. Vsa umetnost, točneje vsa umetnost razrednih družb, je ontološko enako utemeljena in, kot sem to razložil v prispevku „Kič in estetsko“, se mora dojemati v svoji ontološki dimenziji – soralni znakovnosti.

Ne moremo pa kar tako mimo Ernesta Grassija in njegove diferenciacije umetnosti na gnoseološko in ontološko. (Opiram se na seminar mg. Janeza Vrečka na FF leta 1978/79, Vprašanje Aristotelove poetike in Platonovo razumevanje umetnosti.) Ontološko-poetična umetnost je tista, kjer ni ločitve med realnostjo in umetnostjo, kjer je stik življenja in umetnosti zavezujoč, kjer govor in dejanje nista ločena. Marks v Uvodu v očrte (MEID IV, str. 45) označi tako „umetnost“ (mitologijo) kot izvorno enotnost. To je „umetnost“ predhomerskega obdobja.

1. To predhomersko „umetnost“ lahko imenujemo umetnost samo pogojno. Zakaj? Plesi ali nasploh „umetnost“ zaostalih narodov, na primer ob Amazonki, za njihovo kulturo lahko predvidevamo, da je na podobni stopnji kot predhomerska; tako je povezana z življenjem, z vsakdanjostjo, da ji lahko rečemo umetnost le zato, ker imamo podobno naše početje za umetnost. (Kar dokazuje le to, da se je npr. naš ples razvil iz take oblike.) Risba jelena na jamski steni pomeni samo avtorjevo „prošnje“ božanstvu (občemu), da bi nekoga konkretnega (posameznega) jelena tudi ubil. Ta risba, ples... ni utemeljena v posebnosti, predstavlja zgolj odnos posamezno-obče (kategorija „posebno“ se je historično pojavila za „posameznim“ in „občim“), to pa je zavezujoč odnos med življenjsko posameznostjo in božanstvi.

2. Delitev dela, razredna družba, vzpostavi umetnost kot posebno produkcijo in jo tako osamosvoji kot umetnost, estetsko, kot tisto, kar se zgolj navezuje na realnost, torej kot gnoseološko, spoznavanje realnosti. (Ta gnoseološka umetnost ima seveda svojo ontičnost – soralnost.) Delitev dela, posebnost umetniške produkcije, pa je značilnost tudi modernistične umetnosti, torej tiste, ki bi morala biti že ontološka. Sklenemo lahko, da je v času delitve dela, posebno pa še v našem času, ko ta delitev dobiva neslutne razsežnosti celo v usmerjenem izobraževanju, ontološka umetnost nemogoča. Modernistični prelom ni segei tako globoko, da bi kar sam po sebi, brez radikalne spremembe družbenih okoliščin spremenil bit umetnosti. Še vedno smo v obdobju estetskega, umetnosti.

3. Vprašanje, ki je za enkrat še preveč zamegljeno, pa je, kaj bo z umetnostjo v brezrazredni družbi komunizma, ali bo tisto obdobje predstavljalo radikalen premik umetnosti v ontološko, v življenjsko zavezujočnost. Odgovor na to pa zahteva predhodno rešitev problema, kaj bo z delitvijo dela v komunizmu.

ANDREJ DRAPAL

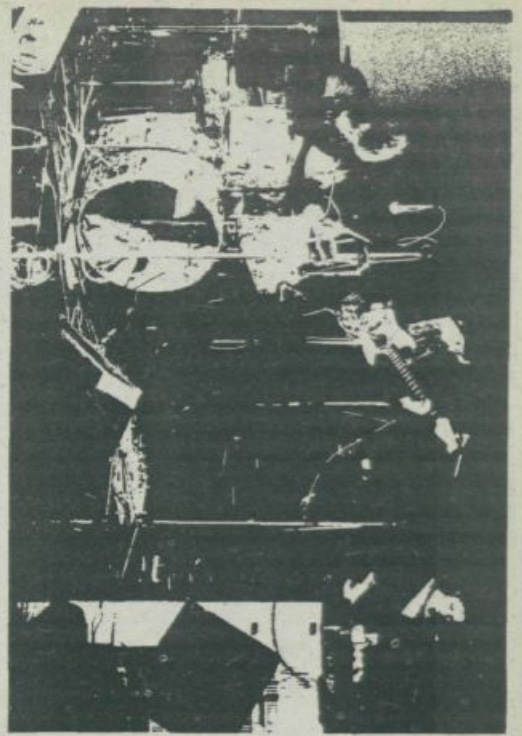

KONCERT SKUPINE ETRON FOU LELOUBLAN U LUBLAN (Laibach)

Verjetno je vse skupaj minilo preveč hitro, da bi se dalo kaj napisati.

Če nič drugega je zdaj vsaj jasno, da ima Ljubljana dosti privržencev rocka v opoziciji, verjetno več (relativno) kot naše zahodne in severozahodne sosede in njih sosede... Sicer pa to vemo že od spomladanskega RIA v RIU. Upajmo, da ta navdušenost ne bo doživela podobnega epiloga kot tista pred okoli petimi leti – takrat seveda zaradi unionskih koncertov jazza.

SKUC nam je v goste pripeljal Etron fou leloublin, poleg skupine Art Zoyd gonilno silo francoske alternativne glasbe danes. Treba je povedati, da so bili Etron fou... ter angleški This Heat povabljeni že na spomladanski festival, a so ravno tedaj polagali nov telefonski kabel med Francijo in Anglijo, tako da niso mogli igrati niti po telefonu, tako so zdaj v solo izvedbi prišli Etron (a z namečkom enega člana), čez mesec ali dva pa lahko v podobni izvedbi pričakujemo še This Heat.

In kaj so nam pokazali Etron? Predvsem dokaj različno glasbo od tiste, ki smo jo slišali na festivalu v RIU. Nasproti godalom, ki prevladujejo pri Art Zoyd in Univerš Zero ter razmeroma komplicirani instrumentaciji, ki se pojavlja pri teh dveh in pri Mama non piangere, glasba Etron fou temelji na ritmu in na razmeroma nerazvevani melodiiki. Pri tem je zanimivo, da je večina basist tisti, ki s ponavljajočimi se frazami drži osnovni ritem, bobnar, neverjetni Guigou, pa ta ritem nadgrajuje s povsem samosvojem dostopom. Njima nasproti pa kot močna protiutej, ki razen v redkih izjemah, ko se pridruži ritmičnim frazom, „teži“ saksofonist s povsem svobodnimi improvizacijami. Taki so se nam prikazali v „prvem“ delu koncerta, ko so igrali brez zadnje polovice člana – organistke. Kljub napovedim, da bodo igrali drugačno glasbo kot jo lahko slišimo na njihovem drugem albumu Les trois fou's perdegagnent (au pax des...), smo v tem delu slišali izključno to in tako glasbo. Glasbeni in sploh anarhizem, ki je doživel višek ob neponovljivem Guigouvem solu na tolkalih (neponovljivost je v tem primeru močno relativna, kajti natanko isti, mogoče le malo daljši solo je taisti bobnar izvedel letos spomladi na festivalu Rock in opposition v Reimsu), ko je omenjena oseba razmetavala po odru razne svoje pripomočke, seveda ob neznosnem trušču in na koncu celo streljala nanje. Seveda je publika tako obnašanje navdušeno pozdravila in niso bili redki tisti, ki se jim je utrnula solza, ali celo taki, ki so od navdušenja splezali po stebrih visoko pod strop.

Če se četrti član ne bi pojavil na odru, verjetno sploh ne bi opazili, da se je kaj spremenilo. Dečva, ki je stala za orglami, je dobesedno tam bolj stala kot igrala. Tako smo tudi v „drugem“ delu koncerta poslušali tako glasbo in tak zvok, kot smo se ga že navadili. Povrh tega pa je fantom kmalu začelo zmanjkovati energije, tako da je intenzivnost in neposrednost proti koncu občutno pešala. Ta konec pa je prišel še mnogo prej kot smo si lahko sploh predstavljali.

ANDREJ DRAPAL

BREZPOSELNI IN PRAZNIH ŽEPOV POLNI ŠTU-DENTJE IN DIJAKI! POZOR!!!

TRIBUNA vabi k sodelovanju in opravljanju naslednjih delovnih nalog:

1. Politčni prodajalec TRIBUNE
2. „Redno“ zaposleni prodajalec v „knjižarni“ TRIBUNE

Število delovnih mest in neomejeno, prav tako kraj prodaje. Zazelen je pislo-fizična kondicija, močan, prodoren glas, agitprop-mentaliteta itd.

Zasluzek:

- 2,50 din od enojne štutilke
- 3 din od dvojne.

Za večje količine prodane TRIBUNE podarjamo poseben dodatek.

Javite se v času uradnih ur (kolofoni!!!)

2. „Redno“ zaposleni prodajalec v „knjižarni“ TRIBUNE

„Knjižarna“ začne obstajati s februarjem 1981, razpis pa traja do 20. januarja 1981.

Opis delovne naloge:

- delovni čas: od 10. do 18. ure (proste sobote, nedelje in prazniki ter redne šolske počitnice);
- prodaja eminentnih študentskih časopisov in revij iz vse Slovenije in celo Jugoslavije;
- prodaja drugih stvaritev in izplunkov grafično-založniških hiš, kot so: TRIBUNA, SKUC, PRO-BLEMI, CASOPIS ZA KRITIKO ZNANOSTI itd.;
- opravljanje rednih knjižniških in knjigovodskih poslov v zvezi s prodajo;
- pridobivanje novih naročnikov in kupcev;
- pridobivanje novih naročnikov in kupcev;

Do 20. januarja 1981 pošljite svoj življenjepis, vsakovrstna priporočila stricov in tet, kajti upoštevamo veze in poznanstvali

Mimogrede: honorar: 7200,00 din na mesec.

UREDNIŠTVO

LAČNOŽER

Ob nastopu Lačnega Franza in Buldožerjev v hali Ti-voli 5, 12. 1980 pa tudi kar tako.

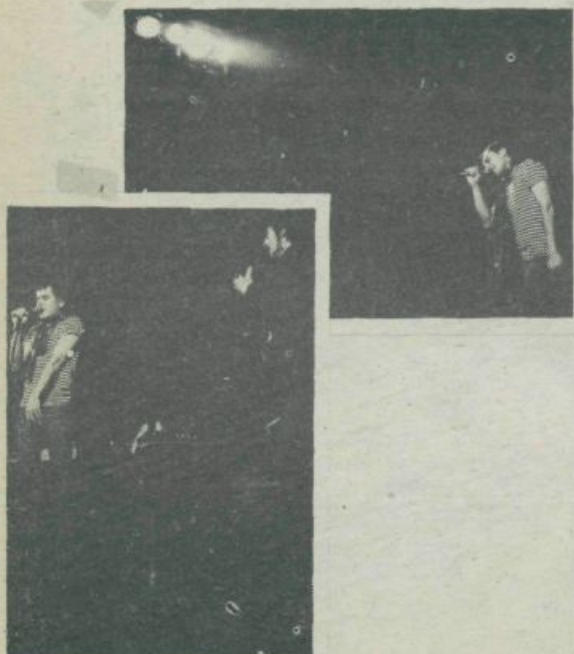
Ljubljana se je po enem letu spet prebudila, res da samo za dobri dve uri in še bolj res, da se je večina prebujencev premikala okoli hale in po hali v dre-motnem polsnu, da je polno zaživelo le nekaj „punkerjev“ — vse to potrjuje dejstvo, da Ljubljana na noben način ne more biti zaspana, saj tako ves čas spi. Prebujanje po (pre)dolgi noči je sicer prijetno, toda zakaj se sploh prebujati, če pa „okolščine“ že po nekaj trenutkih silijo nazaj v spanje. Res skrajni čas je, da Ljubljana dobi klub, seveda ne disco, pač pa takega, v katerem bi se permanentno predstavljali naši in tuji bendi. Ne gre za koncertno dvorano, pač pa za relativno majhan prostor, kjer bi po nekaj večerov za-pored lahko igral en sam bend, kamor bi lahko šel v vsakem trenutku, da bi slišal živo glasbo. Menim, da je slovensko, sploh pa jugoslovansko glasbeno zaledje že nekaj časa tako močno (številčno), da program ne bi predstavljal posebnega problema. Istočasno pa bi bil ravno tak klub izredna spodbuda vsem mladim ustvar-jalcem, saj bi jim nudil zanesljivo možnost pred-stavitve.

NE TUMBAJ! Ti nisi rock'n'roll band!!

Na petkovem koncertu v hali se je tako stanje pri-sotnih jasno pokazalo predvsem ob nastopu pred-skupine Lačni Franz. Glasba te skupine je zanimiva mešanica najrazličnejših vplivov; od pevsko melo-dičnega pristopa skupine Na lepem prijazni, občasne novovalovske ostrine besedil do rockerskih glasbenih prijemov, seveda adekvatno času, oplojenih z novo-valovskimi in celo reagge prijemi. Predvsem pa je nji-hova glasba, z izrazitimi menjavami tempa iz skladbe v skladbo in s prav tako izrazito dinamiko (glasno — tiho), ki je v punku zavestno zapostavljeno področje, glasba predvsem namenjena poslušanju. Pod „poslu-sanje“ mislim seveda zbrano in natančno sledenje li-nijam posameznih instrumentov, njihovem preple-tanju ter dinamiki celotne zvočne slike. Tu je treba pripomniti nekaj kritičnih misli, da ne bo vse skupaj izzvenelo kot gola hvalnica Lačnemu Franzu. Fantje še niso uspeli izpiliti svoje identitete, kot se to običajno reče.

Fantje namreč še niso uspeli vseh vplivov in lastnih teženj organsko povezati v novo, višjo celoto. Zaenkrat jim korak še visi v zraku, zato nimajo oporne točke za radikalen odziv; po eni strani v suvereno zlitje lastnega zvoka, po drugi strani pa v, iz prvega sledečo, suve-reno nastopa. Posledica tega je bila, da so včasih de-lovali medlo, k čemur je mogoče pripomoglo tudi po-vprečno ozvočenje, ne nazadnje pa tudi prisotni v dvo-rani, ki so po večini žurirali po svoje. Nepripravljenost poslušanja je bila na dani in v tem primeru je to treba obžalovati.

Gre pa tudi za oblikovanje občinstva, občinstva, ki ga na petkovem koncertu ni bilo. Točneje rečeno: mala dvorana hale je bila sicer nabitno polna, samo da v prvem delu ni bilo občinstva za glasbo, v drugem pa ni bilo glasbe za občinstvo. Neizpodbitno dejstvo je, da igra Lačni Franz glasbo namenjeno poslušanju. Večina prisotnih (tistih, ki so krojili vzdušje v dvorani) pa ravno na poslušanje ni bila pripravljena. Seveda to ni bila trenutna muha ali kar koli že, temveč je to že nekaj časa njena konstantna značilnost. To pa je naj-verjetneje posledica razvoja punka.

Naj bo kar takoj jasno, da nočem na noben način blatiti punk gibanja v sodobni glasbi, blatiti na način aprioristične diskvalifikacije, temelječe na predsodkih in bojznosti, da bi rezervat (in stolčke okoli njega) za-sedle kake tuje in divje živali: živali, izhajajoče iz te-oretične zmedenosti, kateri dajejo prostor tudi bolj ali manj eminentne slovenske revije v želji, da bi bile čim bolj „objektivne“, da se ja ne bi komu zamerile, (kaj kritiki, samo da nas imajo radi bralci), skratka, da bi bile čim bolj sterilne. Punk je gibanje, ki je storilo velik korak naprej v družbenem osveščanju glasbe, v razkrivanju tako povezanosti glasbe z družbeno-produkcijskim stanjem kot v razkrivanju (bede) tega stanja samega. Toda kljub nespornim tekstovnim in glasbenim kvaliteta ter inovacijam je potrebno ugo-toviti to, kar so ugotovili že mnogi, da namreč punk ne zahteva in ne dopušča poslušanja, kot se je izobli-kovalo s tradicijo evropske klasične glasbe, in ki jo kljub vsemu vsaj delno zahteva tudi stari rock ter se-veda jazz. Jasno je, da se za etiketo punk ali pa novi val skriva nešteto različic, vsaj v obdobju po začetnem impulzu takih, ki tako poslušanje omogočajo. Vendar pa je izvorno in na nek način vedno prisotno dejstvo gibanja, ki je hkrati tudi njegova differentia specifica, da je njegova glasba kolikor se le da neposredna, da ne dopušča kake posebne distance, kar po drugi strani pomeni, da „si lahko notri in si pač notri“, ali pa, če preveč poslušas, če vrednotiš, če reflektiraš glasbo in samega sebe nasproti njej, da „si zune“ in nimaš nobene možnosti priti noter“. Potrdilo tega se najde na vsakem punk koncertu in punk tudi je predvsem glasba kon-certov, saj plošča s svojo posredniško funkcijo nujno izbrše vsaj del izvorne neposrednosti.

Malca drugačna situacija se je pokazala ob nastopu zvezde večera: Buldožerja. Dvorana je bila ves čas tem-pirana nanj. Zato se je že takoj na začetku relativno dobro odzivala — toda odzivala se je, kar je ostala konstanta večera, predvsem in edino na dele, ko je bila glasba Buldožerjev fizično-čutno nazorna, kadar so po-navljali uspešne glasbeno ritmične obrazce s svojih plošč. Ni bilo misliti, da bi bila odobravanja deležna Jakševa sola na klaviaturah in saksofonu, sola, ki sta me presenetila s svojo, za zdajšnji Buldožer nezna-čilno, sicer pa ljubko bizarnostjo (Jakš v sedanjem konceptu glasbe Buldožerja ni mogel igrati svoje vloge — za to bi mu, vsaj na podlagi njegovih dveh solov, mnogo bolj odgovarjal koncept s prve plošče Buldo-žerjev — pa tudi sicer, kolikor je preigral Činčeve mojstrovine na orglah, je v skupini predstavljal za-nimivo disonanco), kot ni bilo misliti, da bi na tako odobravanje naleteli spremenjeni aranžmaji starih skladb ali celo nove skladbe, ki so jih prvič predstavili. Situacija me spominja na snobovske ljubitelje klasične glasbe, ki od oper poznajo le lepe arije, od simfonij in koncertov pa le lepo zvoneče, ali v skrajnem primeru virtuosne odlomke.

Kar pa se tiče same glasbe Buldožerja, je treba po-vedati, da so proizvajali pač tako glasbo, kakršno smo lahko pričakovali po poslušanju njihovega zadnjega albuma Izlog jeftinih slatkiša. Novi aranžmaji so bili novi samo v časovnem pomenu te besede, sicer pa so samo potrdili to, kar slutimo že ob poslušanju vseh plošč, ki so izšle po genialni prvi, Pljuni istini u oči. Buldožer več ne rije, ampak samo še poriva. Primerjava ustvarjalne poti z Jefferson Airplane ali na primer Pink Floyd ali na primer... bi morala povedati mnogo in bi morala biti Buldožerju v opomin. Zakaj nas (in njih) ne bi njihova prva plošča, ki ne more skriti prisotnosti Franka Zappa, in ki je po drugi strani izreden in ori-ginalen dosežek, opomnila prav na Franka Zappa, ki je vsaj večino svoje kariere obdržal nivo, ki seveda ne pomeni nič drugega kot preseganje svoje lastne pre-teklosti.

Sedanja glasba Buldožerjev vsebuje vse premalo tiste njihove tako značilne začetne norosti in ino-vativnosti ter vse preveč uporabe starih rockerskih obrazcev. Predvsem v „špical“ je bil zvok nerazločno kaotičen (kar je lahko tudi posledica ozvočenja), ne-razvita dinamika pa je skušala ugajati punkovski publiki; ta značilnost pa je bila v stalni opoziciji z glasbenim konceptom, ki temelji, kolikor se je obdržal še od prve plošče, predvsem na raznolikosti, pre-obratih, distanci do lastnega ustvarjanja.

Tako so tudi prisotni v dvorani le na pol izrazili svojo privrženost Buldožerjem, le toliko, da so jih samo enkrat poklicali nazaj, da so videli tisto v zraku visečo senzacijo, „striptizeto“, pa še ta je pokazala le na pol slečeno rit. Dobilni smo, kar smo zaslužili: lačno-žer.

ANDREJ DRAPAL

OB NOVEM LETU !!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

Uredništvo TRIBUNE želi vsem proletarcem (študentom in profesorjem) na univerzi veliko uspeha pri njihovem in našem skupnem nadaljnem delu. Vsem buržujem in oma-hljivcem (študentom in profesorjem) pa želimo, da bi jih v njihove zamaščene in polakirane meščanske riti v novem letu zadel dobro namerjen udarec, tak proletarski, neprizanesljiv, ki jim bo dokončno vbil "dialektiko v glavo"!

Na Tribuni je padel v nezavest tehnični urednik s solidno prakso, zato ga (jih) pozivamo, da se čim prej javijo na uredništvu zaradi nadaljnega dela (padanja v nezavest). Ne zadnji pogoj je, da vrže tiskarsko črko vsaj tri korake daleč.

Uredništvo